

Adpositiot kausaalisten suhteiden ilmaisussa

Lähimerkityksisyyden korpuspohjaista analyysia

Emilia Tuuri
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2014

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

TUURI, EMILIA: Adpositiot kausaalisten suhteiden ilmaisussa. Lähimerkityksisyyden korpus-
pohjaista analyysia

Pro gradu -tutkielma, 131 sivua
Huhtikuu 2014

Tässä tutkielmassa tarkastellaan asiaintilojen välisen kausaalisuuden ilmaisua adpositionrakenteilla suomen yleiskielessä. Tutkielman tavoitteena on antaa yleiskuvaus nykysuomen adpositioista, joita käytetään asiaintilojen välisen kausaalisuuden ilmaisemiseen, sekä tarkastella lähemmin adpositioiden *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansiosta* ja *johdosta* merkityksiä ja synonyymisyyden astetta. Tutkielman aineisto on koottu Helsingin Sanomien vuosikerroista 2000–2001 koostuvasta HS2000-korpuksesta.

Tutkielman teoriapohja on laaja: kausaalisuus on moniulotteinen käsite, ja sen avaamiseksi otetaan askel myös filosofian puolelle. Muita teoreettisia lähtökohtia ovat merkityksen kontekstuaalisuus sekä käsitykset synonyymiasta ja sen rajoista. Adpositioiden suhteet muihin kielen kategorioihin sekä kieliopillistuminen adpositioita muodostavana ja niiden monimuotoisuutta selittävänä tekijänä nousevat myös keskeisiksi.

Tutkielman metodina on adpositioiden virkekontekstin systemaattinen tarkasteleminen muuttaman kontekstuaalisen piirteen kannalta. Olennaisimpana merkityssisältönä analysoidaan adpositioiden ilmaiseman kausaalisuuden luonnetta. Huomiota kiinnitetään myös adpositioiden saamiin täydennyksiin, niiden konteksteista ilmeneviin positiivisiin ja negatiivisiin merkityksiin sekä niiden alttiuteen esiintyä osana konnektiiveja. Metodiikka nousee osittain korpuslingvistiikan lähtökohdista, ja osittain se on sovellettu aineistolähtöisesti.

Adpositioiden *vuoksi*, *takia* ja *tähden* esiintymiselle kielessä yhtä aikaa ei HS-korpuksen analyysin pohjalta ilmene kovin selkeitä semanttisia syitä. Kaikkien tarkasteltujen piirteiden suhteen suurin kategoria on näillä adpositioilla sama, ja vaihtelut ovat pienempiä eroja eri piirteiden osuuksissa. Merkittävimmäksi erottavaksi tekijäksi jää *tähden*-adposition pieni korpusfrekvenssi, joka saattaa kertoa adposition käytön harvenemisestä. Adpositioille *ansiosta* ja *johdosta* löytyy kontekstuaalisia rajoituksia ja semanttisia erityispiirteitä, jotka erottavat ne selvästi muista tarkastelluista adpositioista ja toisistaan. Erityisen selkeä *ansiosta*-adposition muista erottava piirre on sen alkuperään perustuva vahva positiivisuus.

Korpusanalyysissa tarkasteltujen adpositioiden lisäksi tutkielmassa sivutaan muiden suomen nyky-yleiskielen kausaalisten adpositioiden merkityksiä. Harvemmin käytetyillä adpositioilla on erikoistuneemmat merkitykset, kun taas vanhimmat ja vakiintuneimmat adpositiot voivat ilmaista laajinta merkityskirjoa. Synonymian määrittelyssä lähdetäänkin tutkielmassa jatku-
monluonteisuuden oletuksesta. Olennaisempaa kuin väitellä absoluuttisen synonymian olemas-
saolosta on kuvata synonymian asteittaisuutta ja kehittää sille mahdollisia mittareita.

Avainsanat: kausaalisuus, adpositio, synonymia, kieliopillistuminen, korpuslingvistiikka

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen taustaa ja lähtökohtia	1
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja metodit	3
1.3 Tutkimusaineisto	6
1.4 Tutkielman rakenne	10
2 Teoreettiset lähtökohdat	12
2.1 Kausaalisuus	12
2.1.1 Kausaalisuuden käsitteestä	12
2.1.2 Kausaalisuhteet kielessä	13
2.2 Merkitykset, kontekstuaalisuus ja synonymia	19
2.2.1 Merkityksen kontekstuaalisuudesta	19
2.2.2 Synonymian määrittelystä	21
2.3 Kieliopillistuminen	26
2.3.1 Kieliopillistumisen peruseriaatteen	26
2.3.2 Kieliopillistuminen adpositioiden syntymekanismina	29
2.4 Adpositiot ja muut kielen kategoriat	31
2.4.1 Adpositiot rajakategoriana	31
2.4.2 Adpositiot osana konnektiiveja.....	38
3 Kausaalisuutta ilmaisevat adpositiot	40
3.1 Substantiivikantaiset kausaaliset adpositiot	42
3.1.1 Adpositioiden leksikaalista analyysia	42
3.1.2 Adpositioiden vakiintuneisuudesta	58
3.2 Verbikantaiset kausaaliset adpositiot	60
3.2.1 Adpositioiden leksikaalista analyysia	60
3.2.2 Adpositioiden vakiintuneisuudesta	64
4 Kausaaliset adpositiot Helsingin Sanomien korpuksessa	67
4.1 Kausaalisten adpositioiden täydennysten semantiikkaa	68
4.1.1 Adposition <i>vuoksi</i> täydennykset	73
4.1.2 Adposition <i>takia</i> täydennykset	74
4.1.3 Adposition <i>tähden</i> täydennykset.....	75
4.1.4 Adposition <i>ansiosta</i> täydennykset	76
4.1.5 Adposition <i>johdosta</i> täydennykset.....	77
4.1.6 Kokoavaa tarkastelua.....	78
4.2 Kausaaliset adpositiot positiivisissa ja negatiivisissa konteksteissa	81
4.2.1 Adposition <i>vuoksi</i> semanttinen prosodia	88
4.2.2 Adposition <i>takia</i> semanttinen prosodia	89
4.2.3 Adposition <i>tähden</i> semanttinen prosodia.....	90
4.2.4 Adposition <i>ansiosta</i> semanttinen prosodia	90
4.2.5 Adposition <i>johdosta</i> semanttinen prosodia.....	92
4.2.6 Kokoavaa tarkastelua.....	93
4.3 Kausaalisten adpositioiden ilmaisema kausaalisuus	97
4.3.1 Adposition <i>vuoksi</i> kausaalisuus	100
4.3.2 Adposition <i>takia</i> kausaalisuus	100
4.3.3 Adposition <i>tähden</i> kausaalisuus	101
4.3.4 Adposition <i>ansiosta</i> kausaalisuus.....	102
4.3.5 Adposition <i>johdosta</i> kausaalisuus.....	103
4.3.6 Kokoavaa tarkastelua.....	104
4.4 Kausaaliset adpositiot konnektiivimaisessa käytössä	108

5 Yhteenveto.....	114
5.1 Kausaalisten adpositioiden merkitykset ja synonymia.....	114
5.2 Kausaaliset adpositiot kategoriana.....	121
6 Lopuksi.....	124
Lähteet.....	126

TAULUKOT

Taulukko 1. Substantiivikantaisten kausaalisten adpositioiden frekvenssit HS-korpuksessa.	42
Taulukko 2. Infiniittiverbikantaisten kausaalisten adpositioiden frekvenssit HS-korpuksessa.	62
Taulukko 3. <i>se</i> -pronominilla muodostettujen konnektiivimaisten yhtymien osuus adpositioiden aineistoista ja näiden käyttökontekstien jakauma viittauksen anaforisuuden ja kataforisuuden mukaan.	111
Taulukko 4. Kausaalisten adpositioiden kontekstuaaliset profiilit HS-korpuksessa.	116

KUVAT

Kuva 1. Kausaalimerkitysten adpositioiden suhteet sanakirjamääritelmissä.....	41
Kuva 2. Korpusanalyysissa tarkasteltujen adpositioiden suhteet toisiinsa sanakirjoissa.	47
Kuva 3. Adposition <i>vuoksi</i> täydennykset HS-korpuksessa.	74
Kuva 4. Adposition <i>takia</i> täydennykset HS-korpuksessa.....	75
Kuva 5. Adposition <i>tähden</i> täydennykset HS-korpuksessa.....	76
Kuva 6. Adposition <i>ansiosta</i> täydennykset HS-korpuksessa.	77
Kuva 7. Adposition <i>johdosta</i> täydennykset HS-korpuksessa.....	77
Kuva 8. Adpositioiden täydennysten tyypit koko aineistossa.	78
Kuva 9. Täydennysten tyyppien jakauma adpositioiden aineistoissa.....	81
Kuva 10. Adposition <i>vuoksi</i> semanttinen prosodia.	89
Kuva 11. Adposition <i>takia</i> semanttinen prosodia.....	89
Kuva 12. Adposition <i>tähden</i> semanttinen prosodia.....	90
Kuva 13. Adposition <i>ansiosta</i> semanttinen prosodia.	91
Kuva 14. Adposition <i>johdosta</i> semanttinen prosodia.....	93
Kuva 15. Semanttisen prosodian tyypit koko aineistossa.....	94
Kuva 16. Semanttisen prosodian tyyppien jakauma adpositioiden aineistoissa.....	96
Kuva 17. Kausaalisuuden tyypit <i>vuoksi</i> -adposition aineistossa.	100
Kuva 18. Kausaalisuuden tyypit <i>takia</i> -adposition aineistossa.....	101
Kuva 19. Kausaalisuuden tyypit <i>tähden</i> -adposition aineistossa.....	102
Kuva 20. Kausaalisuuden tyypit <i>ansiosta</i> -adposition aineistossa.	103
Kuva 21. Kausaalisuuden tyypit <i>johdosta</i> -adposition aineistossa.....	103
Kuva 22. Kausaalisuuden tyypit koko aineistossa.....	106
Kuva 23. Kausaalisuuden tyyppien jakauma adpositioiden aineistoissa.....	107
Kuva 24. Adpositioiden konnektiivimaisten käyttöjen jakauma viittauksen anaforisuuden ja kataforisuuden mukaan.	110
Kuva 25. Kausaalisten adpositioiden jakautuminen varsinaisen kausaalisuuden, perustelevuuden ja finaalisuuden merkityskentille.	115

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa ja lähtökohtia

KAUSAALISUUDEN, arkisemmin syy-seuraussuhteiden, hahmottaminen on universaali ja perustavanlaatuinen osa ihmisen kognitiota. Sanders ja Sweetser (2009: 1) toteavat, että toistaiseksi mistään kulttuurista ei ole tavattu minkään kielen puhujaa, joka ei tulkitsisi ja kuvaisi maailmaa kausaalisten suhteiden kautta. Luonnontieteissä kausaalisuus pyritään määrittelemään ja rajaamaan tiukasti, mutta kielen tasolla kausaalisuuden ilmaisukeinoja käytetään laajempaan kirjoon merkityssuhteita. Kielitieteessä on tutkittu paljon kausaalisuuden ilmaisua yksittäisen lauseen rakenteessa, jolloin kausaalisuuden aiheuttajana on tyypillisesti lauseen subjekti ja kausaalinen merkitys ilmenee predikaatista (*Iida rikkoi ikkunan*). Etenkin, kun kyseessä ovat monimutkaisemmat vaikutussuhteet, kausaalisuutta ilmaistaan myös epäsuoremmin kahden asiointilan välisenä, siis yksinkertaisimmillaan siten, että yhdestä asiointilasta seuraa toinen (*Sato jäi pieneksi koleiden säiden takia*). Tässä tutkielmassa tarkastelen yhtä asiointilojen välisen kausaalisuuden ilmaisukeinoa, kausaalisia adpositioita, joita edustaa muun muassa edellisen esimerkin *takia*.

Suomen kielessä on suuri joukko adpositioita, jotka ilmaisevat asiointilojen välistä kausaalisuutta tai siihen läheisesti liittyviä merkityksiä – osa selvästi rajatusta näkökulmasta mutta monet myös yleisemmällä tasolla. Joidenkin adpositioiden merkitykset ovat niin lähellä toisiaan, että niitä on tarjottu esimerkeiksi jopa absoluuttisesta synonyymiasta. Ovatko esimerkiksi *vuoksi* ja *takia* kuitenkin absoluuttiset synonyymit virkkeissä ”*Suomen vuoksi pitää uhrautua*” ja ”*Suomen takia pitää uhrautua*”, vai onko vähintään sävyssä ero?

Tutkielmani rakentuu kahdesta tarkastelutasosta. Käsittelen aluksi kausaalisten adpositioiden kenttää kokonaisuudessaan ja teen sitten yksityiskohtaisemman korpuspohjaisen analyysin viidestä adpositiosta, jotka ovat *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansiosta* ja *johdosta*. Selvennän rajauksen taustoja jäljempänä. Korpusaineiston avulla pyrin tarkentamaan kuvaa siitä, missä määrin kyseisiä adpositioita voi pitää synonyymisina yksiköinä ja millaisia eroja ja yhteneväisyyksiä niiden käyttökonteksteissa ilmenee. Pohjimmiltaan tällaisen kysymyksenasettelun kimmonkkeena on ihmetys siitä, mikä motivoi lähimerkityksisten, ellei synonyymisten, sanojen olemassaoloa: miksi kielenoppijan ja -käyttäjän aivokapasiteettia on varattava saman kieliopillisen suhteen ilmaisemiseen monin eri tavoin?

Kiinnostukseni kausaalisten adpositioiden semantiikkaan pohjaa kandidaatintutkielmaani *Postpositioiden vuoksi ja takia merkitys, käyttö ja synonymia* (Tuuri 2010). Samaa adpositiopia on tutkinut Henriikka Suoraniemi Oulun yliopistossa pro gradussaan *Vuoksi ja takia – korpuspohjainen tutkimus lähisynonyymeista* (Suoraniemi 2011). Tämä teemojen päällekkäisyys ei kuitenkaan tee tutkielmaani tarpeettomaksi, koska tarkastelen suurempaa adpositiojoukkoa ja hahmottelen adpositioiden merkitysverkostoa laajemmalla ja teoreettisemmalla, abstraktien merkityspiirteiden tasolla. Myös korpusaineistoni on tekstilajeiltaan erilainen kuin Suoraniemellä.

Adpositiot ovat suomen kielen tutkimuksessa olleet perinteisesti melko vähän tutkittu kategoria. Adpositioihin liittyvistä opinnäytteistä valtaosa on viime vuosina keskittynyt nimenomaan spatiaalisten adpositioiden semantiikkaan¹, mitä selittänee osaltaan spatiaalisuuden keskeisyys kognitiivisessa kielitieteessä. Ruumiinosanimien kieliopillistumista adpositioksi tarkastelee väitöskirjan mitassa Ojutkangas (2001), ja suomen kielen adpositioiden historiaa ja esiintymistä vanhoissa kieliopissa puolestaan kartoittaa artikkelissaan Merimaa (2004). Grünthal (2003) on tarkastellut laajasti itämerensuomalaisten kielten adpositioiden typologiaa.

Asiaintilojen välistä kausaalisuutta on aiemmassa tutkimuksessa tarkasteltu lähinnä muiden ilmaisukeinojen kuin adpositioiden kautta: sen ilmaisua sivulauseissa tarkastelevat Kuiri (1986) ja Herlin (1998). Herlin (1997) käsittelee kausaalikonnektoreita sivuten hiukan myös niiden osana esiintyviä kausaalisia adpositioita. Muuten kausaalisten suhteiden tutkimus on suomen kielessä kohdistunut lähinnä kausatiivisiin konstruktioihin, joissa kausaalinen merkitys sisältyy lauseen predikaattiin. Tästä aiheesta tehdyistä tuoreemmista opinnäytteistä mainittakoon Rannan (2011) pro gradu -tutkielma.

Adpositioiden tyypillinen syntymekanismi on kieliopillistuminen. Lekseemit ovat siis vähitellen muovautuneet käyttöönsä kieliopillisten funktioiden ilmaisijoina. Näin ollen on myös luonnollista, että tässä tutkielmassa käsittelemäni kirjava joukko kausaalimerkityksiä kielen yksiköitä edustaa kieliopillistumisprosessien eri vaiheita. Osa niistä on nykykielessä

¹ Muun muassa seuraavissa tutkielmissa tarkastellaan spatiaalisia adpositioita:

ESKOLA, SARI 1992: *P-positioiden halki ja poikki tarkastelua konseptuaalisen semantiikan näkökulmasta*. Pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.

HEIKKINEN, KIRSI 1993: *Eräiden lateraaliala läheisyyttä osoittavien postpositioiden semantiikkaa*. Pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.

KORHONEN, ANNELI – NAASKO, OILI 1991: *Postpositioiden ja adverbien edessä ja takana semantiikkaa*. Pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.

MIKKOLA, OUTI 2002: *P-positioiden läpi ja kautta semantiikkaa*. Pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.

PALOLA, TAINA 1993: *P-positioiden pitkin ja myöten semantiikkaa*. Pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.

yhä lähellä kantasubstantiiviaan tai -verbiään, osa taas on pitkän ajan kuluessa siirtynyt yksinomaan adpositiokäyttöön. Osana tämän tutkielman analyysia tarkastelen eroja näiden yksiköiden vakiintumisessa adpositioiksi.

Adpositiokategorian voi määritellä tiukasti, jolloin vain osa tässä tutkielmassa tarkastelluista yksiköistä olisi adpositioita. Kutsun kuitenkin adpositioiksi kaikkia tarkastelemiani yksiköitä kiistattomista vanhoista adpositioista (esim. *vuoksi*) uudempiin substantiivikantaisiin (esim. *perusteella*) ja verbikantaisiin muodosteisiin (esim. *johtuen*) ja lähestyn adpositiokategoriaa jatkumona, jossa on prototyyppisempiä ja perifeerisempiä jäseniä.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja metodit

Tarkastelen tässä tutkimuksessa kausaalisia adpositioita asiaintilojen välisen kausaalisuuden ilmaisukeinona suomen nyky-yleiskielessä, jota edustavana aineistona käytän sanomalehtikorpusta 2000-luvun alusta. Tiivistetysti tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millaisin adpositioin suomen nyky-yleiskielessä ilmaistaan kausaalisuutta, ja millaista tämä kausaalisuus on?
2. Ilmeneekö kausaalisten adpositioiden käyttökonteksteissa eroja sanomalehtikielessä? Eroavatko adpositioiden merkitykset toisistaan, vai voiko niitä pitää synonyymisina yksiköinä?
3. Mikä motivoi ja selittää sitä, että suomen kielessä on samaan aikaan käytössä useita hyvin lähimerkityksisiä kausaalisia adpositioita?

Tutkimuskysymyksiini vastaamiseksi pyrin purkamaan osiin abstraktia kausaalisuuden käsitettä ja selvittämään, mitkä seikat vaikuttavat siihen, mikä kausaalisista adpositioista valitaan kulloiseenkin virkekontekstiin. Korpusanalyysissä tarkastelen paitsi aineiston virkkeissä adpositioin osoitettuja kausaalisuhteita myös adpositioiden täydennysten semantiikkaa (kuten niiden ilmaisemien tarkoitteiden elollisuuden ja intentionaalisuuden astetta sekä abstraktiotasoa), adpositioiden konteksteista ilmeneviä positiivisia ja negatiivisia sävyjä sekä adpositioiden esiintymistä konnektiivimaisessa käytössä.

Adpositiot ovat kieliopillisen ja leksikaalisen rajamaille sijoittuva kategoria, jota suhteutan tutkielmassani muihin kielen kategorioihin. Olennaiseksi lähtökohdaksi adpositioiden kattaman merkityskirjon ymmärtämisessä muodostuukin kategorioiden jatkumonluonteisuus ja sitä kautta myös kieliopillistuminen eli prosessi, joka adpositioita kieleen tuottaa.

Juuri adpositioiden luonne rajakategoriana tekee niiden lähestymisestä synonymian kannalta mielenkiintoista, koska synonymiaa on tyypillisesti tutkittu lähinnä sellaisista lekseemeistä, joilla on selkeät reaali maailman referentit, siis perinteisesti sisältösanoiksi määritellyistä sanaluokista. Edmonds ja Hirst (2002: 106) toteavat, että myös synonymia sinänsä on jäänyt kielitieteessä jokseenkin perifeeriseen asemaan, kun taas toinen leksikkoa muokkaava ilmiö, polysemia, on saanut hyvin laajaa huomiota kielitieteen eri osa-alueilla. Lähimerkityksisten sanojen asema ja vaikutukset leksikossa ovat heidän mukaansa (mp.) perinteisesti jääneet sen keskustelun jalkoihin, onko (absoluuttista) synonymiaa olemassa vai ei.

Tutkielmani ei edusta mitään tiukasti määriteltyä, tiettyyn teoriaan sidottua metodia. Olen valinnut analyysin työkalut aineistolähtöisesti kausaalisuuteen sekä siihen liittyviin osatekijöihin perehtyen. Kognitiivisen kielitieteen voi kuitenkin nähdä taustalla laajana teoriakehyksenä aiheen valinnasta ja tutkimusnäkökulman muotoilusta alkaen. Kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä tarkastellaan kieltä osana ihmisen yleistä kognitiota ja sen välinein toimivana käsitteistyksenä: merkitykset rakentuvat käsitteistyksistä, joiden muotoutumiseen vaikuttavat olemassa olevien abstraktien käsitteiden lisäksi hetkessä läsnä olevat aistihavainnot, tunteet ja keholliset kokemukset (Langacker 1987: 12; 1988: 6). Tietyn ilmauksen tai rakenteen valitessaan kielenkäyttäjä konstruoi aina tilanteen tietystä näkökulmasta – vaikka kaksi ilmausta toimisivat funktionaalisesti toistensa parafraseina, ne luovat silti jollakin tavalla erilaisen mielikuvan tilanteesta (Langacker 1988: 7, 10).

Kognitiivisen kielitieteen näkökulmista tutkimukselleni erityisen olennainen lähtökohta on se, ettei kielioppia ja leksikkoa eroteta tiukasti toisistaan vaan tarkastellaan saman symbolisten rakenteiden jatkumon osina (Langacker 1987: 3; 1988: 5). Tutkimuskysymykseni mahdollistaa oletus, että adpositioiden kaltaisiin kieliopillisessa funktiossa toimiviin kielenyksiköihin kuuluu merkitysisältöä, joka vaikuttaa ilmausten tulkintaan ja muokkaa näkökulmia, vaikka keskeinen propositio säilyisikin samana eivätkä totuusehdot muuttuisi (Langacker 1988: 32–33; Croft & Cruse 2004: 3, 7). Kognitiivinen kielentutkimus pyrkii kaiken kaikkiaan kuvaamaan kieltä pikemminkin biologisen, siis ei täysin ennustettavan organismin kaltaisena kuin matemaattisen loogisena systeeminä. Näin ollen tarkkarajaisten kategorioiden ja aiemman kielitieteen niiden perustaksi olettamien välttämättömien ja riittävien ehtojen sijaan kategorioiden

kuvaamiseen soveltuu kognitivistien mukaan paremmin prototyyppisyyteen perustuva malli (Langacker 1987: 5).

Metodisesti tutkimus lukeutuu korpuslingvistiikaksi, koska aineistona on korpus eli kielentutkimuksen tarkoituksiin koottu sähköinen tekstikokoelma. Tognini-Bonelli (2001: 2) määrittelee korpuslingvistiikan suuntaviivat seuraavasti: korpuslingvistiikka on empiirinen lähestymistapa kielen käyttöön, ja sen taustaoletuksena on kontekstuaalinen ja funktionaalinen merkityskäsitys sekä käytännön mahdollistajana ja työkaluna moderni tietotekniikka. Kuten Itkonen ja Pajunen (2010: 58) toteavat, korpuksen käyttö on tärkeää nimenomaan sellaisissa tutkimuskysymyksissä, joissa intuitio ei riitä. Tällaiseksi katson myös oman tutkimusaiheeni: adpositioiden mahdollisia merkityseroja tai taipumuksia esiintyä tietynlaisissa konteksteissa voi kyllä pohtia intuitiivisesti, mutta luotettavasti eroja adpositioiden distribuutiossa erilaisiin konteksteihin on mahdoton havaita ilman kattavaa aineistoa.

Korpuksia käytetään monin eri tavoin, mutta karkeasti korpustutkimuksen voi jakaa korpuspohjaiseen (*corpus-based*) ja korpusvetoiseen (*corpus-driven*) tutkimukseen sen mukaan, millainen korpuksen rooli niissä on (Tognini-Bonelli 2001: 65). Yleisempi ja perinteisempi näistä lähestymistavoista on korpuspohjainen tutkimus, joksi myös tämän tutkimuksen voi lukea. Siinä korpusta käytetään lähinnä olemassa olevien hypoteesien testaukseen ja tarkentamiseen; jonkinlaisia oletuksia ja taustateoriaa on siis valmiiksi olemassa (mp.) Korpusvetoisessa tutkimuksessa (*corpus-driven research*) puolestaan sitoutuminen korpukseen on vahvempaa kuin korpuspohjaisessa: tutkimus tehdään korpusdatan pohjalta mahdollisimman vähin lähtöoletuksin, siis äärimmäisen aineistolähtöisesti (mts. 84).

Synonymian korpuspohjaisessa tutkimuksessa on hyödynnetty pääasiassa kontekstuaaliseen semantiikkaan (ks. luku 2.2.1) perustuvaa kollokaatioanalyysia eli tarkasteltua sitä, millaisia sanoja esiintyy tyypillisesti tutkittujen kielenyksiköiden välittömässä läheisyydessä, oikean- ja vasemmanpuoleisissa konteksteissa, ja tehty päätelmiä laskemalla näitä (esim. Jantunen 2004; Suoraniemi 2011). Poikkean tutkielmassani tästä perinteestä sikäli, että olen nostanut huomion kohteeksi laajemmat lause- ja virkekontekstit ja niistä ilmenevät merkityspiirteet. Toki lähikollokaatit osana adpositioiden kontekstia ovat ratkaisevassa asemassa etenkin adpositioiden täydennyksiä luokiteltaessa, mutta varsinaista kollokaatioanalyysia en tässä tutkielmassa tee. Esimerkiksi Jantunen (2004) tutkii astemääritteitä, jotka ovat enemmän yhtä sanaa määrittäviä kuin tarkastelemani adpositiot. Niiden yhteydessä kollokaatioanalyysi onkin perusteltu metodi. Kahta asiaintilaa toisiinsa suhteuttavilla adpositioilla on kuitenkin keskeinen vaikutus koko lauseen tai virkkeen proposition, joten niitä on nähdäkseni hedelmällistä tutkia kulloisenkin lauseen tai virkkeen koko sisältö huomioiden (ks. luku 1.3).

Korpuslingvistiikalle tyypillistä on myös tilastollisten menetelmien hyödyntäminen. Muuttujien nominaaliasteikollisuuden vuoksi varsinaisten tilastomenetelmien soveltamismahdollisuudet aineistooni ovat kuitenkin rajalliset. Nominaaliasteikolliseen dataan ja korpuksen kanssa työskentelyyn parhaiten soveltuvia testejä on khiin neliö -testi eli χ^2 -testi, jota hyödynnänkin eräissä kohdissa korpusanalyysin tulosten esittelyä. Testin avulla verrataan kokeellisesti löydettyjä frekvenssejä teoreettisen mallin avulla laskettuihin odotettuihin frekvensseihin, ja nominaaliasteikollisessa aineistossa sitä voi käyttää muuttujien välisen riippuvuuden tarkasteluun (Oakes 1998: 24). Khiin neliö -testi ei kerro mitään riippuvuuksien suuntaisuudesta ja syy-seuraussuhteista, mutta kertoo, onko riippuvuutta olemassa vai onko kyse sattumasta (mp.).

1.3 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistonani käytän Helsingin Sanomien korpusta eli HS2000-korpusta (Pajunen 2003)², johon sisältyvät lehden vuosikerrat 2000 ja 2001.³ Viitataan siihen jatkossa nimellä HS-korpus. Helsingin Sanomat on Suomen suurin sanomalehti, jonka kokonaislevikki on noin 366 000. Se tavoittaa päivittäin noin 859 000 lukijaa ja viikoittain jopa noin 1,3 miljoonaa lukijaa.⁴ Lisäksi lehden HS.fi-verkkopalvelu on noin 1,6 miljoonalla viikoittaisella eri kävijällään Suomen neljänneksi luetuin verkkosivusto.⁵

Vaikka HS-korpus koostuu yhden sanomalehden numeroista, se edustaa monia kielenkäyttömuotoja ja suurta määrää kirjoittajia, koska siihen sisältyy kaikki lehdessä julkaistu teksti mielipidekirjoituksia ja mainoksia myöten (Sirola 2008: 5). Toisaalta on otettava huomioon se, että yleisönosastokirjoituksetkin ovat todennäköisesti jossakin määrin toimituksen editoimia. Journalistisen koulutuksen saaneiden kielenkäyttäjien rooli korpuksen tekstien tuottajina on siis pidettävä mielessä. Myös uutiskielen tekstilajina kuuluu sille ominaisia piirteitä,

² PAJUNEN, ANNELI 2003: HS2000-korpus. Helsingin Sanomat 1.1.2000–31.12.2001, 31,2 miljoonaa sanaesiintymää. Analysoitu Connexorin FDG-jäsentimellä, Context Mill -muotoinen. Tampereen yliopisto: Suomen kieli.

VIRTANEN, PATRIK 2000–2003: *ContextMill. The easy-to-use-concordancer*. Version 1.80. 2000–2003 Aurit Software.

³Kiitän Helsingin Sanomia oikeudesta saada käyttää Helsingin Sanomien aineistoa vuosilta 2000–2001 tutkimuksessani.

⁴Lähteenä Helsingin Sanomien ilmoittajapalvelu: http://ilmoittajapalvelu.hs.fi/ilmoittajat/tuote-helsingin-sanomat#_tab4 (21.9.2013).

⁵TNS Gallup: Suomen web-sivustojen viikkoluvut: <http://tnsmatrix.tns-gallup.fi/public/> (21.9.2013).

joilla saattaa olla vaikutusta korpuksen koostumukseen: uutisten asiasisällöt saattavat esimerkiksi nostaa negatiivissävyisten virkkeiden määrää aineistossa, ja tekstien sävy on pääsääntöisesti virallisempi ja asiatyylisempi kuin vaikkapa nykykaunokirjallisuudessa.

Tutkielmassa käyttämäni esimerkkivirkkeet ovat pääosin HS-korpuksesta. Niiden yhteyteen olen lisännyt tunnuksen HS. Varsinaiseen korpusanalyysiin olen satunnaisotannalla koonnut aineistot adpositioista *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansiosta* ja *johdosta*, ja näistä aineistoista poimitut esimerkit olen HS-tunnuksen lisäksi merkinnyt identifikaatiokoodilla, josta ilmenee kyseessä oleva adpositio (V = *vuoksi*, TA = *takia*, TÄ = *tähden*, A = *ansiosta*, J = *johdosta*) ja virkkeen identifikaationumero. Joitakin esimerkkejä olen ottanut myös lähdekirjallisuudesta, minkä mainitsen aina tekstissä. Aineistoesimerkit esitän pääosin kokonaisina virkkeinä, joista olen kursivoinut tarkastellun adpositiolausekkeen ja lihavoinut lisäksi itse adposition.

Tarkastelen tutkielmani alkupuolella suomen kielen kausaalisten adpositioiden kenttää yleisellä tasolla, joten olen tehnyt aineistohakuja suhteellisen suurella, 21 adposition joukolla. Tutkittaviksi yksiköiksi olen valinnut Isossa suomen kieliopissa (2004: § 689, jatkossa ISK) esitetyn syytä, aihetta, perustetta ja konsessiivisuutta ilmaisevien adpositioiden luettelon, josta olen jättänyt pois konsessiiviset adpositiot (ks. luku 3.2). Luettelon ulkopuolelta olen ottanut mukaan vielä adposition *varten* (ks. luku 3.1).

Tarkasteleman adpositiot ovat vakiintuneisuusasteeltaan erilaisia, mikä ilmenee myös käytännön eroina korpuksessa. Osa niistä on korpuksessa suoraan adpositioiksi luokitteina, osa on haettava kantasanojensa tiettyinä taivutusmuotoina. Niiden adpositioiden kohdalla, jotka esiintyvät HS-korpuksessa postpositiota ja prepositiota merkitsevillä psp- ja pre-tunnisteilla varustettuina, on ollut mahdollista käyttää adpositiota itseään 'lwordina' eli hakea lekseemiä eri muotoineen tietyn tarkkaan määritellyn sananmuodon sijaan. Näin on saatu suoraan mukaan myös adpositiot, jotka esiintyvät possessiivisuffiksin kanssa (esim. *vuokseni*).

Seuraavat adpositiot, jotka esiintyvät suomen kielessä vain postpositioina, olen hakenut pelkästään psp-tunnisteen kanssa: *ansiosta* (*lword="ansiosta" and psp*), *edestä* (*lword="edestä" and psp*), *hyväksi* (*lword="hyväksi" and psp*), *johdosta* (*lword="johdosta" and psp*), *nojalla* (*lword="nojalla" and psp*), *puolesta* (*lword="puolesta" and psp*), *takia* (*lword="takia" and psp*), *tähden* (*lword="tähden" and psp*), *varalle* (*lword="varalle" and psp*), *varalta* (*lword="varalta" and psp*), *varten* (*lword="varten" and psp*) ja *vuoksi* (*lword="vuoksi" and psp*)⁶. *johtuen*-adpositio esiintyy suomen kielessä myös ainakin marginaalisessa prepositiokäytössä (*johtuen siitä, että*). Sen aineiston poimimiseen olen käyttänyt

⁶ 'Nousuvettä' merkitsevä homonyyminen substantiivi *vuoksi* rajautuu myös pois tällä hakukomennolla.

hakukomentoa, joka määrittää, että yksikön on esiinnyttävä korpuksessa joko psp- tai pre-tunnisteen kanssa: *johtuen* (*lword="johtuen" and (psp or pre)*).

Kun tarkasteltu adpositio on esiintynyt korpuksessa ilman psp- tai pre-tunnistetta, on ollut tarpeen luoda hieman monimutkaisempia hakukomentoja adposition kantasubstantiivin tai -verbin ympärille. Substantiivikannasta muodostuneista adpositioista esimerkiksi *seurauksena*-adposition esiintymät olen hakenut hakukomennolla *offset((n or a or pron or num) and gen, lword="seuraus" and sg and ess, 1,1)*, jossa olen siis määrittänyt essiivimuotoista yksikössä olevaa *seuraus*-substantiivia välittömästi edeltäväksi sanaksi genetiivimuotoisen substantiivin, adjektiivin, pronominin tai numeraalin. Samanlaista kaavaa noudattaen olen hakenut adpositioiden *perusteella* (*offset((n or a or pron or num) and gen, lword="peruste" and sg and ade, 1,1)*), *pohjalta* (*offset((n or a or pron or num) and gen, lword="pohja" and sg and abl, 1,1)*), *vaikutuksesta* (*offset((n or a or pron or num) and gen, lword="vaikutus" and sg and ela, 1,1)*) ja *varjolla* (*offset((n or a or pron or num) and gen, lword="varjo" and ade, 1,1)*) esiintymät.

Verbikantaisista adpositioista edellä mainittu *johtuen* esiintyy korpuksessa psp- ja pre-tunnisteen, mutta muiden verbikantaisten adpositioiden aineistot olen hakenut verbikannan ympärille muodostetuina hakukomennoin. Adposition *riippuen* olen hakenut komennolla *offset((n or a or pron or num) and ela, lword="riippua" and inf2 and ins, 1,1)*. Adpositiot *perustuen* ja *pohjautuen* ovat HS-korpuksessa niin harvinaisia, että niiden hakukomennoksi ovat riittäneet yksinkertaiset *lword="perustua" and inf2 and ins* sekä *lword="pohjautua" and inf2 and ins*, joiden tuloksien paikkansapitävyyden on saattanut helposti tarkistaa manuaalisesti.

Hakujen tuloksiin sisältyy jonkin verran virheosumia, joten hakukomennolla saatavat frekvenssit eivät kerro suoraan totuutta adpositioiden määrästä korpuksessa. Kaikkien 21 adposition hakuosumat muodostavat suuren, kymmenientuhansien virkkeiden kokoisen aineiston, joten kaikkien esiintymien käyminen läpi pelkästään tarkkojen frekvenssien saamiseksi olisi ollut jokseenkin kohtuutonta ajankäyttöä. Olenkin laskenut adpositioille absoluuttisten frekvenssien sijaan suhteutetut frekvenssit siten, että olen käynyt tarkasti läpi 100 ensimmäistä esiintymää, laskenut niistä virheosumien määrän ja saanut näin prosenttiluvun, jonka avulla olen laskenut suhteutetun frekvenssin koko osumamäärästä. Jos kyseessä on ollut niin harvinainen adpositio, että esiintymiä on ollut alle 100, olen käynyt läpi kaikki esiintymät.

Tämä vaihe on luonnollisesti ollut tarpeen tehdä erikseen jokaisen adposition aineistolle, koska toiset adpositiot ovat selkeästi alttiimpia virheosumille kuin toiset. Esimerkiksi *johdosta*-adposition aineistossa on melko runsaasti *johto*-substantiivin elatiivimuotoja, jotka

ovat analysoituneet automaattisesti adpositioiksi, kun taas adposition *takia* aineistossa virheosumat ovat vähäisiä, koska monitulkintaisuudelle ei ole mahdollisuuksia. Adpositiot *edestä* ja *puolesta* taas ovat hyvin polyseemisiä, joten niiden aineistosta hyvin suuren osan muodostavat niiden muut kuin kausaalimerkityksiset käytöt.

Luvussa 3 esittelen ja analysoin leksikaalisesti kaikkia 21 adpositiota, ja tässä yhteydessä olen ottanut frekvenssin HS-korpuksessa huomioon yhtenä tekijänä. Adpositioiden muodostaman merkityskirjon hahmottelussa käytän korpushakujen tuloksia hyödyksi, mutta systemaattista, satunnaisotannalla poimittua aineistoa en ole tätä tarkastelua varten koonnut, vaan olen poiminut esimerkit koko hakutuloksista kulloisenkin tarpeen mukaan.

Systemaattisen korpusanalyysin lähempään tarkasteluun valikoituneista adpositioista *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansiosta* ja *johdosta* esittelen luvussa 4. Tätä analyysia varten olen koonnut adpositioista *vuoksi*, *takia*, *ansiosta* ja *johdosta* satunnaisotannalla 400 virkettä kattavat aineistot. Virheosumat olen poistanut aineiston kokoamisvaiheessa. Adposition *tähden* aineisto koostuu 205 virkkeestä, koska sen edustumia yksinkertaisesti on korpuksessa virheosumien poiston jälkeen vain tämä määrä. Yhteensä lähemmin tarkasteltua aineistoa on siis 1805 virkettä.

Lähtökohtanani tutkielmassa on synonymian kontekstuaalisuus, ja tarkastelenkin tutkielmassa adpositioita konteksteissaan, jotka olen rajannut perustapauksissa yhden virkkeen mittaan, siis isosta alkukirjaimesta pisteeseen tai muuhun lopetusmerkkiin. Otsikoiden tapauksessa lopetusmerkkiä ei tietysti yleensä ole, mutta olen kuitenkin ottanut ne mukaan aineistoon. Virkkeen vaatimuksesta olen joutunut sen verran, että mukana ovat myös aineistossa esiintyneet finiittiverbittömät otsikot siinä tapauksessa, että niistä on käynyt ilmi sekä syy että seuraus, kuten esimerkeissä 1 ja 2, joissa verbin poisjäämistä voi pitää elliptisenä. Finiittimuotoista predikaattia en siis ole tässä katsonut kausaalisuuden ilmenemisen kannalta elintärkeäksi ominaisuudeksi.

- (1) Syytöksiä kostosta *presidentti Putinin arvostelun takia* (HSTA11)
- (2) Poikkeustila Kairossa *Marokon kriisin johdosta* (HSJ270)

Adpositiolausekkeen asemaa lauseessa en ole myöskään pitänyt perusteena virkkeiden poisrajaamiselle. Aineistossa on siis tapauksia, joissa adpositiolauseke esiintyy esimerkiksi infiniittisessä verbirakenteessa eikä lauseen finiittiverbin määrittäneenä, kuten esimerkissä 3, tai adjektiivilausekkeen osana, kuten esimerkissä 4.

- (3) *Johan Kölerin 150-vuotisjuhlan johdosta* julkaistu pienoisarkki sisältää kaksi taiteilijan maalausta. (HSJ291)
- (4) Kallion teosta kannatteli herkkä, *Mia Kivisen valotyönkin ansiosta* elokuvallisen intiimi toteutus ja kolmen naisen keskittynyt tanssijan työ. (HSA123)

Tällaisissa tapauksissa syy ja seuraus tulevat kuitenkin esille aivan eksplisiittisestikin kääntämällä infinitiivirakenne finiittiseksi lauseeksi: *Johan Kölerin 150-vuotisjuhlan johdosta julkaistu pienoisarkki* → *Johan Kölerin 150-vuotisjuhlan johdosta julkaistiin pienoisarkki*. Tarkastelen tässä tutkielmassa adpositioiden semantiikkaa, joten syntaksia ei nähdäkseni tule pitää rajaavana tekijänä.

Vain parin sanan mittaiset otsikot tai vajaat virkkeet, joista vain syy tai seuraus käy ilmi (esim. 5), olen sen sijaan karsinut aineistosta pois tutkimuskysymysten kannalta vajavaisina. Samoin olen poistanut tapaukset, joissa adpositio on esiintynyt virkkeessä osana erisnimeä (esim. 6), koska tällöinkin seuraus jää tavallisesti ilmaisematta eikä kyse ole siinä mielessä asiaintilojen välisen kausaation ilmaisemisesta. Erisnimiesiintymien määrä oli suuri etenkin *tähden*-adposition aineistossa, koska sana esiintyy toistuvasti korpuksessa mukana olevissa television ohjelmätiedoissa (esim. 7). Otoksista olen edellä mainittujen tapausten lisäksi poistanut myös muutaman aineistoissa virheellisesti toistuneen toisen esiintymän kanssa täysin identtisen virkkeen.

- (5) Lastenkaan **tähden**. (HS)
- (6) TV2:n asiaohjelmat tuovat ruutuun Euroopan **vuoksi** -reportaasisarjan, joka liikkuu Italiasta Ranskaan ja Romaniasta Venäjälle. (HS)
- (7) Vain muutaman dollarin **tähden** (HS)

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielmani koostuu kuudesta pääluvusta. Luvussa 2 esittelen tutkielmani teoreettista taustaa. Jäsenän ensin luvussa 2.1 kausaalisuuden käsitettä sekä filosofisista (luku 2.1.1) että kielitieteellisistä lähtökohdista (luku 2.1.2). Luvussa 2.2 luvussa käsittelen niitä merkityksentutkimuksen aspektejia, jotka nousevat tutkielmani kannalta keskeisiksi. Pohdin ensin luvussa 2.2.1 merkityksen kontekstuaalisuutta ja tarkennan sitten luvussa 2.2.2 tutkimuksessani huomion kohteena olevaan merkityssuhteeseen eli synonymiaan, jota tarkastelen hieman eri teoriasuuntausten näkökulmista. Luku 2.3 on tiivis katsaus kieliopillistumistutkimukseen. Käyn ensin luvussa 2.3.1 läpi kieliopillistumista yleisellä tasolla ja kohdistan luvussa 2.3.2 huomion kyseiseen ilmiöön juuri adpositioiden kannalta. Luvussa 2.4 pohdin, mitä adpositiot oikeastaan ovat. Luvussa 2.4.1 määrittelen adposition käsitettä ja tarkastelen adpositioihin liittyvien käsitysten

muuttumista suomen kielen tutkimuksen historiassa. Pohdin myös adpositiokategoriaa suhteessa muihin kielen kategorioihin, ja tähän liittyen luvussa 2.4.2 erittelen adpositioiden ja pronomien yhdistelmien kiteytymistä konnektiivikäyttöön.

Varsinainen tarkastelu etenee tutkielmassani yleiseltä tasolta yksityiskohtaisempaan analyysiin. Luvussa 3 esitän tiiviin leksikaalisen analyysin suomen kausaalimerkityksisten adpositioiden kentästä. Luvun pyrkimyksenä on luoda kokonaiskuva siitä, millaisia substantiiveista (luku 3.1) ja verbeistä (luku 3.2) kieliopillistuneita kausaalisia adpositioita suomen kielessä on, millaisista kantasanoista ne ovat kehittyneet ja miten yleisiä ne ovat HS-korpuksessa. Sanakirjamääritelmien, etymologioiden ja HS-korpuksen aineiston pohjalta kartoitan hieman myös sitä, millaisiin spesifimpiin merkityksiin eri adpositiot tyypillisesti keskittyvät ja miten adpositioiden merkitykset verkottuvat keskenään.

Luku 4 sisältää systemaattisen korpusanalyysin adpositioiden *vuoksi, takia, tähden, ansiosta ja johdosta* esiintymiskonteksteista HS-korpuksessa. Luvussa 4.1 keskityn adpositioiden täydennysten semantiikkaan ja luokittelen niitä etenkin elollisuuden ja intentionaalisuuden näkökulmista. Luvussa 4.2 tarkastelen, eroavatko adpositiot kontekstiansa positiivisuuden ja negatiivisuuden suhteen. Luvussa 4.3 huomion kohteena ovat adpositioiden osoittamat kausaaliset suhteet. Adpositioiden esiintymistä käsittelen luvussa 4.4 erikseen niitä, jotka ovat konteksteissaan osana lauseita yhteen kytkeviä konnektiiveja.

Luvussa 5 kokoan yhteen HS-korpuksen aineistosta hahmottuvan kuvan viiden lähemmin tarkastellun adposition käyttökotekstien eroavaisuuksista ja yhteneväisyyksistä, siis pohdin niiden synonyymisyyden astetta. Luvussa 5.1 erittelen korpusanalyysin tuloksia sekä hahmottelen laajemmin tutkielmassa syntyneitä kokonaiskuvaa suomen kausaalisten adpositioiden merkityskentästä. Luvussa 5.2 pohdin kausaalisten adpositioiden asemaa kielen kategoriana muiden joukossa ja sivuan esimerkinomaisesti erästä mielenkiintoista kielen ilmiötä kausaalisten adpositioiden ja konjunktoiden välimaastosta.

Luku 6 on päätäntöluku, jossa vedän yhteen tutkimukseni päälinjat ja pohdin, millaisin tutkimusasetelmin kausaalisten adpositioiden moninaisesta merkityskentästä voisi tulevaisuudessa hankkia lisää tietoa.

2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Kausaalisuus

2.1.1 Kausaalisuuden käsitteestä

Tutkimukseni keskeisin ja myös monimutkaisin käsite on itse KAUSAALISUUS (tai KAUSAALITEETTI).⁷ Kausaalinen suhde on tavallisesti käytetyltä perusmääritelmältään (esim. ISK 2004: § 1128) kahden asiointilan välinen syyn ja seurauksen suhde. Siihen sisältyy implisiittisesti oletus syyn esiintymisestä ajallisesti ennen seurausta. Esa Itkonen (1983: 18) toteaa, että kausaalinen kysymys voidaan muotoilla joko miksi- tai kuinka-kysymykseksi, jonka vastaus on tai ainakin pyrkii olemaan (kausaalinen) selitys. Selitettävä asia on seuraus, selittävä asia syy (mp.). Potentiaalista kausaalisuhdetta kuvataan yleensä ”jos p, niin q” -kaavalla ja aktuaalista, toteutunutta kausaalisuhdetta ”koska p, q” -tyyppisellä rakenteella (mp.).

Filosofiassa kausaation olemassaolo ja olemus ovat kautta aikojen olleet perustavia kysymyksiä. Kausaatiokäsityksen kuuluisin kriitikko on David Hume. Hänen kuuluisa giljotiininsa ”there is no ought from is” (1999 (1739): III: I) on tunnetumpi etiikan konteksteista tarkoittamassa sitä, ettei maailmassa ilmenevistä tosiasioista voi johtaa moraalisia sääntöjä. Samalla tavalla hän kyseenalaistaa induktiopäätelyn ja syy-seuraussuhteiden olettamisen (Hume 2000 (1748): IV: I). Itkonen (1983: 43) huomauttaa, että Hume ei sinänsä kiellä kausaation olemassaoloa vaan toteaa, että havainto, jonka tulkitsemme siten, että jokin aiheuttaa jotakin, koostuu oikeastaan vain siitä, että havaitsemme kahden tapahtuman seuraavan toisiaan. Tiedämme, että kun vaikkapa kananmuna putoaa keittiön lattialle, se hajoaa. Tai, Humen omaa kuuluisaa esimerkkiä toistaen, tiedämme, että kun biljardipallo osuu toiseen biljardipalloon riittävällä voimalla, toinenkin pallo liikkuu (Berry 2009: 28–29). Humen mukaan tällaiset oletukset syntyvät silkasta tottumuksesta: olemme tottuneet siihen, että tietyt tapahtumat seuraavat toisiaan.

Hume (2000 (1748): IV: 1) toteaa, että mieli ei koskaan pysty löytämään seuraustan (oletetusta) syystä: jos eräänä aamuna heräisimme vailla kaikkea lapsuudesta saakka karttunutta kokemustamme maailman asiointiloista, emme pystyisi tulta kohdatessamme mistään

⁷ KAUSAALISUUTTA ja KAUSAALITEETTIA käytän tässä tutkielmassa synonyymeina viittaamaan syihin ja seurauksiin laajana, abstraktina ilmiönä. Termillä KAUSAATIO puolestaan viitataan konkreettisemmin yksittäisiin kausaalisuuden ilmentymiin eli tilanteisiin, joissa perustapauksessa asiointila A aiheuttaa asiointila B:n.

päättämään, että se polttaa. Hume (mp.) korostaa siis syyn ja seurauksen ehdotonta erillisyyttä havainnon tasolla.

Itkosen (1983: 44) mukaan Humen analyysin ongelma on, että siinä kausaatio määritellään vain kahden tapahtuman toistuvaksi peräkkäisyydeksi, vaikka todellisuudessa kausaalisuuden oletukseemme sisältyy muutakin kuin peräkkäisyys. Ymmärrämme ja pystymme tutkimaan erilaisia mekanismeja, joilla voimme selittää erilaisissa tapahtumaketjuissa ilmenevää kausaatiota. Pystymme erottamaan toisistaan (ainakin selkeissä perustilanteissa) kausaatiota sisältävän tapahtumaketjun ja kaksi toisistaan riippumatonta peräkkäistä tapahtumaa, ja koska ihmisen aistihavaintojen perustavanlaatuisen kyseenalaistaminen on nykyisin universaalisti todettu tarpeettomaksi, on todistamisen taakka pikemminkin Humen tapaan tällaisten havaintojen todenperäisyyden edelleen kieltävillä (mts. 44–45).

Itkonen (1983: 46; ks. myös Itkonen ja Pajunen 2010: 136) toteaa kausaalisuuden luonteen ymmärtämisen kannalta valaisevaksi von Wrightin kausaalisen determinismin analyysin, johon sisältyy keskeisenä ajatus, että kausaliteetin käsite on riippuvainen teon tai pikemminkin intervention, asioihin puuttumisen, käsitteestä. Tämän voi huomata kuvittelemalla maailman, jossa ihmisellä ei ole minkäänlaista mahdollisuutta vaikuttaa tapahtumien kulkuun vaan hän voi ainoastaan havainnoida niitä (Itkonen 1983: 47). Tällaisessa tilanteessa havainnoija ei voi tietää, onko kahden tapahtuman välillä kausaalinen säännönmukaisuus ($A \rightarrow B$) vai esiintyvätkö ne vain muuten yhdessä ($A \& B$) (mp.). Kausaalisuuden ilmeneminen ei siis sinänsä edellytä toimivan agentin interventiota, vaan maailmassa tapahtuu jatkuvasti kausaatiota, johon ihmisellä ei ole minkäänlaista vaikutusvaltaa. Kausaalisten suhteiden ajattelemisen kuitenkin edellyttää analogiaa (mahdolliseen) toimintaan (von Wright 1990: 69–74).

2.1.2 Kausaalisuhteet kielessä

Luvussa 2.1.1 avasin kausaalisuuden käsitettä filosofiselta ja luonnontieteelliseltä kannalta. Von Wright (1990: 35–36) toteaa, että vaikka Humen kausaalisuhteiden kyseenalaistusta ei ole lukuisista yrityksistä huolimatta onnistuttu täysin pitävästi kumoamaan, ei kausaalisuuden perimmäistä filosofista ongelmallisuutta tule pitää esteenä syiden ja seurausten olettamiselle tieteessä. Myös kielentutkimuksessa kausaalisuuden syvin olemus jää toissijaiseksi sen rinnalla, miten kausaalisuutta kielen tasolla ilmaistaan. Ihmisen taipumuksella selittää asiointiloja toisilla asiointiloilla on loppujen lopuksi vähän tekemistä sen kanssa, mikä tieteellisesti määriteltäisiin aidoksi kausaatioksi. Ranta (2011: 2) huomauttaa, että varsinkin kausaliteettiin liittyvää kielenkäyttöä kognitiivisen kielentutkimuksen lähtökohdista lähestyvän tutkijan mielenkiinnon kohteena on luonnollisesti juuri se, miten kieltä käyttävä ihminen käsitteellistää kausaalisia

suhteita. Usein ilmaisemissamme kausaalisuhteissa onkin tarkalleen ottaen kyse KAUSAALISESTA SELITTÄMISESTÄ eikä varsinaisesti kausaalisuudesta (von Wright 1990: 15).

Tässä tutkielmassa viitataan yleistermillä KAUSAALISET ADPOSITIOT hyvin laajaan joukkoon erilaisia kielenyksiköitä, joista kaikkia voi käyttää myös muunlaisten suhteiden kuin luonnontieteellisen kausaalisuuden ilmaisemiseen. Itse asiassa kaikki niistä eivät sovellu tällaisen suhteen ilmaisemiseen lainkaan (esim. *varjolla* tai *nojalla*). Esimerkiksi Bartsch (1976: 103) erottaa toisistaan syy-seuraussuhteen (*'cause-consequence'*) ja syy-vaikutussuhteen (*'cause-effect'*). Näistä nimenomaan syy-vaikutussuhde käsittää hänen (mp.) mukaansa vain tiukasti määritellyn, luonnonlakeihin perustuvan kausaalisuuden, kun taas syy-seuraussuhteet voivat perustua myös konventioon.

Herlin (1997) analysoi suomen kausaalikonnektiiveja käyttäen kolmiportaista kausaalisuhteiden luokitusta. Hänen mukaansa laajemmin tulkittuun kausaalisuuteen kuuluvat VARSINAISEN KAUSAALISUUDEN lisäksi PERUSTELEVAT ja FINAALISET suhteet (mas. 157). Varsinaisen kausaalisuhteen määritelmä on sama kuin luvussa 2.1.1 mainittu: kausaalisuhteessa A aiheuttaa B:n ja syy on aina ajallisesti ennen seurausta. Perustelusuhhteessa puolestaan tieto A:sta aiheuttaa toiminta B:n ja peruste voi olla perusteltavan toiminnan kanssa samanaikainen tai sen edellä tai jäljessä (mas. 158). Olennainen ero on siis aikasuhteissa sen lisäksi, että perusteleva suhde keskittyy nimensä mukaisesti juuri ihmisen (tai muun intentionaalisen olion) toiminnan selittämiseen. Samansuuntainen ajatus löytyy Sandersilta ja Sweetseriltä (2009: 4), jotka esittelevät kausaalisuuden jäsentämistä tahdonalaisuuden asteen mukaan. He toteavat, että tyypillinen syy-vaikutussuhde on maksimaalisen objektiivinen, kun taas perustelusuhhteessa volitionaalisuuden määrä kasvaa. Ainakin ranskan ja hollannin kielissä on korpusaineiston pohjalta käynyt ilmi, että kausaalisen konnektiivin valintaan vaikuttaa se, mikä on puhujan tahdon osuus ilmaistussa kausaalisuhteessa (Pander Maat & Sanders 2001).

Finaalisessa suhteessa taas ilmaistaan toiminnan tarkoitus tai päämäärä, ja päämääränä oleva asiointila on tavallisesti ajallisesti myöhäisempi kuin toiminta, joka sitä motivoi (Herlin 1997: 157). Ero finaalisuuden ja perustelevuuden välillä neutraalistuu etenkin silloin, kun tilanteet ovat samanaikaisia, ja kun toimintaa perustellaan sen päämäärällä, ei erottaminen välttämättä ole edes tarkoituksenmukaista (mas. 158). Kategoriat ovat muutenkin pikemminkin jatkumonluonteisia kuin selvästi toisistaan erottuvia.

Finaalisuuden erottavat kausaalisuudesta myös muun muassa Kuiri (1986: 3) ja ISK (2004: § 1128). Bartschin (1976: 105–107) saksan kieleen perustuvassa suhteen adverbiaalien luokituksessa sitä vastaa keino-tarkoitussuhde (*'means-purpose' relation*). Perustelevien suhteiden sijaan kausaalisuhteiden kuvauksissa erotetaan tyypillisemmin (esim. Bartsch 1976:

104; Kuiri 1986: 4; ISK 2004: § 1128) KONSEKUTIIVISET suhteet. Kausaalisessa suhteessa seuraus on presupponoitu ja syy todetaan uutena (*Hän menee lääkäriin, koska on sairas*), kun taas konsekutiivisessa lauseessa syy on presupponoitu (*Hän on sairas. Siksi hän menee lääkäriin.*) (Bartsch 1986: 104). ISK:ssa (2004: § 1128) konsekutiivisen suhteen tyypilliseksi adverbiaaliseksi ilmaisukeinoksi mainitaan vain ”Söin *niin että* mahaan koskee” -tyyppiset rakenteet. Myös Bartschin (1976: 104) mukaan adverbiaaliset keinot ovat harvinaisia konsekutiivisen suhteen ilmaisijoina.

Konsekutiivista suhdetta ei tavallisesti ilmaista myöskään tässä tutkielmassa tarkastelluin adpositiorakentein⁸, joten siihen en keskity tässä yhteydessä enempää. Sen sijaan perustelevuus, vaikka se onkin tutkimuksessa marginaalisemmin hyödynnetty käsite ja luonteeltaan osin päällekkäinen finaalisuuden kanssa, on tässä tutkittavien yksiköiden analyysin kannalta informatiivinen merkityssuhde. Luvussa 4.3 esitetty adpositioiden esiintymien luokitus noudattelee siis pääosin Herlinin (1997) esittämää jatkumoa, vaikka siinä onkin hiukan ongelmallista, että kausaalisuus on sekä yläkategoria että yksi alakategorioista.

Von Wright (1990: 55–58) luokittelee kausaalisen selittämisen tyypit karkeasti kahtia niihin, jotka vastaavat kysymykseen *Miksi välttämätöntä?* (*Why necessary?*) ja niihin, jotka vastaavat kysymykseen *Miten mahdollista?* (*How possible?*). Jaottelun perustana ovat RIITTÄVÄT JA VÄLTTÄMÄTTÖMÄT EHDOT. *Miksi välttämätöntä?* -tyyppisissä kysymyksissä olennaisia ovat riittävät ehdot: kyseessä on tällöin yksinkertaisimmillaan tilanne, jossa alkutilanteesta A ainoana vaihtoehtona on tilanteen B seuraaminen eli A on riittävä ehto B:lle (mp.). *Miten mahdollista?* -kysymyksissä puhutaan välttämättömistä ehdoista. Välttämättömyyden kontekstit risteävät nähdäkseni aineistossani melko vahvasti edellä esitellyn varsinaisen kausaalisuuden kanssa, joten sitä en ole katsonut tarpeelliseksi erottaa omaksi luokakseen. Sen sijaan MAHDOLLISTAVAA KAUSAALISUUTTA käytän analyysissani neljäntenä kausaalisuuden tyyppinä. Mahdollistavasta kausaalisuudesta on siis kyse silloin, kun välttämättömät ehdot jonkin asiaintilan toteutumiseksi täytyvät mutta asiaintila ei ole niiden lainomainen, välttämätön seuraus.

Kausaalisuutta voi tarkastella monista näkökulmista ja jakaa osiin erilaisista lähtökohdista. Tässä tutkielmassa soveltamani jako neljään kategoriaan, varsinaiseen, perustelevaan, finaaliseseen ja mahdollistavaan kausaalisuuteen, on vain yksi mahdollisista luokituksista. Varsin laveaa kausaalisuuden määrittelyä edustaa esimerkiksi Sweetser (1990: 76–86), joka

⁸ Konsekutiivinen tulkinta on tosin mahdollinen silloin, kun adpositiot ovat osana konnektiiveja: *Hän on sairas. Sen takia hän menee lääkäriin.*

tyypittelee englannin kausaalisten konjunktioiden merkityksiä. Hän erottaa toisistaan sisältö-kausaalisuuden (*John came back because he loved her*), episteemisen kausaalisuuden (*John loved her, because he came back*) sekä puheaktikausaalisuuden (*What are you doing tonight, because there's a good movie on?*)⁹. Etenkin puheaktikausaalisuuden on vaikea nähdä edustavan kausaalisuuden varsinaisia määritelmiä millään tavalla. Sweetserin esimerkkejä tuleekin tarkastella pikemminkin perusmerkitykseltään kausaalisten konjunktioiden merkityksen laajentumina – ja ehkä juuri osoituksena siitä, miten perustavanlaatuisia kausaalisuhteet ovat inhimillisessä käsitteistyksessä?

Kausaalisten suhteiden erilaisista ilmaisumuodoista eniten huomiota on kiinnitetty kausatiivisiin konstruktioihin, joissa kausaatio ilmaistaan predikaatissa: joko verbileksee-missä itsessään tai sitä modifioivissa johtimissa (Comrie 1983: 159; Pajunen 2001: 120). Niiden yhteydessä keskeisimpiä semanttisia erontekoja on kausaation välittömyys tai välillisuus (*direct/indirect causation*). Pajusen (2001: 122) mukaan välittömään kausaatioon kuuluu usein paitsi syyn ja vaikutuksen ajallinen läheisyys myös fyysikaalinen kontakti tekijän ja kohteen välillä. Siinä, missä *lyödä*-verbillä rakennettu kausaatio on melko välitöntä virkkeessä *Kalle löi Pekan silmän mustaksi*, virke *Pekan silmä on mustana Kallen takia* voi edustaa jo välillistäkin kausaatiota, koska se ei suoraan ilmaise, millä tavalla Kalle on syyllinen mustaan silmään. Vaikka lyöminen olisi todennäköisin oletus, on kuitenkin mahdollista rakentaa ilmauksen taakse vaikka kuinka monimutkainen tapahtumaketju, jonka Kalle on tahallaan tai vahingossa aloittanut ja joka lopulta on johtanut Pekan haaveriin.

Comrie (1983: 165) toteaaakin, että kausaation välittömyyden ja välillisyyden muodostama jatkumo näyttää olevan kielissä yleisesti yhteydessä morfologisen ja leksikaalisen kausaalisuuden ilmaisukeinojen jatkumoon siten, että välitöntä kausaatiota ilmaistaan morfologisesti ja välillistä perifeerisemmin, leksikaalisin keinoin. Leksikaalista ilmaisua edustavien adpositioilmausten luokittelussa välitön–välillinen-dikotomia ei siis ole hedelmällinen. Koska puhutaan jatkumonluonteisesta ominaisuudesta, on kuitenkin syytä todeta, että välillisyyttäkin on eriasteista. Tämä käy ilmi HS-korpuksesta poimituista esimerkeistä 8 ja 9.

- (8) Rivitalokaksio oli syttyä tuleen *lasten tulitikkuleikkien takia* Tampereen Villilässä perjantai-iltana. (HSTA48)
- (9) Vieraat valittavat, että *uuden miesystävänsä takia* äiti ei vietä enää aikaa heidän kanssaan. (HSTA6)

⁹ Esimerkit Sweetserin (1990: 77).

Esimerkin 8 kaksion syttyminen tuleen tulitikkuleikkien takia edustaa välittömämpää kausaatiota kuin esimerkissä 9, jossa vaikutussuhteet ovat monimutkaisempia ja herättävät lisäkysymyksiä esimerkiksi siitä, vaatiiko uusi miesystävä jostakin syystä aivan erityistä huomiota vai onko kyse vain suhteen alkuhuumasta. Yhden virkkeen mittaisista konteksteista välillisyyden asteen tarkastelu olisi kuitenkin liian tulkinnanvaraista, joten kyseisen piirteen olen tässä tutkimuksessa jättänyt huomiotta.

Tämän tutkielman aiheeksi määrittelin johdannossa asiaintilojen välisen kausaalisuuden ilmaiseminen adpositiorakentein, joten on hyvä pysähtyä hetkeksi ASIAINTILAN käsitteen äärelle ja määrittellä, millaisissa konteksteissa on kyse nimenomaan tällaisesta kausaalisuudesta. Funktionaalisen kieliopin piirissä (Siewierska (1991: 43–45); ks. myös Cristofaro (2003: 25)) asiaintilaa (*state of affairs*) käytetään laajana yleiskäsitteenä muun muassa erilaisille tapahtumille, tiloille ja tilanteille. Siewierska (1991: 43) määrittelee sen käsitteeksi jollekin, mikä voi päteä jossakin mahdollisessa maailmassa.

Tarkastelemani adpositiolausekkeet ovat syntaktisesti adverbialiasemassa. Adverbialiaali-termillä viitataan erilaisiin verbin tai koko lauseen määritteisiin, mutta ilmaistessaan tilanteiden välisiä syy- ja ehtosuhteita adverbialiaalit ovat tavallisesti juuri koko lauseen määritteitä (ISK 2004: § 959). Adverbialilauseiksi kutsutaan konjunktiolla alkavia sivulauseita, mutta samoja merkityssuhteita voivat osoittaa myös erilaiset konnektiivit (ISK 2004: § 1111). Lauseiden välistä kausaalista suhdetta voidaan ilmaista siis varsinaisella adverbialilauseella käyttäen konjunktioita *sillä*, *koska*, *kun*, *jotta* ja *että* mutta myös tässä tutkielmassa tarkastelluilla kausaalisilla adpositioilla sekä erilaisilla adverbeilla, partikkeleilla ja kiteymillä, kuten *niinpä*, *nimittäin* ja *siten* (ISK 2004: § 1121).

Kuirin (1986: 2) mukaan suomen yleiskielessä mahdollisia rakenteita asiaintilojen välisen kausaalisuhteen ilmaisuun on kolmenlaisia. Ensimmäinen on tässä tutkielmassa tarkastelemani rakenne: syyn tai seurauksen ilmaiseminen toimintaa kuvaavan rakenteen leksi-kaalisena adverbialialina (*Sairautensa vuoksi Pekka ei päässyt kouluun*¹⁰). Toinen mahdollinen konstruktio on syyn tai seurauksen ilmaiseva alisteinen sivulause (*Pekka ei päässyt kouluun, koska oli sairas*), ja kolmantena keinona voi käyttää kahta itsenäistä päälauseetta, joista toinen selittää toista (*Pekka oli sairas. Siksi hän ei päässyt kouluun*). Viimeksi mainittu tapa ei ole

¹⁰ Esimerkit Kuirin (1986).

Kuirin (mp.) mukaan syntaktinen vaan tekstuaalinen: kahden itsenäisen päälauseen välille syntyy kontekstissaan kausaalinen tulkinta.¹¹

Bartsch (1976: 101) käyttää termiä relationaalinen adverbiaalikonstruktio (*relational adverbial construction*) erottaakseen juuri tässä tutkielmassa tarkasteltujen adpositiolausekkeiden kaltaiset rakenteet lauseadverbiaaleista. Nämä konstruktiot ilmaisevat hänen (mp.) mukaansa sellaisen tapahtumien tai olosuhteiden (siis edellä esitetyn määrittelyn mukaisesti asiaintilojen) välisen suhteen, jonka voi esittää nominalisoidussa muodossa. Tapauksissa, joissa adpositiorakenteen täydennys eli kausaation aiheuttaja tai syynä esitetty elementti on jokin konkreettinen olio, vaikkapa henkilö, asiaintila vaikuttaa kaukaiselta käsitteeltä. Esimerkiksi virkkeessä ”*Sinun vuoksesi tekisin mitä tahansa*” ei ensimmäiseksi tulisi mieleen pitää *sinua* asiaintilana. Kielellisesti yksinkertaisen ilmauksen taustalle kätkeytyy kuitenkin tässäkin monimutkainen asiaintila, virkkeen ilmaisijan suhde puhuteltuun. Adpositiolausekkeessa *sinun vuoksesi* voi siis nähdä tiivistyvän jonkin mutkikkaamman proposition.

Proposition voikin usein huomata tiivistyvän, kun adverbiaalilause käännetään leksikaaliseksi suhteen adverbiaaliksi. Välttämätöntä tiivistyminen ei kuitenkaan ole, mikä käy ilmi vertaamalla Kuirin (1986) esimerkkejä *Pekka ei päässyt kouluun, koska oli sairas* ja *Sairautensa vuoksi Pekka ei päässyt kouluun*. Tässä tapauksessa adverbiaalilauseeseen propositio ei ole semanttisesti monimutkaisempi tai yksityiskohtaisempi kuin leksikaalisen adverbiaalilauseen esittämä asiaintila. Syntyvä ero on lähinnä informaatorakenteessa: Ensimmäisessä virkkeessä voidaan sekä Pekan poissaoloa koulusta että hänen sairauttaan pitää uutena tietona. Poissaolo sinänsä voi olla myös jo tiedossa oleva asia, joka vain toistetaan perustelunsa yhteydessä. Toisesta virkkeestä puolestaan syntyy tulkinta, että Pekan sairaus on jo tunnettu asia ja nimenomaan kouluun pääsemättömyys uutta informaatiota.

Ilmausten adverbiaaliaseman kautta keskeiseksi ilmiöksi asiaintilojen välisten kausaalisuhteiden tarkastelussa nousee ALISTEISUUS. Erityisen relevantti näkökulma alisteisuus on, jos se määritellään Cristofaron (2003) tapaan funktionaalisesti eikä morfosyntaktisten kriteerien, kuten tiettyjen rakenteiden riippuvuussuhteiden kautta. Alisteisuus tarkoittaa funktionaaliselta kannalta sitä, että kaksi asiaintilaa asettuu keskenään kognitiivisesti asymmetriseen suhteeseen, jossa toinen asiaintila käsitteistetään esimerkiksi toisen asiaintilan syyksi, ehdoksi tai muuksi lähtökohdaksi (mts. 25–35).

¹¹ Kuirin esimerkki tosin herättää kysymyksen, eikö *siksi*-konnektiivin käyttö tee jo ilmaisutavasta pikemminkin syntaktisen, vaikka syy-seuraussuhde ilmaistaankin kahden virkkeen muodossa. Esimerkki ristiriidattomasti tekstuaalisesta ilmaisutavasta voisi olla virke ”*Pekka ei päässyt kouluun. Hän oli sairas*”, jossa syy-yhteys välittyy ilman minkäänlaista konnektiivia.

Cristofaro (2003: 161) määrittelee syysuhteet yhdeksi adverbiaalisten suhteiden alaluokaksi: niissä yhdistyy kaksi asiaintilaa, joista toinen, alisteisena ilmaistu, osoittaa syyn tai perustelun toiselle, hallitsevalle asiaintilalle. Cristofaro käyttää englannin sanaa *reason*, jonka voi suomentaa joko 'syyksi' tai 'perusteluksi', ja myös hänen esimerkkinsä ”*We went to the usual cafe [because the new one had no cakes]*” osoittaa, että kyse on kausaalisuudesta laajassa mielessä. Myös Kuiri (1986: 2) toteaa, että syytä ilmaisevan rakenteen voi aina nähdä semanttisesti alisteisena, koska se selittää itse toiminnasta kertovaa rakennetta.

2.2 Merkitykset, kontekstuaalisuus ja synonymia

2.2.1 Merkityksen kontekstuaalisuudesta

Tarkastelen tutkielmassani merkityksiä ja erityisesti yhtä merkityssuhdetta, synonymiaa, korpusaineiston pohjalta. Käytännössä huomion kohteeksi nousevat siis tarkasteltavien yksiköiden kontekstit korpuksessa. Lyonsin (1968: 410) mukaan sanojen merkityksiä saattaa olla jopa mahdoton ymmärtää tai kuvata ilman niiden konteksteja (ks. myös Cruse 1986: 16). Merkitysten muodostumista konteksteissa tutkii erityisesti kontekstuaaliseksi semantiikaksi kutsuttu suuntaus, jonka suuria nimiä ovat etenkin brittiläiset J. R. Firth, M. A. K. Halliday ja John Sinclair (Jantunen 2004: 7).

Kontekstuaalisen semantiikan ydinajatus on vahvassa aineistolähtöisyydessä eli sen kuvaamisessa, millaisissa yhteyksissä kielelliset yksiköt käytännön tasolla toistuvasti esiintyvät (Jantunen 2004: 8)¹². KONTEKSTI sinällään on moniulotteinen käsite. Siitä voidaan erottaa KOTEKSTIN ja TILANNEKONTEKSTIN käsitteet. Kotekstilla tarkoitetaan tavallisesti tarkasteltavan yksikön välitöntä lähiympäristöä, siis muutamia sitä ennen ja sen jälkeen tekstissä esiintyviä sanoja. Tilannekonteksti on laajempi abstraktio, joka viittaa kielenkäyttötilanteisiin. (Jantunen 2004: 10–11; Sinclair 2003: 174). Tässä tutkielmassa käytän termiä konteksti viittaamaan lähinnä adpositioiden virke- tai lausekonteksteihin. Vaikka se on suhteellisen abstrakti ja kirjavasti käytetty käsite, näen sen kuitenkin tämän tutkielman lähtökohtiin sopivampana kuin kontekstin käsitteen, jota käytetään korpuslingvistiikassa tavallisemmin viittaamaan tarkasteltavien yksiköiden aivan välittömään lähiympäristöön, siis yleensä virkettä selvästi lyhyempiin teksti-

¹² Aivan täydellinen aineistolähtöisyys ei tosin koskaan ole mahdollista, koska tutkijan intuitio on väistämättä läsnä vähintään tutkimusaiheen valintaa ohjaavissa hypoteeseissa (Arppe 2008: 7; Jantunen 2004: 7, alaviite 1).

katkelmiin. Toisaalta viitataan konteksti-termillä toisinaan myös virkkeen ulkopuolelle rajautuneeseen laajempaan tekstiyhteyteen esimerkiksi analysoidessani virkkeitä, joiden merkitys jää epäselväksi juuri kontekstin puutteen vuoksi.

Kontekstuaalisen semantiikan ydinkäsitteitä on Firthin (1964: 194–215) kehittämä KOLLOKAATION käsite, joka yksinkertaisuudessaan tarkoittaa kahden sanan esiintymistä toistensa välittömässä läheisyydessä. Kollokaatioista voidaan puhua kaikkien sanojen syntagmaattisen myötäesiintymisen yhteydessä, siis myös harvinaisten yhdistelmien kohdalla, mutta analyysin kannalta kollokaatioissa olennaista on juuri niiden toistuvuus (Jantunen 2004: 16). Luonnollisesti juuri tiettyjen sanojen esiintyminen toistuvasti yhdessä kertoo enemmän kuin niiden esiintyminen yhdessä kertaluontoisesti tai silloin tällöin.

Arppe (2008: 7) toteaa kontekstuaalisen merkityskäsityksen keskeisimmäksi vastakohtaksi perinteisen kompositionaalisen merkityskäsityksen, jonka mukaan sanat ovat kuvattavissa niiden semanttisten piirteiden summana. Jantunen (2004: 7) mukaan erityisen olennainen eronteko on kontekstuaalisen ja konseptuaalisen merkityskäsityksen välillä: siinä missä konseptuaalisista lähtökohdista etsitään kielenkäyttäjien jakamia abstrakteja, mentaalisia käsitteitä, kontekstuaalisen näkemyksen edustajat etsivät kielenyksiköiden aktuaalisesta käytöstä toistuvuutta. Jantunen (mts. 8) huomauttaa kuitenkin, että kontekstuaalinen ja konseptuaalinen merkitysanalyysi eivät loppujen lopuksi sulje toisiaan pois vaan ennemminkin täydentävät toisiaan. Kuten Kuiri (2000: 9) toteaa, konseptuaalisessakaan näkemyksessä ei voida kieltää kielen sosiaalista aspektia, koska merkitysten on oltava jaettuja, jotta kieltä pystytään ylipäättään käyttämään.

Tämän tutkielman tarpeisiin sopiva esimerkki kollokaatioanalyysin soveltamisesta on Suoraniemen (2011) pro gradu -tutkielma adpositioista *vuoksi* ja *takia*. Suoraniemi tekee Käännössuomen korpuksen¹³ pohjalta kollokaatioanalyysin, jonka tulokset ovat siinä määrin odotuksenmukaisia, että aivan samanlaisen tarkastelun suorittaminen vain aineistoa (ainakaan toiseen kirjoitettua kieltä edustavaan aineistoon) vaihtamalla tuskin tuottaisi juurikaan uutta tietoa. Suoraniemen (mts. 49–51) saamat tulokset osoittavat esimerkiksi, että adpositioiden vasemmanpuoleisen kontekstin yleisimmistä kollokaateista neljä kuudesta on samoja: *juuri*, *sen*, *minkä* ja *tämän*. Toisin sanoen kumpikin adpositio esiintyy tyypillisesti tässä tutkielmassa konnektiivimaiseksi määritellyssä käytössä (ks. luvut 2.4.2 ja 4.4). Erottaviksi tekijöiksi puo-

¹³ Käännössuomen korpus. Käännössuomen sähköinen tutkimusaineisto. Käännössuomi ja kääntämisen universaalit: tutkimus korpusaineistolla -hankkeessa koostanut Joensuun yliopiston kansainvälisen viestinnän laitos 1997–2001.

lestaan nousevat lähinnä sellaiset *vuoksi*-adposition idiomaattiset täydennykset kuin *varmuuden, huvin* ja *vertailun*. Lisäksi vasemmanpuoleisen kontekstin tarkastelusta käy ilmi, että puhekielen rekisteriin kuuluva *mun* kuuluu näistä yksinomaan *takia*-adposition kontekstiin. (Suoraniemi 2001: 49–51).

Tässä tutkielmassa keskityn kollokaatioanalyysin sijaan kontekstilähtöisesti abstraktimpiin merkityspiirteisiin ja tarkastelen kokonaisia lauseita ja virkkeitä muutaman sanan laajuuteen rajattujen konkordanssirivien sijaan. Jantunen (2004: 24) toteaa, että 1990-luvulta alkaen korpuslingvistiikassa on tapahtunut abstraktiotason nousua, jonka myötä kollokaattien merkityssisältö ja tilannekontekstit ovat tulleet osaksi leksikaalisen yksikön valintapiirteiden kuvausta. Luvussa 4.1 tarkastelen kollokaattien merkityssisältöä luokittelemalla korpusanalyysiin valitsemieni adpositioiden *vuoksi, takia, tähden, ansiosta* ja *johdosta* täydennyksiä niiden merkityksen perusteella ja tarkastelemalla, tuovatko ne esiin eroja adpositioiden käytössä.

Korpuslingvistiikan abstrakteihin merkityspiirteisiin viittaavista käsitteistä sovel-
lan analyysissäni SEMANTTISTA PROSODIAA. Sillä tarkoitetaan abstraktia kontekstuaalista ilmiötä, ikään kuin ilmausta ympäröivää merkitysaauraa (Louw 1993: 157; Jantunen 2004: 25). Semanttinen prosodia heijastaa kielenkäyttäjien asenteita, jolloin siihen elintärkeänä osana kuuluu juuri ilmausten asemoituminen positiivisuuden ja negatiivisuuden jatkumolle (Jantunen 2004: 25–26). Käsitteen 1990-luvulla muotoilleen Sinclairin (2003: 178) mukaan fonologiasta lainattu termi prosodia ilmaisee hyvin, että kyseessä on merkityspiirre, jota ei välttämättä voi paikallistaa mihinkään ilmauksen osaan vaan joka voi levittäytyä ilmauksessa laajemmalle.

Semanttisessa prosodiassa on siis kyse siitä, että sanat yhdessä esiintyessään muodostavat erityisiä merkityksiä, jotka eivät ole suoraan johdettavissa niiden sanakirjamerkityksistä (Sinclair 2003: 178). Sinclair (mts. 19–21) toteaa esimerkiksi englannin ’hallintoa’ tai ’hallitusta’ merkitsevän sanan *regime* esiintyvän tyypillisemmin semanttiselta prosodialtaan negatiiviseksi määrittävissä konteksteissa. Louw (1993: 159) korostaa, että semanttinen prosodia ei ole kielenkäyttäjälle intuitiivisesti pääteltävissä vaan nimenomaan laskennallisesti löydettävissä oleva ominaisuus. Tarkastelen adpositioiden *vuoksi, takia, tähden, ansiosta* ja *johdosta* korpusaineistosta nousevaa semanttista prosodiaa luvussa 4.2.

2.2.2 Synonymian määrittelystä

Synonymian yksinkertaisin perusmääritelmä on esimerkiksi Saeedin (2010: 65) esittämä tul-
kinta synonymiasta tilanteena, jossa kahdella fonologisesti erilaisella sanalla on sama tai hyvin samankaltainen merkitys. Yleinen kanta on kuitenkin se, että ”todellinen” eli absoluuttinen sy-

nonymia on hyvin harvinaista, jos lainkaan mahdollista: yleensä synonyymisina pidettyjen sanojen distributio on jollakin tavalla erilainen (mts. 65–66). Sanojen alkuperä saattaa olla eri murteissa, tai toinen sanoista saattaa olla laina vieraasta kielestä. Sanat voivat kuulua eri rekistereihin eli edustaa esimerkiksi formaalia ylätyyliä tai arkista puhekieltä tai kuulua erityistilanteisiin. Sanoihin voi liittyä positiivinen tai negatiivinen lataus, tai ne voivat olla kollokationaalisesti rajoittuneita, kuten Saeedin (mp.) esimerkissä, jossa hän vertaa toisiinsa ilmauspareja *a big house – a large house* sekä *my big sister – my large sister*. Ensimmäisessä parissa ilmausten välillä ei ole olennaista eroa, mutta jälkimmäisessä adjektiivi *big* luo ’isosiskon’ merkityksen toisin kuin adjektiivi *large*.

Crusen (2004: 154) mukaan synonyymian määrittelemisen samanmerkityksisyydeksi onkin suhteellisen mielenkiinnontonta absoluuttisen synonyymian funktionaalisen motivoimattomuuden takia. Jos synonyymit sen sijaan määritellään sanoiksi, joilla on semanttisesti merkittävämpiä yhteneväisyyksiä kuin eroavaisuuksia, aukeaa hänen mukaansa hedelmällisiä tutkimuskysymyksiä muun muassa synonyymian yleisyyteen ja motivaatioon liittyen (mp.).

Kieliopillisia suhteita ilmaisevien kielenyksiköiden tarkastelu synonyymian kannalta on perinteisesti ollut jokseenkin marginaalista. Synonyymian määritelmä on rakentunut identtisten denotaatioiden ympärille, jolloin merkitykseltään abstraktit (tai ainakin abstraktimmat), kieliopillisia funktioita ilmaisevat yksiköt ovat jääneet tarkkaan ottaen määritelmän ulkopuolelle. Esimerkiksi Karlsson (1994: 203) määrittelee hiukan paradoksaalisesti synonyymian lekseemien denotaation identtisyydeksi ja denotaation potentiaaliksi viitata reaali maailman tarkoitteisiin (mts. 191) mutta mainitsee kuitenkin (mts. 203) adpositiot *vuoksi*, *takia* ja *tähden* esimerkkeinä täydellisesti toisiaan vastaavista synonyymeistä.

Denotaatioon perustuvaa synonyymiä käsitystä kritisoi kuitenkin jo Lyons (1968: 427–428), joka pitää käsitystä yksinkertaistuksena. Synonyymiassa on hänen mukaansa kyse enemmän kuin kahden sanan samasta viittaussuhteesta ulkomaailman objektiin tai ominaisuuteen. Denotaation sijaan synonyymian kannalta olennainen on Lyonsin (mp.) mukaan vaikeasti suomennettava termi *SENSE*¹⁴, joka viittaa merkityksen toiseen aspektiin: siihen, miten sana suhteutuu muihin tietyn kielen leksikkoon kuuluviin sanoihin. Sense on joukko merkityssuhteita, joista synonyymia on yksi, eikä synonyymialla näin ollen ole mitään tekemistä sen kanssa, millaisia objekteja ja ominaisuuksia leksikon ulkopuolella on olemassa (mp.). Myöhemmässä, kognitiivisen kieliopin periaatteiden sävyttämässä tutkimuksessa raja perinteisten sisältösana-luokkien ja kieliopillisten sanojen välillä on myös madaltunut, minkä vuoksi kieliopillisissa

¹⁴ Kangasniemi (1997: 41) ehdottaa käännökseksi mielletä.

funktioissa käytettävien sanojen synonymia näyttäytyy entistä relevantimpana tutkimuskysymyksenä.

Toisaalta synonymisuuden asteen tutkiminen nimenomaan kognitiivisesta kehyksestä käsin on jossakin määrin paradoksaalista. Kuten *asti-* ja *saakka-*adpositioita kognitiivisen kielitieteen keinoin tarkasteleva Päiviö (2007: 35) huomauttaa, kognitiivinen kielentutkimus periaatteessa kieltää synonymian olemassaolon. Langacker (1988: 10–11) toteaa, että vaikka kaksi ilmausta vastaisivat toisiaan funktionaalisesti ja toimisivat toistensa likimääräisinä käännöksinä tai parafraseina, ne ovat silti semanttisesti erillisiä, koska ne herättävät kielenkäyttäjissä erilaisia mielikuvia. Kognitiivisessa kielitieteessä kieli nähdään erottamattomana osana ihmisen kognitiivista järjestelmää, joten on myös luonnollista, että kielelliset ilmaukset ymmärretään subjektiivisiksi ja kielellinen merkitys käsitteistykseksi, johon liittyy aistihavainnot, emootioita ja muuta kognitiota (Langacker 1988: 4, 6).

Kyse on kuitenkin nähdäkseni pitkälti käsitteiden määrittelystä, ja laveammin ymmärrettynä synonymia voi olla käyttökelpoinen käsite myös kognitiivisessa kehyksessä. Kognitiivinen kielentutkimus kieltää oikeastaan vain absoluuttisen synonymian (kuten perinteisemmänkin kannan edustajat) ja kutsuu traditionaalisesti synonyymeiksi nimitettyjä sanoja lähimerkityksiksi sanoiksi. Koska sanat voivat kuitenkin olla lähimerkityksisiä olematta minäkään teorian tai käsityksen valossa synonyymejä (esimerkiksi hyponymia on tietynlaista lähimerkityksisyyttä), näen synonymian hyödyllisenä terminä. Synonymia on nähdäkseni hedelmällisintä ajatella jatkumoksi, kuten esimerkiksi Cruse (1986: 265–291) sen esittää. Crusen (mp.) mukaan jatkumolla on kolme astetta: absoluuttinen synonymia, kognitiivinen synonymia ja plesionymia, ja tämän ryhmittelyn sisällä synonyymiparit jakautuvat asteittain jatkumolle ominaisuuksiensa mukaan. Absoluuttinen synonymia on jatkumolla lähinnä hypoteettinen päätepiste, koska Cruse suhtautuu sen olemassaoloon erittäin varauksellisesti.

Absoluuttista synonymiaa seuraa jatkumolla kognitiivinen synonymia, jonka Cruse (1987: 88) määrittelee seuraavasti: ”X on Y:n kognitiivinen synonyymi, jos (i) X ja Y ovat syntaktisesti identtisiä ja (ii) millä tahansa kieliopillisella väitelauseella S, joka sisältää X:n, on samat totuusehdot kuin toisella lauseella S1, joka on muuten identtinen lauseen S kanssa mutta sisältää X:n tilalta Y:n.” Absoluuttinen synonymia täyttää nämä ehdot ja onkin oikeastaan näin tarkasteltuna kognitiivisen synonymian alalaji, mutta lisäksi kognitiivisen synonymian piiriin kuuluu suurin osa kielenkäyttäjien synonyymeiksi mieltämistä sanapareista. Kognitiiviset synonyymit ovat keskeisimmiltä merkityspiirteiltään samat, mutta ne voivat erota toisistaan kollokaatioiltaan tai tyylyltään. Esimerkkinä Cruse (1987: 279) käyttää englannin kielen kuolemista ilmaisevaa verbi-idiomia *kick the bucket*, joka, toisin kuin yleispätevä verbi *die*,

sopii luontevasti käytettäväksi vain inhimillistarkoitteisen subjektin kanssa. Myöhemmässä kirjallisuudessaan Cruse (2004: 155–156) puhuu kognitiivisen synonymian sijaan propositionaalista synonymiasta viitaten tällä termillä eksaktimmin juuri totuusehdon samana säilymiseen.

Synonymian jatkumon toiseen päähän sijoittuvat Crusen (1987: 285–289) mukaan plesionyymit. Plesionymialla tarkoitetaan tilannetta, jossa synonyymisena pidetty sanapari tuottaa lauseet, joilla on erilaiset totuusehdot. Plesionyymeille on ominaista, että sanaparin toisen jäsenen voi myöntää ja toisen kieltää samassa virkkeessä, kuten Crusen (mts. 285) esimerkeissä ”*It wasn't foggy last Friday – just misty*” ja ”*He was not murdered, he was legally executed*”. Sittemmin Cruse (2004: 156–157) on käyttänyt tällaisista synonymian rajatapauksista termiä lähisynonymia (*near-synonymy*). Prefiksi *plesio-* itse asiassa tarkoittaaakin ’lähellä’ (Edmonds & Hirst 2002: 107). Plesionymiassa korostuu mitä keskeisimmin juuri kontekstin rooli. Plesionymian määritelmä kohtaa oikeastaan myös vastakohtaisuuden eli antonymian määritelmän: keskenään plesionyymisillä sanoilla on yhtä aikaa jotakin yhteistä ja jotakin omaa ja erilaista, ja konteksti on tekijä, joka nostaa esiin joko yhtäläisyyden tai eron.

Crusen (1986; 2004) jatkumoaajattelu ei ole nähdäkseni kovin kaukana kognitiivisen kielentutkimuksen prototyyppiajattelusta, mutta mainittakoon kuitenkin, että synonymiaa on lähestytty myös suoranaishemmin prototypian näkökulmasta ja termein. Geeraertsin (1988: 220) mukaan prototyyppinen rakenne voi erottaa toisistaan lähimerkityksisiä sanoja, jotka ovat käyttötavoiltaan muuten samanlaisia. Prototyyppisen rakenteen selvittämiseksi on hänen mukaansa tarpeen käyttää sekä korpuspohjaista tietoa sanojen käytöstä että tutkijan omaa kieliintuutiota (mas. 214–215). Tutkimiensa hollannin kielen ’tuhoamista’ tarkoittavien verbien *vernielen* ja *vernietigen* tapauksessa hän päätyy siihen lopputulokseen, että vaikka verbit voivat esiintyä täysin samoissa yhteyksissä, verbiä *vernietigen* käytetään useammin abstrakteista asioista puhuttaessa, kun taas *vernielen* esiintyy useammin konkreettisten, materiaalistien asioiden tuhoamiseen liittyvissä konteksteissa (mp.).

Geeraertsin (1988) mainittu kannanotto korpuspohjaisen analyysin puolesta kytkeytyy laajempaan empiirisen tutkimusotteen nousuun kielitieteessä. Viime aikoina onkin korpus- ja niihin pohjaavien menetelmien kehityksen myötä tehty yhä enemmän myös korpuspohjaista synonymiatutkimusta. Suomen kielen kontekstissa synonymian korpustutkimusta edustavat väitöksillään ainakin Jantunen (2004) ja Arppe (2008). Jantunen (2004) tutkimuskohteenä ovat suomen astemääritteet *hyvin*, *kovin* ja *oikein*, joiden konteksteja hän tarkastelee erityisesti käänöskielen erityispiirteiden näkökulmasta. Jantunen (2004) tutkimus on ainoita suomen kielestä tehtyjä laajempia synonymian korpustutkimuksia, joissa tarkasteltavat kielen yk-

siköt edustavat (tässä tutkielmassa tarkasteltujen adpositioiden tapaan) kieliopillisen ja leksi-kaalisen rajamaille sijoittuvaa kategoriaa. Hänen lähestymistapansa synonymiaan on, kuten jo luvussa 2.2.1 kävi ilmi, vahvan kontekstuaalinen.

Arppe (2008) tarkastelee suomen kognitioverbien *pohtia* ja *mieltä* synonymiaa vahvasti tilastollisille menetelmille perustuvan korpusanalyysin kautta ja toteaa määrittelevänsä synonymian pikemminkin niin kuin perinteisemmin on määritelty lähisynonymia, toisin sanoen konteksteista riippuvana synonymiana (mts. 8). Hän pitää synonymiaa jatkumona jopa siinä määrin, että kyseenalaistaa tarvetta jakaa jatkumoa keinotekoisesti osiin (mp.). Hän kokoaakin Crusen (2004: 154–157) synonymian tyypittelystä ydinmääritelmän seuraavaan tapaan: Synonyymit löytyvät empiirisesti käyttökonteksteista ja ovat semanttisilta ominaisuuksiltaan pikemminkin yhteneviä ja kuin eriäviä. Synonyymit eivät yleensä kontrastoidu keskenään tai jos kontrastoituvatkin, kyse on tällöin hyvin pienistä eroista eikä sanojen keskeisimmästä merkityssällöstä. Tällainen selkeä operationalisointi tekeekin synonymian analysoimisesta mielekkäämpää, joskaan en täysin kieltäisi synonymian eri asteiden erottamista analyysin välineiksi Crusen (1986; 2004) tapaan – olennaista on vain muistaa, että joka tapauksessa kyseessä on jatkumo.

Konteksti voi tarkoittaa kielellistä ympäristöä monella tasolla, kuten jo luvussa 2.2.1 tuli ilmi. Lähikotekstin muut sanat voivat toimia kielen yksikön valintaa ohjaavina tekijöinä, mutta myös kielenkäyttötilanne laajemmin vaikuttaa. Yksi keskeinen tekijä on siis myös rekisteri, joka Crusen (1987: 279) termin saa aikaan kognitiivista synonymiaa. Ojutkangas (2001: 39) toteaa niin lekseemien synonymiaan kuin rakenteidenkin variaatioon liittyen, että tilanteissa, joissa vaihtelua esiintyy, on tavallista, että vain yksi variantti on ”tyylillisesti täysin neutraali, tunnusmerkitön”. On hyvin todennäköistä, että myös kausaalisten adpositioiden yhteydessä rekisterillä on vaikutuksensa. Suoraniemen (2011: 50) tutkimustuloksissa on viitteitä *takia*-adposition kuulumisesta puhekieleen ennemmin kuin *vuoksi*-adposition, ja jo arkinen kokemus tukee oletusta siitä, että *johdosta* on melko virallissävyinen eikä puheessa kovin tyypillinen. Tämän tutkimuksen aineisto on kuitenkin yksinomaan kirjoitettua kieltä, joten mahdollisiin eroihin sen ja puhekielen välillä tai hienojakoisemmin jaotelluissa kielen rekistereissä en voi ottaa kantaa.

Yhdeksi syyksi synonyymisten sanojen esiintymiselle kielessä voidaan olettaa myös sanojen periytyminen eri murrealueilta. Päiviön (2007: 235) mukaan suomen yleiskielen syntytausta sekä länsi- että itämurteissa todennäköisesti vaikuttaa niin, että murteet toimivat suomessa synonymiaa selittävänä tekijänä paremmin kuin esimerkiksi englannissa. Murretaustan vaikutuksen todentaminen on kuitenkin kausaalisten adpositioiden yhteydessä jätettävä

myöhemmän tutkimuksen tehtäväksi, koska tämän tutkielman aineisto ei anna mahdollisuutta sen tarkasteluun.

2.3 Kieliopillistuminen

2.3.1 Kieliopillistumisen peruseriaatteet

Tässä luvussa esittelen KIELIOPILLISTUMISEN peruseriaatteita. Kieliopillistumisella viitataan kielen uudistumisprosesseihin, jotka voivat edetä kahdella tavalla: joko leksikaalinen yksikkö kehittyy ilmaisemaan kieliopillista funktiota tai kieliopillinen yksikkö saa entistä kieliopillisemmän funktion. Termin keksijänä ja nykyaikaisen kieliopillistumistutkimuksen aloittajana pidetään Antoine Meillet'ä (1912)¹⁵, vaikka samansuuntaisia ajatuksia esitettiin jo 1800-luvulla. Edellä esitetyn klassisen määritelmän puolestaan on muotoillut Jerzy Kuryłowicz (1965)¹⁶ (kieliopillistumisen historiasta ks. esim. Heine ym. (1991: 3–11); Harris & Campbell 1995: 15–19).

Kielenyksiköiden ja niiden merkitysten jako leksikaalisiin ja kieliopillisiin on yksi kielitieteen perustavimpia erontekoja. Yksinkertaistaen voidaan todeta, että leksikaalisten ja kieliopillisten merkitysten perustavanlaatuinen ero on abstraktiotasossa: leksikaaliset merkitykset ovat pääosin konkreettisia ja (universaaleja peruseriaatteita lukuun ottamatta) kulttuurisidonnaisia (Itkonen 1996: 21). Kieliopilliset merkitykset puolestaan ovat abstrakteja ja tyyppillisemmin ylikulttuurisia (mp.).

Tyypiesimerkkinä leksikaalisen yksikön kieliopillistumisesta voi pitää juuri monien adpositioiden kehittymistä perinteisistä sisältösanalokista, lähinnä substantiiveista tai verbeistä. Luvussa 3 sivuan kausaalisten adpositioiden leksikaalisen analyysin yhteydessä myös niiden taustalle tunnettuja tai oletettuja kieliopillistumisketjuja. Kieliopillistumisen toista tyyppiä, jossa kieliopillinen yksikkö muuttuu yhä kieliopillisemmaksi, edustaa esimerkiksi sija-affiksien kehittyminen adpositioista.

Heti aluksi on aiheellista kiinnittää huomiota siihen myös tämän tutkielman kannalta tärkeään seikkaan, että kieliopillistumisen klassisessa määritelmässä on jo implisiittisesti läsnä kategorioiden asteittaisuus: kieliopillisuus ei voi olla absoluuttinen kategoria, tiukasti

¹⁵ MEILLET, ANTOINE 1912: L'évolution des formes grammaticales. – Antoine Meillet 1921: *Linguistique historique et linguistique générale*. S. 130–148. Tome I. Paris: Champion.

¹⁶ KURYŁOWICZ, JERZY 1965: The Evolution of Grammatical Categories – *Diogenes* 51: 55–71.

määriteltävä joko–tai-ominaisuus, jos yksikkö voi olla ”kieliopillisempi”. Keskeistä kieliopillistumisprosessien ymmärtämisessä ja kuvaamisessa onkin kielen ilmiöiden jatkumonluonteisuus (esim. Heine ym. 1991: 2–3). Jatkumonluonteisuus tarkoittaa luonnollisesti myös sitä, että jatkumon eri asteet eivät sulje toisiaan pois vaan voivat elää kielessä yhtä aikaa (esim. Hagège 2011: 151; Hopper & Traugott 1993: 36).

Kieliopillistumisen peruseräitä on edellä mainitun jatkumonluonteisuuden lisäksi hypoteesi prosessin yksisuuntaisuudesta, kieliopillistumisprosessin etenemisestä nimenomaan leksikaalisesta kieliopilliseen. Vastaesimerkkejä päinvastaiseen suuntaan etenemisestä on esitetty, mutta ne ovat niin marginaalisia, etteivät ne estä pitämästä yksisuuntaisuutta vahvana tendenssinä (esim. Heine ym. 1991: 4–5, 51–52). Itkonen (1998: 36) huomauttaa, että kieliopillistuminen ei laajuudestaan huolimatta ole kieliopillisten yksiköiden yksinomainen synty tapa, vaan kieliopillisten merkitysten ilmauksia syntyy sen lisäksi niin subleksikaalisin (esim. ablaut-tyyppiset foneettiset muunnokset) kuin supraleksikaalisin (esim. sanajärjestys) keinoin. Muun muassa Ojutkangas (2001: 77–78) esittää myös joitakin suomen kielessä ilmenviä vastaesimerkkejä, kuten *-ko/-kö*-liitepartikkelin puhekielisen käytön irrallisena kysymyspartikkelina itsenäisen sanan tapaan.

Kieliopillistumistutkimuksen lähtökohdat ovat diakronisessa tutkimuksessa, mutta teoria on mahdollinen työkalu myös synkronisella tasolla (esim. Lehmann 1985: 1; Heine ym. 1991: 2). Heine ym. (1991: 248–249) nimittävät pankroniseksi näkemystä, jossa yhdistetään synkroninen ja diakroninen tieto kielestä eikä aseteta niitä vastakkain. Suomen kielen osalta pankronista tutkimusotetta ovat soveltaneet käytäntöön esimerkiksi Ojutkangas (2001) ja Päiviö (2007). Tässä tutkielmassa käytössäni ei ole vanhempaa vertailuaineistoa, joten diakroninen käsittely jää adpositioiden kieliopillistumisen kuvaamiseen lähteiden varassa. Synkronisella tasolla kieliopillistuminen kulkee mukana yhtenä näkökulmana läpi tutkielman Lehmannin (1985: 1) mainitsemaan tapaan: se toimii keinona jäsentää kieliopillisiä kategorioita osiin (ks. tarkemmin luvut 2.3.2 ja 2.4.1).

Kieliopillistumisen voi nähdä kaksitasoisena myös toisella tapaa: se ilmenee paitsi yksittäisinä tiettyjä yksiköitä koskevinä kehityskulkuina myös laajana koko kielisysteemin kattavana ilmiönä (Heine ym. 1991: 13). Givónin nimissä kulkevat sloganit, joiden mukaan nykypäivän morfologia on eilisen syntaksia (”today’s morphology is yesterday’s syntax”) ja tämän päivän syntaksi puolestaan eilisen diskurssia (”today’s syntax is yesterday’s pragmatic discourse”), kuvaavat kieliopillistumista juuri tällaisena laajana ilmiönä (mp.). Rakenteiden jatkumo uudennosten esiintymisestä diskurssissa muotojen vakiintumisen ja kehittymisen kautta mahdollisesti niiden katoon saakka näyttäytyy siis seuraavanlaisena:

diskurssi > syntaksi > morfologia > morfofonologia > nolla (Givón 1979: 209).

Lehmann (1985: 10) toteaa, että kielen muutoksessa on pohjimmiltaan kyse kielenkäyttäjien luovuudesta, joka sinänsä tarkoittaa arkipäiväisiä valintoja. Yksittäisen kielenkäyttäjän tavoite ei ole muuttaa kielen systeemiä vaan pikemminkin ilmaista itseään eri tavalla kuin eilen (tai etenkin eri tavalla kuin joku muu eilen) (mp.). Hän (mp.) osoittaa myös toisen yhtymäkohdan verratessaan kieltä muotiin: uudennokset tehdään vanhan pohjalle, eikä pyörää voi jatkuvasti keksiä uudestaan (ks. myös Heine ym. 1991: 27).

Kieliopillistumisen mekanismit eivät sinänsä poikkea kielen muutoksen yleisistä mekanismeista (Harris & Campbell 1995: 19–20). Kieliopillistuminen ymmärretään yleensä kaksivaiheiseksi, REANALYYSIN ja ANALOGIAN kautta eteneväksi prosessiksi (Hopper & Traugott 1993: 32). Reanalyysi tarkoittaa tilannetta, jossa kielenkäyttäjä alkaa hahmottaa kiellisen yksikön uudella tavalla joko semanttisesti, syntaktisesti tai morfologisesti (mp.). Analogia on kielessä vaikuttava yhdenmukaistava ilmiö, joka muokkaa kielen yksiköitä kielessä entuudestaan tyyppillisten mallien mukaisiksi (Hopper & Traugott 1993: 56). Reanalyysi tapahtuu siis kielenkäyttäjän mielessä, ja vasta analogisen muutoksen tapahtuessa kieliopillistuminen varsinaisesti tulee havaittavaksi (mp.)

Käytännön tasolla kieliopillistumisessa vaikuttavat merkityksenmuutoksen tyypit ovat METAFORA, jota laajasti tulkittuna voi pitää analogian alatyypinä (Itkonen 1998: 22), sekä METONYMIA. Metaforalla tarkoitetaan käsitteellistä siirtymää lähdealueelta kohdealueelle, siis yhden, yleensä abstraktimman asian kuvaamista toisen, yleensä konkreettisemmän asian kautta, esimerkiksi temporaalisten suhteiden kuvaamista spatiaalisten kautta (*kuuden tienoilla*) (Hopper & Traugott 1993: 77). Metaforan funktio on siis ymmärtämisen helpottaminen, ja onkin hyvin luonnollista, että abstrakteja kieliopillisiä merkityksiä pyritään kuvaamaan konkreettisen kautta yksinkertaistaen (Heine ym. (1991: 48)).

Metonymialla tarkoitetaan tilanteita, joissa entiteettiä kuvataan indeksaalisesti jollakin tavalla läheisen toisen tarkoitteen avulla: usein kyseessä on esimerkiksi osa-kokonaisuuksuhde tai spatiaalinen vierekkäisyys (Heine ym. 1991: 61; Ojutkangas 2001: 61). Heine ym. (1991: 48) toteavat, että metafora ja metonymia toimivat kieliopillistumisprosesseissa toisiaan täydentävinä voimina. Etenkin ruumiinosanimien kieliopillistumisessa metonymia on keskeisellä sijalla, sillä niissä juuri osaan viittaava sana yleistyy viittaamaan myös kyseisen

osan ympärillä olevaan tilaan (Ojutkangas 2001: 61). Esimerkiksi adpositioissa *kupeessa* ja *kupeella* 'ruumiin sivuosaan' viittaava sana *kuve* on alkanut viitata 'sivuosaa ympäröivään tilaan' (*tien kupeella*, *Porin kupeessa*) (mts. 195–196, 234).

Kielen yksikön ATTRITIOKSI kutsuttuun kulumiseen kuuluu semanttisten muutosten lisäksi muodon yksinkertaistumista, tavallisesti lyhenemistä. Fonologista kulumista on nimetty myös EROOSIOKSI, ja sen lisäksi esiintyy morfologista kulumista, kun kielen yksikön taivutusmahdollisuudet vähenevät (Lehmann 1985: 4). Kielenyksikkö muuttuu myös vähemmän autonomiseksi eli PARADIGMATISOITUU osaksi yhä suljetumpaa ja pienempää kieliopillisten yksiköiden paradigmaa (mp.).

2.3.2 Kieliopillistuminen adpositioiden syntymekanismina

Adpositioiden syntymekanismina kieliopillistuminen on äärimmäisen keskeinen. Kieliopillistuminen etenee leksikaalisesta yksiköstä adpositioon, mutta adpositio voi toisinaan olla itsessäänkin kieliopillistumisen välivaihe tilanteissa, joissa se kehittyy eteenpäin sija-affiksiksi. Lehmann (1985: 1–3) kuvaa sijanmerkintäkeinojen kieliopillistumisketjun seuraavanlaiseksi:

relationaalinen substantiivi > sekundaari adpositio > primaari adpositio > agglutinoiva sija-affiksi > fuusioiva sija-affiksi.

Ketjun lähtöpisteenä ovat relationaaliset substantiivit, jotka osoittavat jonkinlaisen suhteen, kuten jonkin kokonaisuuden osan. Lehmannin (1985: 2) mukaan relationaaliseen substantiiviin kuuluu elimellisenä piirteenä se, että se vaatii possessiivisen määritteen: pinta on aina jonkin pinta ja takaosa on aina jonkin takaosa. Tällaisten elottoman entiteetin osaa ilmaisevien substantiivien lisäksi tyypillisiä adpositioiden lähteinä toimivia substantiiviryhmiä ovat ruumiinosat (pää, käsi), alueet tai paikat (kohta, tila) ja muut abstraktit käsitteet (aika, voima) (ISK 2004: § 693; Hagège 2010: 163).

Erytystä Lehmannin (1985) esittämässä jatkumossa on adpositioiden jakaminen kahtia sekundaareiksi ja primaareiksi. Sekundaarien adpositioiden merkitys ei ole välttämättä vielä kovin kieliopillinen vaan se voi olla lähempänä konkreettista. Ne voivat olla morfologisesti suhteellisen kompleksisia, ja tyypillistä niille on myös muodon läpinäkyvyys. (Lehmann 1985: 2). Muodon läpinäkyvyys tarkoittaa suomen kielessä lähinnä sitä, että kantasana ja sijapäätte erottuvat toisistaan ongelmitta (esim. *pää+llä*, *ansio+sta*) (Jaakola 1997: 127).

Primaareja adpositioita määrittää pääasiassa niiden kieliopillinen, abstrakti merkitys, ja myös muodoltaan ne ovat yleensä kuluneet yksinkertaisiksi, kuten englannin *of* ja *in*

(Lehmann 1985: 2). Jaakola (1997: 128) toteaa, että suomessa primaarien adpositioiden luokka on pieni, koska abstraktit merkitykset ilmaistaan pääasiassa sijataivutuksella. Suomen adpositioista kieliopillistuneimpia hän (mp.) pitää kuitenkin tähän kategoriaan kuuluvina ja mainitsee esimerkkeinä juuri kausaaliset adpositiot *vuoksi*, *takia* ja *tähden*. Niiden muoto on nykykielenkäyttäjälle läpinäkymätön joko siksi, että sijapäätettä ei nykykielessä enää ole (*takia*) tai siksi, että kantasanan merkitys on muuttunut tai kadonnut (*vuoksi* ja *tähden*) (ks. luku 3.1). Aivan sellaisesta morfologisesta yksinkertaisuudesta, jota Lehmannin (1985: 2) esimerkit *of* ja *in* edustavat, ei niiden tapauksessa voi puhua, mutta sitä ei voine kielten rakenteellisista eroavaisuuksista johtuen muutenkaan pitää yhtä universaalina ehtona primaarin adposition määritelmälle kuin merkityksen kieliopillisuutta.

Lehmannin (1985: 2) jatkumon kieliopillisinta päätä edustavat kaksi adpositioista muodostuvaa affiksityyppiä: agglutinoiva (jota kantaan liittäessä morfeemiraja säilyy selvänä) ja fuusioiva (joka aiheuttaa muutoksia kantavartalossa ja saattaa ilmaista yhtä aikaa useampaa kieliopillista merkitystä). Tämän tutkielman kannalta adpositioiden kieliopillistuminen affikseiksi ei ole kovin olennaista, koska kausaalisten adpositioiden kahta asiaintilaa yhdistävään asemaan affiksi-ilmaisu ei ole mahdollista nykykielessä eikä millään tavalla näyttäytyä myöskään mahdollisena kehityssuuntana. Itse asiassa taivutussuffiksien kieliopillistuminen itsenäistä sanoista on suomen kielessä muutenkin harvinaista: kirjasuomen sijapäätteistä mikään ei viimeisimpien vuosituhansien aikana näytä kehittyneen näin (Laitinen ja Lehtinen 1997: 15). Nykypuhekielessä tämänkaltaista kehitystä osoittaa lähinnä *kanssa*-adposition lyhennetyin *kaa*-muodon kliittiytyminen ja mahdollinen affiksoituminen (*mun kaa/?munkaa*) (mp.).

Lehmannin (1985) esittämän jatkumon lähtökohtana ovat relationaaliset substantiivit, mutta tässä tutkielmassa tarkasteltujen adpositioiden kannalta keskeisiksi kieliopillistumisen lähdeyksiköiksi nousevat myös verbit. Hagège (2011: 151–152, 159) mukaan maailman kielissä verbien kieliopillistumista adpositioiksi voi tapahtua joko seriaaliverbirakenteista kielissä, joissa niitä on, tai infiniittisistä verbimuodoista, joiden kieliopillistumisesta hän mainitsee esimerkkinä juuri suomalaiset kielet. Verbi- ja adpositiokäytön välinen raja on tosin suomen kielessä varsin häilyvä (ISK 2004: § 695). Muodossa ei tavallisesti tapahdu muutoksia, mutta merkitykseltään adpositiokäytössä oleva yksikkö on yleensä jollakin tavalla eriytynyt (mp.). Infiniitti-verbistä muodostuneita adpositioita käsitellen uudelleen luvuissa 2.4.1 ja 3.2.

2.4 Adpositiot ja muut kielen kategoriat

2.4.1 Adpositiot rajakategoriana

Adpositioiden tehtävä on ISK:n (2004: § 687) määritelmän mukaan ilmaista olion tai asian suhde johonkin toiseen entiteettiin. Muodollisesti adpositioita määrittää keskeisimmin taipumattomuus, vajaaparadigmaisuus sekä se, että ne eivät esiinny yksinään vaan lausekkeina määräjaisen täydennyksen kanssa. Täydennyksenä toimii nominilauseke¹⁷, jonka muoto määräytyy adposition mukaan. (Mp.) Universaaliuteen tähtäävän adposition määritelmän esittää esimerkiksi Hagège (2010: 1), jonka mukaan adpositiot ovat kieliopillisia keinoja kahden lauseen osan välisen suhteen merkitsemiseen. Toinen osista on aina adposition täydennys (*governed term*). Syntaktisesti adpositiot merkitsevät täydennyksensä riippuvuutta lauseen pääsanasta eli tyypillisimmin predikaatista (mp.).

Adpositioita käytetään valtaosassa maailman kielistä, ja tavallisesti ne ovat hyvin frekventtejä niin kirjoituksessa kuin puheessakin (Hagège 2010: 1). WALSin (Dryer 2011: 85A) 1185 kieltä kattavasta otoksesta postpositioiden operoivia kieliä on 577 ja prepositioiden operoivia 512. Post- ja prepositioiden kesken ei siis ole kovin selkeää preferenssiä. 58 kielessä ei kielensisäisestikään suosita kumpikaan vaan niiden käyttö jakaantuu tasapuolisesti, 8 kielessä taas esiintyy harvinaisia inpositioita (joiden olemassaolon erillisenä luokkana tosin voi kyseenalaistaa, ks. Hagège 2010: 21). Vain 30 otoksen kielistä toimii kokonaan ilman adpositioita.

Hagège (2010: 6) toteaa, että adpositiottomat kielet ovat tavallisesti rakenteeltaan polysynteettisiä, eli niissä adpositioiden ilmaisemia merkityksiä vastaavat merkitykset lisätään yleensä affikseina verbilausekkeeseen. Hän (mp.) tiivistää, että adpositiot eivät sinänsä ole kielessä välttämättömiä, mutta niiden ilmaisemat funktiot on universaalisti välttämätöntä ilmaista jollakin keinolla. Asian voi nähdä myös siitä näkökulmasta, että vaikka adpositiot ovat useimmissa kielissä tärkeä kategoria funktion merkinnässä, eivät niiden merkitykset ole millään sisäsyntyisellä perusteella sidoksissa nimenomaan niihin (mts. 268). Myös Itkosen (1996: 149–150) mukaan kieli ilman adpositioita on mahdollinen, mutta toisaalta hän huomauttaa, että affiksin ja adposition tai adverbien ja adposition raja on adpositiottomiksi väitetyissä kielissä usein hyvin liukuva.

Nimenomaan adpositioihin keskittyneitä typologisia monografioita tai muita laajempia kartoituksia ei Hagègen (2010: 4) mukaan ole juurikaan tehty, koska kansainvälisen

¹⁷ ISK:n (2004: § 687) mukaan adposition täydennys on substantiivilauseke, mutta koska myös ainakin pronominitäydennys on mahdollinen, käytän termiä nominilauseke.

tutkimusperinteen tapa on ollut niputtaa adpositiot yhteen sija-affiksien kanssa niiden syntaktisen funktion samankaltaisuuden perusteella. Suomen kielen tutkimusperinteessä adpositioita koskevan tutkimuksen vähäisyys perustuu Ojutkankaan (2001: 81) mukaan osittain siihen, että adpositioiden adverbialiasema lauseessa on perifeerinen eivätkä ne siksi ole herättäneet yhtä suurta kiinnostusta kuin lauseen pääjäsenet. Myös Herlin ja Seppänen (2003: 185–186) toteavat, että suomen kielioppikuvauksissa on pitkälle 1900-luvun loppupuolelle saakka elänyt sanaluokkien kolmijako nomineihin, verbeihin ja partikkeleihin. Partikkelien luokka on tyydytty määrittelemään sanojen taipumattomuuden kautta, vaikka kategoria on kattanut suuren joukon heterogeenistä ainesta (mp.).

Ojutkankaan (2001: 81) mukaan perinteinen kielitypologinen jaottelu, jonka mukaan suomi on luokiteltu yksioikoisesti agglutinoivaksi kieleksi, on toinen syy adpositioiden vähäiselle tutkimiselle: suffiksaaleja keinoja erilaisten suhteiden ensisijaisena ilmaisuna on pidetty niin keskeisinä, että perifeeriset ilmaisutavat ovat jääneet vähälle huomiolle.

ISK:n (2004: § 687) määritelmässä suomen kielen adpositioita suhteutetaan myös sijapäätteisiin todeten, että adposition suhde täydennykseensä on funktionsa kannalta samankaltainen kuin paikallissijan päätteiden suhde nominiin. Semanttisesti ISK:n (mp.) määritelmässä kuitenkin hahmottuu sama ero, jonka Hagège (2010: 37–38) toteaa pätevän useimmissa kielissä: adpositioin ilmaistut merkitykset ovat suhteellisen spesifejä, kun taas abstraktimpia sijapäätteitä voi käyttää lukuisissa merkityksissä. Toisaalta ainakin spatiaalisuuden ilmaisujen osalta tällainen kahtiajako ei ole suomeen täysin yleistettävissä, koska juuri keskeisimpiä ja konkreettisimpia spatiaalisia suhteita, kuten jossakin tilassa sijaitsemista, siihen tulemista ja siitä poistumista, ilmaistaan paikallissijoin, ja perifeerisempiä merkityksiä, kuten jonkin takana tai ympärillä sijaitsemista, adpositioin. Tilannetta tosin monimutkaistaa se, että adpositioihin itseensä kuuluu yleensä sijapäätte osana niiden merkitystä (ISK 2004: § 687).

Kuten totesin luvussa 2.3, uusia adpositioita syntyy kieliopillistumisprosessien kautta, ja adpositiot onkin nähtävä kieliopillisen ja leksikaalisen rajamaille sijoittuvana kategoriana. Hagège (2010: 150–151, 197, 269) ehdottaa termiä MORFOLEKSIKAALINEN kuvaamaan adpositiokategorian luonnetta. Vaikka adpositiot kieliopillisessa funktiossa toimivina yksiköinä sisältäisivätkin vähemmän merkitystä kuin perinteisten sisältösanalouklien jäsenet, on adpositioilla selviä semanttisia ulottuvuuksia, joiden ansiosta ne kuuluvat myös leksikkoon (mts. 269). Lisäksi adpositioiden morfoleksikaalisesta luonteesta kertoo Hagègen (mp.) mukaan sellainen käytännön seikka, että vieraan kielen oppijat tekevät usein virheitä juuri adpositioissa eli eivät onnistu tavoittamaan kohdekielen adpositioon kuuluvaa tiettyä semanttista sisältöä.

Adpositioilla on yhtymäkohtia myös adverbeihin. Suomen kielessä erityisesti spatiaalisten suhteiden ilmaisussa käytetään sanoja, jotka voivat määrittäytyä kontekstista riippuen joko adpositioksi tai adverbiksi (*asua ihan lähellä* vs. *asua lähellä koulua*). Tällaiset yksiköt ovat sanaluokan suhteen vajaasti spesifisiä: täydennyksen läsnäolo määrittää yksikön adpositioksi ja poissaolo adverbiksi (ISK 2004: § 694; Hagège 2010: 51). Tässä tutkielmassa tarkastellut kausaalimerkityksiset yksiköt eivät sen sijaan tavallisesti voi olla adverbejä: onhan niiden tehtävä yhdistää kahta asiaintilaa. Jonkinlaisen syyn, perusteen tai aiheuttajan ilmaiseminen täydennyksellä on välttämätöntä – ilmauksella ”*hän soitti minulle *vuoksi*” ei ole järkevää merkitystä. Poikkeuksena voi tosin pitää *ansioista*-lekseimin adverbialaista käyttöä ilmauksessa *aivan ansioista* (ks. luku 3.1).

Suomen kielen adpositiolausekkeissa täydennys on tavallisimmin genetiivi- tai partitiivimuotoinen, mutta myös illatiivi-, allatiivi-, elatiivi-, ablatiivi- ja nominatiivitäydennyksellisiä adpositioita on (ISK 2004: § 687). Possessiivisuffiksi voi sellaisenaan korvata genetiivitäydennyksen (*vuokseni*) (mp.). Suomessa postpositiot ovat huomattavasti yleisempiä kuin prepositiot, mikä korreloi sen kanssa, että suomessa sija-affiksikin ovat sanan loppuun liitettäviä päätteitä (mp.). Universaalien typologisten tendenssien valossa tilanne on sikäli epätyypillinen, että tavallisesti kielissä, jotka noudattavat SVO-sanajärjestystä, käytetään prepositioita (Greenberg 1963: 45). Ristiriita selittyy kuitenkin sillä, että suomen sanajärjestys on vaihtunut SOV-järjestyksestä SVO-järjestykseksi, mutta adposition ja pääsanan suhde ei ole (ainakaan kielen tässä kehitysvaiheessa) seurannut muutoksen mukana.¹⁸

Termi adpositio on yleistynyt fennistiikassa vasta viime vuosikymmeninä. Vanhemmissa kielen kuvauksissa kyseisen sanaryhmän edustajiin viitataan kielispesifimmin pre- ja postpositioina tai nämä termit yhdistäen p-positioina (ks. Hakulinen & Karlsson 1979). Määritelmien ydin on kuitenkin säilynyt samana. Adpositioita määrittää kielioppikuvauksissa selkeimmin niiden esiintyminen osana syntagmaa eli se, ettei adpositio pääsanana voi muodostaa rakennetta yksinään. Adpositiolausekkeet ovat siis EKSOSENTRISIÄ rakenteita: kumpaakaan osaa ei voi poistaa (Hakulinen & Karlsson 1979: 153). Hakulinen & Karlsson (mts. 85) käyttävät adpositioiden yhteydessä myös termiä syntaktinen epäitsenäisyys, ja esimerkiksi Penttilän (1963: 498) kieliopin sanaluokkajaossa partikkeleiden alaryhmäksi luettuja post- ja prepositioita ”käytetään substantiivin vieressä osoittamaan, missä suhteessa substantiivi on lauseen muihin sanoihin –”. ISK (2004: § 687) korostaa jälleen uudistunein termein samaa asiaa, täydennyksen välttämättömyyttä.

¹⁸ Lehmann (1985: 8) tosin kritisoi sanajärjestyksentendensseihin liitettyjä syy-yhteyksiä.

Keskustelua on herättänyt se, miten laajaksi suomen adpositioiden luokka pitäisi muodollisesti määritellä eli tulisiko adpositioiksi kutsua vain genetiivi- ja partitiivitäydennyksisiä adpositioita vai tulisiko myös muissa sijoissa taipuvia nomineja täydennyksekseen saavia yksiköitä pitää adpositioina, kuten edellä mainitussa ISK:n (2004: § 687) määritelmässä. Jaakolan (1997: 122) mukaan tutkimusperinteessä on ollut tavallisempaa käyttää juuri genetiivitai partitiivitäydennystä adposition kriteerinä. Esimerkiksi Setälän (1961 [1898]) mukaan pre- ja postpositiot nimenomaan erottuvat muista partikkeleista niiden kanssa käytetyn genetiivin tai partitiivin ansiosta. Adpositioita 1600–1800-lukujen kieliopeissa tutkineen Merimaan (2004: 59) mukaan tosin osassa kaikkein vanhimmista kieliopeista paikallissijoja ja abessiivia pidetään genetiivin ja partitiivin ohella mahdollisina muotoina adpositioiden kanssa käytettävillä nomineilla.

Vaikka adpositioiden määrittelemisen niiden genetiivi- ja partitiivitäydennysten kautta oli fennistiikassa pitkään vallitseva kanta, taipumista laveampien muodollisten kriteerien suuntaan on nähtävissä suomen kielioppien ja lauseoppien lähemmässä historiassa jo pitkähköllä aikavälillä. Sadeniemi (1970: 15–16) mainitsee ”eräiden verbien jotkin nominaalimuodot” uusimpana post- ja prepositioiden tapaan käytettynä sanaryhmänä mutta pitää kuitenkin vielä niiden ”outoa rektiosijaa” adpositiotulkinnan esteenä. Myös Ikola ym. (1989: 341–343) luokittelevat muun muassa *lähtien-*, *pitäen-* ja *johtuen-*sanojen ympärille muodostetut sanaliitot joko verbiin liittyviksi adverbiaaleiksi tai lauseadverbiaaleiksi, vaikka myöntävät niiden olevan usein käytöltään pre- ja postpositioiden kaltaisia.

Hakulinen ja Karlsson (1979: 85–86) toteavat prepositioiden vaativan tavallisesti täydennyksekseen partitiivisijaisen nominilausekkeen ja postpositioiden genetiivisijaisen. Uusia postpositioita he toteavat kuitenkin syntyvän niin substantiiveista kuin verbien ei-finiittisistä muodoistakin (mp.). Esimerkeiksi he antavat elatiivi- ja illatiivitäydennyksisiä lausekkeita (esim. *sateesta huolimatta*, *rikollisen nuoruuteen katsoen*) ottamatta tarkemmin kantaa niiden rektioon (mp.). ISK (2004) edustaa yhä laajempaa adpositiotulkintaa. Siinä, missä aiempi tutkimus tunnistaa joidenkin infiniittisten verbinmuotojen post- ja prepositioiden tapaisen käytön, ISK:ssa (2004) niiden adpositioasemaa ei kyseenalaisteta, ja adpositioiden täydennyksille todetaan olevan erilaisia sijavaihtoehtoja.

Tässä tutkielmassa sovellan laajempaa adpositiokäsitystä. Määrittelen siis adposition pikemminkin syntaktisin kuin morfologisin perustein mutta huomioin kuitenkin jatkuvasti myös sen, että adpositiot ovat vakiintuneisuusasteeltaan hyvin erilaisia. Kieleen sisälty-

vien adpositioiden listaaminen kattavasti ja ristiriidattomasti on, kuten Grünthal (2003: 56) toteaa, mahdotonta, koska ne kytkeytyvät diakronisten prosessien kautta kiinteästi niin substantiiveihin, adverbeihin kuin kieliopillisiin affikseihinkin.

Kieliopillisiä merkityksiä pidetään tavallisesti sulkeisena systeeminä, kun taas leksikaalisten merkitysten joukko on avoin ja altis muutoksille. Kieliopillistumisessa siis sanan sanaluokka vaihtuu tavallisimmissa tapauksissa niin, että avoimen luokan jäsenestä tulee sulkeisen luokan jäsen. Ojutkangas (2001: 44) huomauttaa, että tämä sinänsä paradoksaalinen tilanne osoittaa sulkeisuuden suhteellisen luonteen. Muun muassa ISK (2004: § 687), Jaakola (1997: 121) ja Merimaa (2004: 56) käsittelevät suomen kielen adpositioita avoimena luokkana. Ojutkangas (2001: 46–47) toteaa tällaisen tulkinnan johtuvan adpositioiden runsaudesta ja leksikaalisesta läpinäkyvyydestä sekä luonnollisesti kategorioiden jatkumonomaisuudesta.

Tässä tutkielmassa omaksun muun muassa Ojutkankaan (2001: 47) ja Itkosen (1996: 139) edustaman käsityksen kieliopillisiä merkityksiä ilmaisevista sanaluokista sulkeisina. Vaikka jatkumonluonteisuus on ilmeistä, ovat aste-erot kuitenkin suuret: perinteisten sisältösanojen eli substantiivien, verbien ja adjektiivien luokissa jäseniä on valtavasti enemmän, ja näihin luokkiin syntyy uusia jäseniä erilaisten sanamuodostuskeinojen kautta huomattavasti helpommin kuin esimerkiksi uusia adpositioita vakiintuu. Ojutkangas (2001: 47) toteaa, että suomen adpositioiden, adverbien ja relationaalisten substantiivien häilyvärajaista ryhmää voi pitää avoimuudeltaan poikkeuksellisena mutta että eronteko varsinaisiin avoimiin luokkiin tulee kuitenkin säilyttää. Suomen varsinaisten adpositioiden systeemissä vallitsee hänen mukaansa (mp.) ainakin spatiaalisuuden ilmaisemisessa ikään kuin funktionaalinen kylläisyys: perussuhteille on vakiintunut pitkälle kieliopillistuneet neutraalit ilmaisunsa, kuten vanhoihin tilamorfemivartaloihin perustuvat *yllä*, *alla*, *edessä* ja *takana*. Tämän perusfunktioiden muodostaman ytimen ulkopuolelle jäävät hänen mukaansa sellaiset myöhemmin syntyneet, merkitykseltään spesifimmät adpositiot ja adverbit kuin esimerkiksi *jaloissa* ja *kannoilla*, joiden sijainnista kielijärjestelmässä hän käyttää odotushuoneen metaforaa.

Ojutkangas (2001) keskittyy analyysissään spatiaalisen kentän merkitysten ilmaisemiseen, joten kausaalisten adpositioiden kentän ”kylläisyyteen” ei häneen vedoten pysty otamaan tarkempaa kantaa. Spatiaalista merkityskenttää pidetään yleisesti (esim. Lyons 1977: 718) käsitteistykseltään ja kielelliseltä ilmaisultaan hyvin perustavana ja lähteenä muiden kategorioiden ilmaisulle, mikä antaa aiheita olettaa, että sen ilmaiseminen olisi erityisen vakiintunutta. Hypoteesina voi kuitenkin pitää sitä, että myös kausaalisista adpositioista vanhimmat ja

leksikaaliselta taustaltaan opaakeimmat, kuten *vuoksi* ja *takia*, toimisivat laajimmassa kontekstien kirjossa ja uudemmat ja läpinäkyvämmät olisivat käytöltään rajatumpia ja sijaitsisivat kielijärjestelmässämme pikemminkin Ojutkankaan odotushuoneeksi nimeämässä tilassa.

Lähtökohtaisena oletuksena tutkimuksessani siis on, että tarkasteltavien adpositioiden joukkoa voi jäsentää prototypian kautta ja nähdä sen muodostuvan prototyypisistä ytimistä lievealueineen. Mielenkiintoinen näkökulma prototyypisyyteen on Croftilla (2001: 102–104), joka esittää, että sanaluokkia tulisi kuvata pikemminkin funktionaalisina prototyypeinä kuin selvärajausina kategorioina. Croftin näkökulma on typologinen ja pyrkimyksenä luoda konstruktiokieliopin lähtökohdista universaali sanaluokkajaon teoria, jonka kuvaus ei kaatuisi kielikohtaisiin eroihin. Croftin (mp.) ajatus on, että sanaluokat voi universaalisti kuvata nimenomaan funktion perusteella määriteltävinä prototyypeinä ja kussakin kielessä kategorioiden rajat määrittyvät omalla tavallaan. Koska kategoriat eivät rajaudu yksiselitteisesti myöskään yhden kielen sisällä, en näe syytä, miksei funktionaalisten prototyyppien ajatusta voisi soveltaa myös pienemmässä mittakaavassa.

Adpositiokategorian rajoja ei siis voi aukottomasti määritellä, eikä se ole välttämättä tarkoituksenmukaistakaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö kategoriaa pitäisi pyrkiä kuvaamaan ja jäsentämään tutkimuksessa lainkaan. Adposition tai mahdollisena adpositiona pidetyn yksikön kielipillisuuden tai leksikaalisuuden astetta voi arvioida erilaisin kriteerein. Adpositioiden frekvenssi käytettävässä korpuksessa kertoo niiden yleisyydestä ja sitä kautta myös vakiintuneisuudesta yleiskieleen, mutta yksinään se ei riitä kriteeriksi. Frekvenssiperusteen yhdistämisessä prototypia-ajatteluun on myös varottava kehäpäätelmää ja pohdittava, johduko frekvenssi prototyypisyydestä vai prototyypisyys frekvenssistä.

Haukioja (2000: 95–98) käsittelee keinoja, joilla voi määritellä substantiivikantaisten adpositioiden ja relationaalisten substantiivien rajaa. Relationaalinen substantiivi on hänen mukaansa tavallisesti välivaihe kehityksessä substantiivista adpositioksi, vaikka relationaalisia substantiiveja on joissakin kielissä myös hyvinkin stabiileina kategorioina (mas. 89–94). Haukioja (2000: 95–98) esittelee neljä tapaa testata adposition kielipillisuuden astetta ja soveltaa niitä joukkoon spatiaalisia adpositioita. Ensimmäinen testi toteutetaan arvioimalla, voiko (oletetun) adposition monikollistaa kuten tavallisen substantiivin. Haukiojan esimerkkejä käyttäen *teiden varsilla* voi olla mielenosoittajia yhtä lailla kuin *tien varrella*, mutta *voileipien päillä* ei voi olla juustoa samoin kuin *voileivän päällä*. Hän huomauttaa myös, että joillekin adpositioille (kuten *ohi* ja *poikki*) ei voi edes kuvitella monikkomuotoa (mas. 96). Monikollistamisen mahdottomuus kytkeytyy siihen, että kaikkien adpositioiden kantasubstantiivia ei enää

ole kielessä olemassa, ja jo tämä seikka tekee niiden kuulumisesta adpositiokategoriaan jokseenkin kiistatonta (mas. 95).

Haukiojan (2000: 96) mukaan toinen keino määrittellä adpositioita suhteessa relationaalsiin substantiiveihin on se, että adpositiot eivät voi saada määritteitä (esim. Hakulinen & Karlsson 1979: 86). Tämän ns. attribuuttitestin hän (mp.) huomauttaa pätevän suomessa kuitenkin vain postpositioihin, ei prepositioihin, koska niiden edellä ainakin astemääritteet ovat toisinaan mahdollisia (*hyvin lähellä meitä*).

Kolmanneksi Haukioja (2000: 96–97) arvioi, onko hänen tutkimistaan elementeistä mahdollista muodostaa nominatiivimuoto, joka olisi mielekäs samassa tai samantyyppisessä kontekstissa (esimerkiksi *kadun varrella* → *kadun varsi*, *talon takana* → **talon taka*). Neljänneksi kriteeriksi Haukioja (mas. 97) nostaa possessiivisuffiksin mahdollisuuden. Tutkimistaan spatiaalisista elementeistä hän toteaa tämänkin kriteerin mukaan selkeimmiksi adpositioiksi sanat *ohi* ja *poikki*, kun taas muihin possessiivisuffiksi on vähintään kuvaannollisissa merkityksissä mahdollista yhdistää: esimerkiksi lauseessa *Kartanolla oli kupeellansa komeat puistoalueet* tietty teennäisyys on semanttista outoutta, ei kieliopillista. Substantiivikantaisten kausaalisten adpositioiden vakiintuneisuusastetta tarkastelen yksityiskohtaisemmin luvussa 3.1.2.

Substantiivien lisäksi kausaalisuutta ilmaisevia adpositioita kieliopillistuu suomen kieleen verbeistä, jolloin lähtömuotona ovat nimenomaan infiniittiset verbinmuodot, jotka saattavat adverbiallisessa käytössään täydennyksineen kiteytyä adpositiolausekkeiksi (ISK 2004: § 695). Fennistisessä perinteessä tosin verbikantaisten adpositioiden lukeminen varsinainten adpositioiden luokkaan on herättänyt keskustelua, kuten edellä totesin. Infiniittiverbikantaisten kausaalisuutta ilmaisevien adpositioiden vakiintuneisuutta on arvioitava erilaisin kriteerein kuin substantiivikantaisten.

Adpositioksi kiteytyminen ei ole infiniittiverbilähtöisten adpositioiden kohdalla tarkoittanut varsinaisen verbikäytön katoamista, kuten seuraavista ISK:n (2004: § 695) esimerkeistä käy ilmi: *Aiemmasta elintavasta riippuen ihminen syntyy seuraavassa elämässä tietynlaisena eläimenä: ––. vs. –– miehet kurottuivat maahan hevosten selästä riippuen kiinni niiden harjoista ––*. Korpusaineisto antaa kuitenkin mahdollisuuden arvioida adposition vakiintuneisuuden astetta frekvenssin perusteella eli tarkastella, onko kantaverbi sanomalehtikielessä yhtä yleinen kuin siitä muodostunut kausaalinen adpositio ja onko esimerkiksi näille adpositioille tyypillinen muoto, 2. infinitiivin instruktiivi, yhtä yleinen muistakin verbeistä kuin kyseessä olevista kantaverbeistä. Infiniittiverbikantaisten adpositioiden vakiintuneisuus on lähemmässä tarkastelussa luvussa 3.2.2.

2.4.2 Adpositiot osana konnektiiveja

Kuten totesin luvussa 2.3.2, kausaaliset adpositiot eivät ole suomen kielessä edenneet sellaiseen kieliopillistumisen vaiheeseen, että niistä olisi kehittynyt suffikseja, eikä tällainen kehitys nykykielen valossa näytäkään mahdolliselta. Toisenlaista kieliopillistumisketjua on kuitenkin mahdollista seurata vielä adpositiovaiheesta eteenpäin. Kausaaliset adpositiot voivat nimittäin saada täydennykseksen myös edelliseen lauseeseen tai laajemmin edeltävään kontekstiin viittaavia eli anaforisia pronomineja, ja tällöin ne voi esimerkiksi Herlinin (1997) mukaan analysoida adposition ja sen täydennyksen yhdistelmää kiteytyneemmiksi rakenteiksi, kausaalikonnektiiveiksi.¹⁹

Kausaalikonnektiivit muodostuvat Herlinin (1997: 160–161) mukaan adposition ja *se*-demostratiivipronominin yhteenliittymistä. Kyseiset yhtymät vastaavat merkitykseltään suunnilleen sanaa *siksi*, jota Herlin myös käsittelee yhtenä kausaalikonnektiiveista. Kuten Hakulinen ja Karlsson (1979: 296) määrittelevät, konnektiivit (heidän teoksessaan konektorit) kytkevät kokonaisia lauseita toisiinsa eli yhdistelevät propositioiden merkityksiä. Herlin (1997: 171) huomauttaa toisaalta, ettei adpositio- ja konnektiivikäytön välille pidä vetää jyrkkää rajaa, sillä konnektiivin voi analysoida myös osikseen, pronominiksi ja adpositioksi. Toisaalta niiden erillään pidollekin on selviä perusteita: on esimerkiksi murteita, joissa ei käytetä *tähden*-adpositiota mutta joihin konnektiivi *sen tähden* on vakiintunut, mikä kertoo konnektivin mieltymisestä itsenäiseksi kokonaisuudekseen (mas. 172).

Herlin (1997) käyttää konnektiivien tarkastelussaan murreaineistoa pääasiassa Muoto-opin arkistosta, joten hänen tuloksensa eivät ole suoraviivaisesti yleistettävissä yleiskieleen. Hän (mas. 159) tarkasteleekin myös sellaisia pelkästään puhekielisiä konnektiiveja kuin *sen tautta* ja *sitä vasten* ja jättää huomiotta myöhäsyntyisemmät konnektiivit, joilla ei ole murrepohjaa. Esimerkkinä murrepohjattomista konnektiiveista hän mainitsee yhtymän *siitä johtuen* (mp.).

Herlin (1997: 173) pitää myös kausaalisen adposition ja interrogatiivipronominin yhteenliittymiä vakiintuneina konnektiivin kaltaisina kielen yksiköinä: esimerkiksi kiteymä *mitä varten* on hänen murreaineistossaan yleisempikin kuin ilmaus *sitä varten*.

se-pronominin ja adpositioiden yhtymistä vakiintuvien kausaalikonnektiivien voi Herlinin (1997: 175) mukaan nähdä yleistyvän vielä laajempaan käyttöön siten, että ne alkavat

¹⁹ Herlinin (1997) käyttämä termi on itse asiassa KONNEKTORI, mutta myöhemmässä väitöskirjassaan (Herlin 1998) hän käyttää yleisluonteisempaa KONNEKTIIVI-termiä. Myös ISK:ssa (§ 1131) käytetään vastaavista pronominin ja adposition yhtymistä termiä konnektiivi.

viitata kataforisesti edempänä seuraavaan sisältöön. Pronomini viittaa tällöin konnektiivin jäljessä seuraavaan *että*- tai *kun*-konjunktiolla alkavaan sivulauseeseen, kuten seuraavassa Herlinin (mp.) esimerkissä: ”Sitte muutettii *sen takiakkiis* siitä poes *että* ei oo häeriötä” (MA Piekämäki)²⁰. Yleiskielisen vertailuaineistonsa pohjalta Herlin (mas. 179) toteaa, ettei tämänkaltaista kataforista käyttöä esiinny yleiskielessä vaan se on puhekielen ominaisuus.

Sen sijaan yleiskielessä tavallinen on Herlinin (1997: 161, 177–180) mukaan hänen olettamansa kieliopillistumisketjun viimeinen vaihe, jossa tapahtuu syntaktinen reanalyysi ja konnektiivin ja *että*-konjunktion yhdistelmä aletaan mieltää kiinteäksi kokonaisuudeksi, konjunktioksi. Yleiskielessä ainakin yhtymät *sen vuoksi että*, *sen takia että*, *sen tähden että* ja *sitä varten että* ovat käytössä konjunktion tapaan, kun taas murteissa tähän vaiheeseen on edennyt lähinnä yhdistelmä *sen takia että* (mas. 177–178). ISK (2004: § 814) kutsuu kyseisiä yhtymiä liittokonjunktioksi. Syntaktiseen reanalyysiin liittyy Herlinin (mp.) mukaan muutoksia myös merkityksessä. Esimerkiksi edellä käsitelty kataforinen yhtymä *sen takia* + *että* on finaalinen, mutta konjunktiokäytössä *sen takia että* osoittaa kausaalisia tai perustelevia suhteita, kuten seuraavasta Herlinin (mas. 177) esimerkistä ilmenee: ”Meä senku luulenn et se [jalkojen pakotus] o *sen takia et* ne saunas kastuu” (MA Savitaipale).

Kausaalikonnektiivit jäävät tässä tutkielmassa sivurooliin. Esiintymät, joissa adpositiota on käytetty konnektiivimaisesti yhdessä pronominin kanssa, olen kuitenkin poiminut adpositioiden *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansiosta* ja *johdosta* korpusanalyysissä omaksi ryhmäkseen. Oletuksena on, että erot taipumuksissa esiintyä konnektiivikäytössä ovat yksi tekijä, joka voisi ilmentää tarkasteltujen adpositioiden kontekstuaalisia eroja. Luvussa 4.4 tarkastelen, missä määrin mainittuja adpositioita käytetään konnektiivimaisesti ja millaisia semanttisia tekijöitä näistä konteksteista ilmenee.

²⁰ MA = Muoto-opin arkisto.

3 KAUSAALISUUTTA ILMAISEVAT ADPOSITIOT

Käytän suomen kausaalisten adpositioiden tarkastelun pohjana ISK:n (2004: § 689) luetteloa syytä, aiheita, perustetta ja konsessiivisuutta ilmaisevista adpositioista. 23 adpositiota käsittävän luettelon yläkategoriana on syy, eikä siinä ole tarkennettu, mitä edellä mainituista neljästä merkityksestä kunkin adposition katsotaan ilmaisevan. Luetteloön kuuluvat adpositiot *johdosta, seurauksena, takia, tähden, vuoksi, vaikutuksesta, johtuen, perusteella, nojalla, pohjalta, ansiosta, riippuen, perustuen, pohjautuen, varjolla, hyväksi, edestä, puolesta, varalle, varalta, huolimatta, riippumatta ja katsomatta*. Konsessiivisia suhteita ilmaisevat *huolimatta, riippumatta ja katsomatta* jätän tässä tutkimuksessa tarkastelun ulkopuolelle merkitykseltään muista adpositioista selvemmin poikkeavana ryhmänä (ks. luku 3.2.1). Listan ulkopuolelta tarkastelen myös Herlinin (1997: 157–187) käsittelemää adpositiota *varten*.

Yksityiskohtainen analyysi kaikista 21 adpositiosta ei olisi tämän tutkielman rajoissa mahdollista, joten tässä luvussa esittämäni analyysin tarkoituksena on paitsi luoda kokonaiskuvaa suomen kielen kausaalimerkityksisistä adpositioista myös perustella tarkempaan analyysiin ottamieni yksiköiden valinta. Käsittelen ensin substantiivikannasta kieliopillistuneita adpositioita luvussa 3.1. ja sen jälkeen infiniittiverbikantaisia adpositioita luvussa 3.2. Hyödynnän tarkastelussani luvussa 2.4.1 esitettyjä adpositiostatuksen määrittelykriteerejä sekä analysoin adpositioiden semantiikkaa niiden saamien sanakirjamääritelmien kautta.²¹ Kuvaan 1 olen koonnut mallinnuksen siitä, miten eri adpositioita määritellään sanakirjoissa toisiinsa viitaten. Myös ne adpositiot, joille ei anneta määritelmiä sanakirjoissa, olen havainnollisuuden vuoksi merkinnyt mukaan. Adpositioiden leksikaalisessa määrittelyssä käytän apuna myös etymologista sanakirjaa (Häkkinen 2004). Lisäksi otan tässä tarkastelussa huomioon adpositioiden frekvenssit²² HS-korpuksessa, koska havaintoyksiköiden on oltava riittävän frekventtejä, jotta niistä voi tehdä päteviä päätelmiä (esim. Jantunen 2004: 73).

²¹ Kartoituksessa käytetyt sanakirjat:

KARI, ERKKI 1993: *Naulan kantaan. Nykysuomen idiomisanakirja*. Helsinki: Otava.

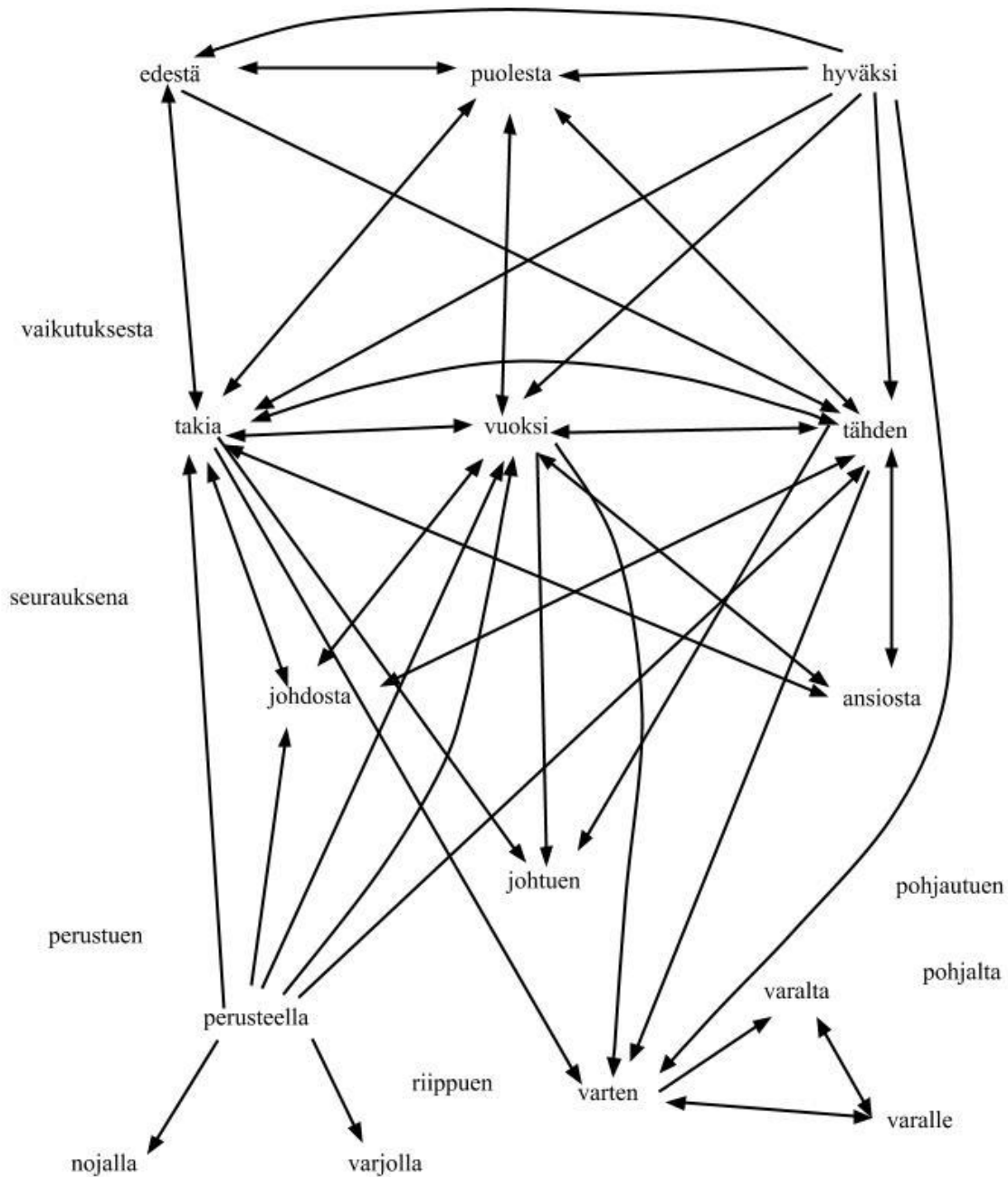
Kielitoimiston sanakirja. 2006. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

LEINO, ANTTI – LEINO, PIRKKO 1990: *Synonyymisanasto*. Helsinki: Otava.

NURMI, TIMO 1998: *Uusi suomen kielen sanakirja*. Jyväskylä: Gummerus.

Nykysuomen sanakirja. 1980, 7. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

²² Frekvensseihin olen laskenut virhemarginaalin luvussa 1.3 esiteltyyn tapaan.

Kuva 1. Kausaalimerkitysten adpositioiden suhteet sanakirjamääritelmässä.

(Kuvassa nuolen suunta osoittaa selityssuhteen suunnan: esimerkiksi nuoli adpositiosta *perusteella* adpositioon *varjolla* kertoo, että ensimmäistä on käytetty jälkimmäisen määritelmässä. Kahdensuuntainen nuoli tarkoittaa, että kahta adpositiota on käytetty toistensa selittämiseen: esimerkiksi adpositiota *varten* on selitetty adpositiolla *varalle* ja päinvastoin.)

3.1 Substantiivikantaiset kausaaliset adpositiot

3.1.1 Adpositioiden leksikaalista analyysia

Tässä luvussa tarkastelen substantiivikannasta kieliopillistuneita kausaalisia adpositioita. ISK:n (2004: § 689) mainitsemista adpositioista 16 voi määrittellä substantiivikantaisiksi samoin kuin listan ulkopuolelta mukaan tarkasteluun ottamani adposition *varten*. Kaikkien tutkielmassa tarkastelemiäni substantiivikantaisten adpositioiden suhteutetut frekvenssit HS-korpuksessa ovat taulukossa 1. Luvun 4 korpusanalyysissa mukana olevat adpositiot olen lihavoanut.

Taulukko 1. Substantiivikantaisten kausaalisten adpositioiden frekvenssit HS-korpuksessa.

Adpositio	Frekvenssi HS-korpuksessa
<i>vuoksi</i>	6974
<i>takia</i>	5491
<i>perusteella</i>	3643
<i>varten</i>	3600
<i>ansiosta</i>	1545
<i>pohjalta</i>	907
<i>seurauksena</i>	861
<i>hyväksi</i>	733
<i>johdosta</i>	533
<i>varalta</i>	338
<i>puolesta</i>	286
<i>tähden</i>	205
<i>nojalla</i>	195
<i>varalle</i>	156
<i>vaikutuksesta</i>	108
<i>varjolla</i>	85
<i>edestä</i>	12

ISK:ssa (2004) on substantiivilähtöisten (§ 693) ja infiniittiverbilähtöisten (§ 695) adpositioiden lisäksi erotettu pelkkinä adpositioina käytettävät sanat (§ 692), jotka eivät selkeästi hahmotu nykykielisten sanojen taivutusmuodoiksi. Kausaalista adpositioista tähän ryhmään kuuluviksi luetaan *vuoksi* ja *takia* sekä tarkoitusta ilmaisevaksi adpositioksi määritelty *varten*. Nähdäkseni tämänkaltainen kahtiajako on kuitenkin jokseenkin keinotekoinen, kun kyse on jatku-monluonteisista merkityksenmuutoksista. Adpositioille *vuoksi* ja *takia* on tiedossa suhteellisen varmat etymologiat, adpositiolle *varten* kaksi vaihtoehtoista etymologiaa. Kyseisten adpositioiden muodoissa näkyvät myös substantiivin sijapäätteet, joten muodonkin perusteella on ilmeistä, ettei niiden kieliopillistumisketju ole voinut alkaa verbimuodoista. Käsittelen siis tässä adpositioita *vuoksi*, *takia* ja *varten* osana substantiivikantaisten adpositioiden ryhmää.

vuoksi, takia, tähden

Jaakolan (1997: 155) mukaan varsinaisia kausaalisia adpositioita ovat *vuoksi*, *takia* ja *tähden*. Ne ovat leksikaalisesti opaakkeja, mikä kertoo niiden pitkälle ulottuvasta historiasta. Jaakola (mp.) pitää kieliopillisuuden kannalta olennaisena myös sitä, että kyseiset adpositiot esiintyvät kielessä vain yhdessä sijassa, joka sekin on muu kuin paikallissija. Myös tässä tutkielmassa tarkastelemisiani sanakirjamääritelmässä *vuoksi*, *takia* ja *tähden* näyttävät muodostavan kausaalisten adpositioiden ydinjoukon muun muassa sillä perusteella, että sanakirjamääritelmässä niitä useimmiten selitetään toisillaan.

Adpositiot *vuoksi*, *takia* ja *tähden* erottuvat vakiintuneimmiksi myös siltä kannalta, että ne ovat tarkastelemistani adpositioista ainoat, joita käsitellään etymologisissa sanakirjoissa omissa artikkeleissaan (esim. Häkkinen 2004). Adposition *vuoksi* kantana pidetään ikivanhaa 'virtaa' tarkoittavaa sanaa *vu*, jonka translatiivimuoto *vuoksi* on ilmeisesti alun perin saanut sellaisia konkreettisia merkityksiä kuin 'uomaksi, virtaamiseksi, virtaamisen helpottamiseksi' ja kieliopillistunut abstraktimpaan käyttöön syyn ilmaisussa (esim. Häkkinen 2004). Adpositio *vuoksi* esiintyy jo Westhin tekstissä ja Agricolan kirjoituksissa (Häkkinen 2004), ja suomen kielioppikuvauksessa sen on Merimaan (2004: 69) mukaan ensimmäisenä maininnut Judén (1818)²³.

Vaikka kielenkäyttäjän on vaikea selittää *vuoksi*-adposition etymologiaa intuitiivisesti, kantasana *vu* ei ole itse asiassa täysin kadonnut suomen kielestä. Kielitoimiston sanakirjassa (2006, jatkossa KS) sen 'virtaavaa vettä' kuvaavaa merkitystä kuvaillaan ylätyyliseksi.

²³ JUDÉN, JAC 1818: *Försök till Utredande af Finska Språkets Grammatik*. Wiborg: SWK 2, 1818–1832.

Lisäksi mainitaan kuvaannollinen merkitys (esim. *ajan vuo*) sekä fysiikan puolella käyttöön otettu merkitys 'tietyn pinnan läpi kulkevien voimaviivojen määrä' (*sähkö-* tai *magneettivuo*). Tässä tutkielmassa tarkastelluista adpositioista *vuoksi* on HS-korpuksessa frekventein 6974 esiintymällään.

Adpositio *takia* on toiseksi yleisin HS-korpuksen kausaalista adpositioista: sen esiintymiä on 5491. Se esiintyy suomen kirjakielessä ensimmäisiä kertoja vasta 1800-luvulla, esimerkiksi Kustaa Renvallin vuoden 1826 sanakirjassa rinnakkaismuotonsa *taki* kanssa (Häkkinen 2004). Kieliopeista sen ensimmäinen maininta on von Beckerin vuoden 1824 kieliopissa²⁴ (Merimaa 2004: 69). Sen kieliopillistumiskehityksen todennäköisimpänä lähtökohtana pidetään sanavartaloa *taka*, jonka jonkinlaisena tulosijamuotona *takia*-sanana oletetaan esiintyneen konkreettisesti suuntaa ilmaisevassa merkityksessä 'taakse, perään, jälkeen' (Häkkinen 2004). Etymologia ei ole nykykielenkäyttäjälle enää helposti pääteltävissä. Tähän vaikuttaa paitsi merkityksen abstrahoituminen näinkin kauas alkuperäisestä spatiaalisesta merkityksestä²⁵ myös se, että tulosijamuotoa, jolla adpositio on muodostettu, ei sellaisenaan ole nykykielessä.

Adpositio *tähden* on kausaalisten adpositioiden perinteisestä ydinjoukosta HS-korpuksessa selvästi harvinaisin 205 esiintymällään²⁶. Sitä tavataan suomen kirjakielessä Agricolan kirjoituksista saakka, ja se perustuu etymologisesti *tähti*-sanaan, jonka instruktiivimuodosta adpositiossa on kieliopillisesti kyse (Häkkinen 2004). Substantiivi *tähti* on vanhastaan ollut polyseeminen ja sillä on viitattu paitsi taivaankappaleisiin, myös 'merkkiin', 'täplään' tai muihin vastaaviin pistemäisiin tarkoitteisiin, kuten verbissä *tähdätä*. Juuri tämä merkitys onkin Lauri Hakulisen (1979: 413) mukaan *tähden*-adposition taustalla.

Karlsson (1994: 203) pitää, kuten todettu, adpositioita *vuoksi*, *takia* ja *tähden* esimerkkeinä absoluuttisesta synonymiasta. Myös Lauri Hakulinen (1979: 419–420) mainitsee adpositiot *vuoksi*, *takia* ja *tähden* hyvin läheisiksi synonyymeiksi mutta huomauttaa ainakin idiomaattisten kontekstien erottavan niitä. Esimerkkeinä idiomaattisista konteksteista hän (mp.) mainitsee *tähden*-adposition käytön päivittelyilmauksissa (*Herran tähden!*). Tämä pitää eittämättä paikkansa, mutta tässä tutkielmassa tarkastelen kuitenkin nimenomaan sitä, eroavatko

²⁴ VON BECKER, REINHOLD 1824: *Finsk Grammatik*. Åbo: SWK 2, 1818–1832.

²⁵ Tosin *takana*-adposition voi tietyissä konteksteissa nähdä kytkeytyvän perustelevuuteen, kuten fraasissa *seistä sanojensa takana*.

²⁶ *tähden*-adposition frekvenssi ei ole suhteutettu, vaan sen aineiston olen korpusanalyysia varten käynyt kokonaan läpi ja karsinut luvussa 1.3 esitettyjen rajausten mukaan. Adposition kokonaishakutulos on 435 esiintymää, mutta näistä suuri osa on *tähti*-lekseemin genetiivimuotoja tai luvun 1.3 kriteerein korpusanalyysia varten pois rajamiani tapauksia, kuten esiintymistä osana erisnimiä.

adpositiot toisistaan varsinaisessa jonkinlaista kausaalisuutta ilmaisevassa käytössään. Päivittelykontekstit eivät ole sen kannalta mielenkiintoisia, joten ne olen jo aineistoa koostaessani jättänyt pois.

Sanakirjamääritelmissä idiomaattiset ilmaukset tulevat esille kunkin adposition kohdalla: adpositioiden *vuoksi* ja *takia* kohdalla mainitaan sellaisia idiomeja kuin esimerkiksi *huvin vuoksi* ja *turhan takia* ja adposition *tähden* kohdalla päivittelyilmauksia kuten *herran tähden*. Nykysuomen sanakirjassa (1980, jatkossa NS) esitetään myös nykykielenkäyttäjän korvaan ehkä hivenen vanhahtavilta kuulostavat idiomit *turhan tähden* ja *tyhjän tähden*. Muuten adpositioiden *vuoksi*, *takia* ja *tähden* määritelmissä toistuvat melko samantyyppiset ilmaukset. Esitysjärjestyksistä tosin voisi hieman spekuloida sillä, että nimenomaan *takia*-adposition määritelmissä on yleensä ensimmäisinä asiasisällöltään ja sävyltään negatiivisia esimerkkejä, kuten *Olla sairauden takia poissa koulusta* (Nurmi 1998)). Finaalisia eli päämäärää tai tarkoitusta ilmaisevia konteksteja (esim. *Avioitui rahan vuoksi* (KS)) mainitaan NS:n ja KS:n laajimmissa määritelmissä kunkin adposition kohdalla. NS mainitsee kaikissa kolmessa määritelmässä tällaiset kontekstit nimenomaan erikoismerkitykseksi, kun taas uudempi KS ei ota kantaa merkitysten tavanomaisuuteen tai erikoisluontoisuuteen. KS:n määritelmät ovat kuitenkin ylipäätään huomattavasti tiiviimpiä kuin NS:n, joten tästä ei yksinään pidä päätellä mitään merkitysten muuttumisesta.

Adpositioiden *vuoksi*, *takia* ja *tähden* korpusesiintymien semantiikkaa tarkastelen lähemmin luvussa 4, mutta jo tässä vaiheessa on hyvä huomioida suuri ero niiden korpusfrekvensseissä. Adpositio *tähden* on huomattavasti harvinaisempi kuin adpositiot *vuoksi* ja *takia* paitsi HS-korpuksessa myös Herlinin (1997: 163) käyttämässä murreaineistossa. Adposition pieni frekvenssi HS-korpuksessa ei siis ilmeisesti selity rekisterierolla siten, että *tähden* olisi erityisesti puhekielinen vaihtoehto. Todennäköisempää on siis, että se on yksinkertaisesti nykykielessä vähemmän käytetty kuin *vuoksi* ja *takia*.

Siihen, onko *tähden* joskus ollut frekventimpi, ei voi tämän tutkimuksen aineiston varassa vedenpitävästi vastata. Lauri Hakulinen (1979: 413) toteaa ykskantaan adpositioita *vuoksi*, *takia*, *tautta* ja *tähden* käsitellessään, että adpositio *tähden* on näistä samanmerkityksisistä adpositioista yleisin. Kuitenkin 1960-luvun joukkoviestimistä aineistonsa saaneessa *Suomen kielen taajuussanastossa* (1979) *tähden* on vasta sijalla 1362, kun taas *vuoksi* on sijalla 219 ja *takia* sijalla 607.

ansioista, johdosta

Adpositiot *ansioista* ja *johdosta* ovat HS-korpuksessa suhteellisen frekventtejä: *ansioista*-adposition esiintymiä on 1545 ja *johdosta*-adposition 533. Kuten Jaakola (1997: 155) toteaa, niiden kaltaisten myöhemmin kieliopillistuneiden adpositioiden alkuperä on vanhempiin adpositioihin verrattuna läpinäkyvä. *ansioista* ja *johdosta* ovat muodostuneet kantasubstantiivista ja elatiivin sijapääteestä. Adposition *ansioista* kantana on substantiivi *ansio*, adposition *johdosta* kantana substantiivi *johto*.

Lekseemin *ansio* elatiivimuotoa käytetään myös adverbina, ja tämä käyttö mainitaan ensimmäisenä niissä sanakirjoissa, joissa *ansioista*-sanalle on oma määritelmänsä (KS ja Nurmi 1998). Adverbikäytön määrittelyssä korostuu aiheellisuuden aspekti – sen parafrasiksi on annettu muun muassa *täydestä syystä* (Nurmi 1998). Tällaisissa tapauksissa mukana on yleensä astemääräite *aivan* (*Sai nuhteet aivan ansioista* (KS)).

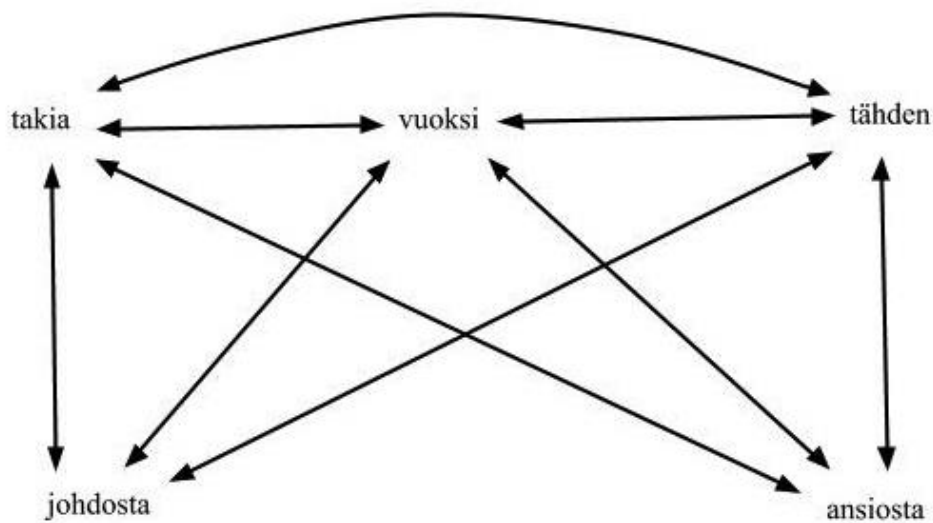
Adposition *ansioista* merkitykseen liittyy sanakirjamääritelmässä vahva positiivinen lataus, kuten seuraavista muotoiluista käy ilmi: ’jonkin hyvän asian takia’ (Nurmi 1998), ’jnk myönteisen teon, vaikutuksen tm. seikan vuoksi, takia’ (KS). Adpositiossa voi siis nähdä kantasanan merkityksen pitkälti säilyneenä. KS:ssa substantiivilla *ansio* viitataan paitsi työllä hankittuun tuloon, myös saavutuksiin ja aikaansaannoksiin sekä vielä yleisemmin myönteisiin seikkoihin ja ominaisuuksiin. Sanan etymologiasta ei ole yksimielisyyttä, mutta sitä on ehdotettu toisaalta germaaniseksi lainaksi ja toisaalta balttilaisen *ansa*-sanana johdokseksi, jolloin *ansio* olisi voinut alkuperäisimmässä merkityksessään tarkoittaa ’ansalla pyydettyä saalista’ (Häkkinen 2004).

Adposition *ansioista* perusta positiivismerkityksisessä *ansio*-substantiivissa lienee nykykielen puhujien enemmistölle selkeä. Herlin (1997: 169) ounastelee kuitenkin adposition käytön neutraalistumista tai mahdollistumista jopa kielteisissä konteksteissa. Myös KS:n määritelmässä annetaan *ansioista*-adpositiolle yksi negatiivissävyinen esimerkki, ”*Myrkyllisyytensä ansioista ravinnoksi kelpaamaton*”, joskin tämäntyyppinen käyttö on siinä suositeltu korvaamaan neutraalimmilla vaihtoehdoilla.

Adposition *johdosta* kantasana *johto* on teonnimijohdos *johtaa*-verbistä. Nyky-suomessa hyvin polyseeminen substantiivi *johto* on Häkkisen (2004) mukaan esiintynyt ensin 1600-luvulla ’kihlojen’ tai ’kihlalahjojen’ merkityksessä ja 1700-luvun lopulla tullut kirjakielen merkityksessä ’johtaminen, aiheuttaminen, opastaminen’. Merkityksistä jälkimmäinen näyttäytyy luontevana taustana *johdosta*-adposition kieliopillistumiselle. Sanakirjamääritel-

mien perusteella *johdosta*-adposition tyypillisiksi konteksteiksi nykysuomessa lukeutuvat etenkin virallissävyiset rekisterit (*Tehdyn hakemuksen johdosta* (NS)) ja erilaisten onnittelevien tekstien konteksti (*Onnitellen nimipäiväsi johdosta* (NS), *Onnitella ylennyksen johdosta* (KS)).

Kuten kuvasta 2 ilmenee, tarkastelluissa sanakirjoissa adpositioita *ansioista* ja *johdosta* käytetään adpositioiden *vuoksi*, *takia* ja *tähden* selityksissä. Niistä molempia myös selitetään näillä kolmella vanhemmalla adpositiolla. Toisiaan selittämään adpositioita *ansioista* ja *johdosta* ei sen sijaan ole käytetty, mikä viestinee osaltaan niiden merkitysten erillisyydestä. Niiden merkityseroa erittelen tarkemmin luvussa 4.

Kuva 2. Korpusanalyysissä tarkasteltujen adpositioiden suhteet toisiinsa sanakirjoissa.

seurauksena, vaikutuksesta

Adposition *seurauksena* suhteutettu frekvenssi HS-korpuksessa on 861. Se on essiivimuoto substantiivista *seuraus*, joka on teonnimijohdos verbistä *seurata*. Verbi *seurata* on luonnollisesti vielä johdettu substantiivista *seura*. Häkkisen (2004) mukaan substantiivin *seura* kannaksi oletetaan kantabalttilainen sana, jota edelleen olemassa olevissa kielissä edustavat ’seuralaista’, ’toveria’ tai ’osakasta’ tarkoittavat liettuan *sēbras* ja latvian *sēbrs*. Sanan vastineita on kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä, ja suomen kirjakielissä jo Agricolalla esiintyy niin *seura*-kantasana kuin sen tässä mainitut johdoksetkin.

Adpositio *vaikutuksesta* on HS-korpuksessa suhteellisen harvinainen 108 esiintymällään. Se on elatiivimuoto *vaikutus*-substantiivista, joka itsessään on deverbaali johdos: niin

verbi *vaikuttaa* kuin siitä johdettu substantiivi *vaikutus* ovat esiintyneet kirjasuomessa Agricolasta alkaen (Häkkinen 2004). Verбилle ei ole selviä vastineita sukukielissä, ja sen alkuperä onkin epävarma. Muodon perusteella se on johdos, jolloin oletettu kantasana olisi *vaikku*, jota on selitetty sekä balttilaiseksi lainaksi (samakantaiseksi kuin liettuan *viėkas* 'voima, elinvoima, elämä, elinaika') että skandinaaviseksi lainaksi (kantaskandinaaviin rekostruoitua **kwaik(w)*-sanaa oletetaan käytetyn merkityksissä 'tehdä eläväksi, sytyttää, herättää, yllyttää'). (Häkkinen 2004).

Leksikaalisesti vielä hyvin läpinäkyville yksiköille *seurauksena* ja *vaikutuksesta* ei ole määritelmiä tarkastelemisani sanakirjoissa. Tämä sanakirjoissa tehty ratkaisu olla erottamatta kyseisiä taivutusmuotoja omiksi artikkeleikseen viestii myös kyseisten yksiköiden asemasta substantiivin ja adposition välimaastossa. Myös HS-korpuksessa yksiköt esiintyvät kantasanoinaan *seuraus* tai *vaikutus*. Osassa esiintymistä sanat ovatkin selvästi substantiivikäytössä, kuten esimerkissä 10. Suhteutetut frekvenssit olenkin laskenut poistamalla tällaiset substantiivikäytöt ensimmäisen sadan esiintymän joukosta ja laskemalla tämän suhdeluvun mukaan. On myös huomattava, että adverbiaaliasemassa olevien yksiköidenkin adpositiotulkinnan luontevuus vaihtelee. Esimerkissä 11 *seurauksena* olisi luontevaa korvata esimerkiksi *takia*-adpositiolla: EU olisi voinut asettaa boikotin myös *verilöylyjen takia*. Esimerkin 12 kaltaisissa tapauksissa *seurauksena* puolestaan asettuu näiden välimuodoksi, ja sen kaltaiset käytöt voikin nähdä jonkinlaisina välittävänä konteksteina adpositioksi kieliopillistumisessa. Virkkeessä kyseinen sananmuoto on hyvin luonteva tulkita myös *seuraus*-substantiivin essiivimuodoksi, eikä sen korvaaminen esimerkiksi *takia*-adpositiolla kuulostaisi aivan yhtä idiomaattiselta.

- (10) Sama voi tapahtua kasvihuonekaasupäästöjenkin *takia*, kun ihmiset alkavat pitää esimerkiksi Ruotsin tulvien kaltaisia tuhoja lämpenemisen seurauksena. (HS)
- (11) EU asetti maan viime vuonna öljy- ja liikelentoboikottiin *Kosovon verilöylyjen seurauksena*. (HS)
- (12) Hiukkasia kehittyä pääasiassa *palamisen seurauksena*. (HS)

Merkitykseltään adpositiot *seurauksena* ja *vaikutuksesta* näyttävät kapea-alaisina siinä mielessä, että niillä näyttää olevan mahdollista ilmaista lähinnä vain varsinaista kausaalisuutta. Tämä on suoraan selitettävissä niiden kantasanoilla: *seuraus* ja *vaikutus* viittaavat niin selvästi juuri varsinaisen kausaalisen suhteen toiseen osatekijään, että selvästi perustelevien suhteiden ilmaisu on niillä jokseenkin epäluontevaa. Finaalisten suhteiden ilmaisu näyttää mahdottomana jo aikasuhteidenkin *takia*.

perusteella, pohjalta, nojalla, varjolla

Tässä alaluvussa tarkastellaan adpositioita *perusteella*, *pohjalta*, *nojalla* ja *varjolla*, joista etenkin *perusteella* on HS-korpuksessa hyvin frekventti. Kyseisillä adpositioilla ei voi ilmaista varsinaista kausaalisuutta, jossa syy on ajallisesti ennen seurausta, vaan niitä käytetään pikemminkin perustelevassa funktiossa. Adpositiot ovat leksikaalisesti suhteellisen läpinäkyviä, ja niiden merkitysten ymmärtämisessä metonymian rooli nousee keskeiseksi.

Adposition *perusteella* esiintymiä on HS-korpuksessa 3643. Sen etymologia ulottuu ikivanhaan suomalais-ugrilaiseen **perä*-vartaloon, jonka alkuperäiseksi merkitykseksi oletetaan 'takana oleva tila, takaosa'. Kirjasuomessa *perä* esiintyy jo Agricolalla. Johdos *peruste* on tullut suomen kirjakieleen nykymerkityksessään vuonna 1846 Volmar Kilpisen esityksestä, mutta murrekäytössä se saattaa olla vanhakin (Häkkinen 2004). Nyky-yleiskielessä konkreettiseen käyttöön asemoituu pikemminkin johdos *perusta*, mutta Häkkisen (2004) mukaan myös nyky-yleiskielessä 'aihetta', 'syytä, tai 'perustetta' (KS) ilmaisevaa *peruste*-johdosta tavataan suomen murteissa rakennusten perustuksiin viittaavana. Adposition *perusteella* alkuperä on luonnollisesti juuri johdoksessa *peruste*, eikä olennaista merkityksenmuutosta olekaan tapahtunut enää siinä vaiheessa, kun substantiivin adessiivimuotoa on alettu käyttää adposition tapaan. Adessiivimuodon *perusteella* adpositionaalista käyttöä HS-korpuksessa edustavat esimerkit 13 ja 14.

- (13) *Ulkomaisten paikkojen ja niihin liittyvien mielikuvien perusteella* ryhdyttiin paikkoja nimeämään vasta joskus 1700-luvun puolivälin jälkeen. (HS)
- (14) Ministeri Soininvaaran ehdotusta ei saa hylätä *aikaisempien epäonnistumisten perusteella*, vaan sen sisältöä pitää miettiä uudelleen ja sitä pitää kokeilla käytännössä. (HS)

Adposition *pohjalta* suhteutettu frekvenssi HS-korpuksessa on 907. Sen kan-tasubstantiivi on *pohja*, jota on perinteisesti pidetty omaperäisenä sanana mutta sittemmin esitetty lainaksi varhaiskantagermaaniin rekonstruoidusta **bandsja*-sanasta, jonka nykytiedon mukaan arvellaan olevan vanhaa arjalaista perua ja tarkoittaneen alun perin 'peräosaa', 'takaosaa' tai 'pohjoista' (Häkkinen 2004). Adpositioon *pohjalta* on johtanut *pohjan* konkreettisen merkityksen laajentuminen samanlaisiin jonkin lähtökohtaa ilmaiseviin abstrakteihin konteksteihin kuin edellä käsitelty *peruste*. KS antaakin tälle polyseemisen *pohja*-lekseemin merkitykselle määritelmäksi 'perusta, lähtökohta'.

HS-korpuksen aineistoa tarkastelemalla selviää, että suuressa osassa *pohjalta*-adposition esiintymistä on kyse tietyistä erityiskontekstista, jossa esimerkiksi jonkin tekstin tai

taideteoksen lähtökohtana, materiaalina tai esikuvana ilmaistaan käytetyn jotakin toista hengen tuotetta. Tällaisia tapauksia edustavat esimerkit 15 ja 16.

- (15) Erkkilä on kirjoittanut oopperansa libreton *Markuksen evankeliumiin ja Mika Waltarin lyriikan pohjalta*. (HS)
- (16) Veteraani ohjaaja John Sturges ohjasi 1960 *Kurosawan samurailokuvan pohjalta* westernin Seitsemän rohkeaa miestä, josta puolestaan tuli lajinsa klassikko. (HS)

Tällaisen käytön yhteys perustelevuuteen on jo tulkinnanvarainen, mutta en ole kuitenkaan katsonut sitä tässä tutkielmassa niin selvästi erilliseksi, että olisin laskenut sitä edustavia esiintymiä pois *pohjalta*-adposition suhteutetusta frekvenssistä. Muissa käytöissään *pohjalta* on jokseenkin samankaltainen kuin *perusteella* (esim. 17 ja 18).

- (17) Meillä on kyllä eduskunnassa sopimus kyseisen kännykkäoperaattorin kanssa, mutta se tehtiin *tarjouskilpailun pohjalta*. (HS)
- (18) *Lukuisien lyhyiden kuuntelukertojen pohjalta* voi väittää, että radioasemalla tuijotetaan menneisyyteen. (HS)

Adpositio *nojalla* perustuu asentometafaaraan eli jonkin konkreettisen, spatiaalisen tuen varassa olemiseen (Jaakola 1997: 155). Sen kannaksi on maallikonkin helppo mieltää vartalo *noja*, mutta Häkkisen (2004) mukaan erityistä tässä kannassa on se, että se ei esiinny itämerensuomalaisissa kielissä itsenäisenä lekseeminä vaan osana erilaisia johdoksia ja kiteytyneitä adverbejä (ja – tämän tutkielman linjanvedon mukaisesti – adpositioita). Toisaalta *nojavartalo* on kuitenkin produktiivinen yhdyssanojen osana (*käsinoja, nojatuoli*), mikä tuo siihen myös itsenäisen lekseemin piirteitä. Kantavartalon etymologiaa ei tunneta varmuudella. Verbi johdos *nojata* esiintyy kirjoitetussa suomessa ensi kerran Agricolalla, tässä tarkasteltu *nojalla*-kiteymä puolestaan vuoden 1642 Raamatussa.

Adpositio *nojalla* määritellään kolmessa sanakirjassa (KS, NS, Nurmi 1998). Sen synonymiksi on näissä sanakirjamääritelmissä annettu adpositio *perusteella*. Prototyypiseksi kontekstiksi adpositiolle *nojalla* näyttää määritelmissä asemoituvan erilaisiin virallisiin asiakirjoihin vetoaminen, kuten esimerkeissä ”*Tutkimusaineiston nojalla tehdyt päätelmät*” (NS) ja ”*Lain nojalla näyttäisi siltä, että –*” (Nurmi 1998). HS-korpuksen esiintymissä toistuu sama tendenssi: erilaiset lakeihin, sopimuksiin ja asetuksiin viittaavat sanat kattavat suuren osan adposition korpusesiintymisistään saamista täydennyksistä (esim. 19 ja 20). Adposition *nojalla* frekvenssi HS-korpuksessa on 195.

- (19) Kun leski saa suojaa myös suoraan *lain nojalla*, rintaperillisten perintöoikeus toteutuu käytännössä täydessä laajuudessaan vasta molempien vanhempien kuoleman jälkeen. (HS)
- (20) Vuoden 1998 *pitkäperjantain rauhansopimuksen nojalla* Mazesta on nyt vapautettu yli 400 lojalisti- ja brittihallintoa vastustavaa vankia. (HS)

Adposition *varjolla* kantasubstantiivi on *varjo*, jonka etymologia johtaa ’suojelemista’ tai ’puolustamista’ merkinneen germaanisen **warjan*-verbin substantiivijohdokseen (Häkkinen 2004). Etenkin ’puolustamisen’ tai ainakin ’puolustautumisen’ merkityksen voi nähdä *varjolla*-adposition nykykäytössä konkreettisten tapausten ulkopuolelle laajentuneena. Adpositio määritellään kahdessa tarkastelemistani sanakirjoista (KS ja NS), ja molemmissa määritelmässä korostuu sille ominainen näennäisyyden aspekti. KS:n määritelmään kuuluu perustelu näennäisellä tai nimellisellä syyllä: ”*Kieltäytyi kutsusta työkiireiden varjolla*”, ”*leikin varjolla esitetty kritiikki*”. NS:n määritelmässä on tämän lisäksi avun aspekti: ”*Pääsi isänsä varjolla eduskuntaan*”. Tässäkin esimerkissä on mukana tietynlainen näennäisyyden sävy; aivan suoraa syy-yhteyttä ei ilmaista vaan pikemminkin isän aseman myötävaikutus.

Adposition *varjolla* merkityksen spesifiys heijastuu myös siinä, että sen frekvenssi HS-korpuksessa on vain 85. Edellä kuvattu näennäisyyden merkitys näkyy myös korpuksen esiintymissä (esim. 21 ja 22). Erityisesti se korostuu esimerkissä 22, jossa adpositiota *varjolla* käytetään adposition *seurauksena* plesionyyminä: *varjolla* antaa ymmärtää, että lama olisi tekosyy, *seurauksena* ilmaisee sen todellisena rajoittavana tekijänä.

- (21) Koulujen alkaessa lapsille jaettiin *Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) valtakunnallisen kampanjan varjolla* iso pussillinen mainoksia. (HS)
- (22) *Taloudellisen laman varjolla tai seurauksena* moni terveyskeskus ja keskussairaala ryhtyi rajoittamaan lääkinnälliseen kuntoutukseen tarvittavien apuvälineiden saantia. (HS)

Jaakola (1997: 154–155) luokittelee adpositiot *perusteella*, *pohjalta* ja *nojalla* tiedon lähdettä ilmaiseviksi. Samaan merkityskategoriaan hän (mp.) katsoo kuuluvan myös adpositioiden *mukaan* ja *mielestä*. Jaakolan (mp.) mukaan näitä adpositioita erottaa toisistaan täydennyksen elollisuus tai elottomuus: Adpositio *mielestä* voi esiintyä vain elollisen täydennyksen kanssa (*ostajien mielestä*) ja adpositio *mukaan* sekä elollisen että elottoman (*Pessin mukaan, raportin mukaan*). Adpositiot *perusteella* ja *pohjalta* puolestaan voivat saada täydennykseen vain elotonta entiteettiä ilmaisevan nominin (*tutkimusten perusteella, päätöksen pohjalta*)²⁷. Adpositiota *nojalla* koskee sama täydennyksen elottomuusehto, vaikkei Jaakola sitä erikseen mainitsekaan.

²⁷ Esimerkit Jaakolan (1997: 154).

Jaakolan (1997: 154–155) huomautus eroista täydennyksen elollisuudessa on siinänsä aiheellinen, mutta muuten yllä mainittujen adpositioiden rinnastaminen samaa merkityskategoriaa ilmaiseviksi on nähdäkseni hieman erikoinen ratkaisu. Adpositiot *mukaan* ja *mielestä* ovat eittämättä juuri tiedon lähteen ilmaisussa käytettyjä, mutta adpositioiden *perusteella*, *pohjalta* ja *nojalla* merkityksissä tiedon lähteen ilmaiseminen on harvoin ensisijaista, vaikka se voi niissäkin olla läsnä osana merkitystä. Tiedon lähde ei sama asia kuin peruste, vaikka ne voivatkin käytännössä langeta yhteen: luotettava tiedon lähde voi joissakin tapauksissa riittää väitteen perusteluksi. Kyseisten adpositioiden korpusaineistoa en ole käynyt systemaattisesti läpi, mutta jo silmäily osoittaa, että vaikka osa esiintymistä onkin luokiteltavissa tiedon lähdeksi merkittäviksi (esim. 23), valtaosaan esiintymistä se sopii määritelmänä huonosti (esim. 24).

- (23) Kaksikymmenluvun Berliinin kabareekulttuuri ensimmäisen maailmansodan jälkeen oli *kirjallisten kuvausten ja dokumenttipätkien perusteella* niin elinvoimaista, että se vaikutti ekspressionismiin kuvataiteissa, teatterissa ja tanssissa. (HS)
- (24) On todella raakamaista arvostella toisen ulkonäköä *vatsamakkaroitten perusteella*. (HS)

Valaisevaa on myös yrittää sovittaa adpositioita toistensa konteksteihin. Adpositiot *perusteella*, *pohjalta* ja *nojalla* ovat yleensä korvattavissa toisillaan, ja jokin niistä vaikuttaa korkeintaan kulloiseenkin kontekstiin muita sopivammalta. Sen sijaan Jaakolan niihin rinnastama *mukaan*-adpositio on mahdollinen vaihtoehto vain pieneen osaan konteksteista. Adposition *mielestä* rajaa samoista konteksteista pois jo elollisuusehto, kuten edellä todettiin. Tilanetta havainnollistavat esimerkit 25 ja 26, joista ensimmäisessä *mukaan*-adpositiolla korvaaminen on mahdollista ja jälkimmäisessä ei.

- (25) *Mielipidekyselyjen perusteella/mukaan* hallitustyö on verottanut FPÖ:n suosiota. (HS)
- (26) "*Perustuslain säännösten nojalla/*mukaan* katson olevani velvollinen ottamaan haltuuni Ecuadorin presidenttiyden", Noboa sanoi. (HS)

Myöskään tiedon lähdeksi tulkittava konteksti ei takaa sitä, että adpositio *mukaan* olisi luonteva samassa kontekstissa kuin *perusteella*, *pohjalta* tai *nojalla* (kiinnittämättä tarkemmin huomiota siihen, että nekään eivät välttämättä ole joka tilanteessa toisillaan korvattavissa). Esimerkki 27, jossa muita adpositioita on sovitettu *nojalla*-adposition kontekstiin, osoittaa, että *mukaan* poikkeaa tässä tarkastelluista adpositioista myös syntaksin kannalta.

- (27) Radzinski väittää *keisariparin kirjeenvaihdon nojalla/perusteella/pohjalta/*mukaan*, että Rasputinin varoitus esti vuonna 1909 ja 1912 tsaaria sekaantumasta Balkanin kriisiin. (HS)

hyväksi, edestä, puolesta

Adpositio *hyväksi* vaikuttaa äkkiseltään kausaalisten adpositioiden joukossa poikkeukselliselta, koska sen kannaksi mieltyy adjektiivi *hyvä*. Lekseemillä *hyvä* voi kuitenkin nähdä olevan myös marginaalista substantiivista käyttöä. KS määrittelee substantiiviseksi muun muassa seuraaventyypiset käytöt: *toivon sinulle kaikkea hyvää, tekisi hyvää päästä lomalle ja uskoa ihmisistä vain hyvää*. Nähdäkseni myös fraasissa *pitää hyvänään* lekseemiä *hyvä* voisi pitää vähintäänkin jonkinlaisena adjektiivin ja substantiivin välivaiheena, etenkin kun mukana on possessiivisuffiksi. Niinpä onkin loogisempaa olettaa, että adposition *hyväksi* taustalla on substantiivisen *hyvä*-lekseemin translatiivimuoto kuin että adpositio olisi tässä tapauksessa poikkeuksellisesti muodostunut adjektiivista. Adposition kieliopillistumisen taustalle voisi hypoteettisesti olettaa sellaisia rakenteita kuin *koitua X:n hyväksi*.

Lekseemi *hyvä* kuuluu Häkkisen (2004) mukaan vanhaan omaperäiseen sanakerrostumaan: sillä on samanmerkityksisiä vastineita kaikissa etäsukukielissä, kuten viron *hea* ja vepsän *hüvä*, ja myös etäsukukielistä siihen on hieman epävarmemmin perustein liitetty niin 'hyvää' kuin 'tervettä' ja 'parantamista' merkitseviä sanoja. Viitteitä siitä, että adjektiivin taustalla olisi lähtökohtaisesti substantiivi, ei näiden etymologioiden perusteella ole. Substantiivisen käytön varovaista olettamista kausaalimerkityksisen adposition kieliopillistumisen taustalle tämä ei nähdäkseni kuitenkaan estä.

Adposition *hyväksi* määrittelee sanakirjoista vain Nurmi (1998). Määritelmässä mainitaan kaksi erilaista käyttökontekstia: "1. eduksi *Tilanne on 1-0 kotijoukkueen hyväksi*. 2. hyödyksi *Mitä voin tehdä hyväksesi?*" Näistä ensimmäisen olen tässä tutkielmassa rajannut kausaalimerkityksisen käytön ulkopuolelle. Suhteutettua frekvenssiä laskiessani olen poistanut virheellisesti mukaan tulleiden *hyvä*-adjektiivin translatiivimuotojen (esim. 28) lisäksi fraasiverbin *käyttää hyväksi* esiintymät, koska olen pitänyt niitä adpositiokäytön ulkopuolelle kuuluvina. Eroa havainnollistavat esimerkit 29 ja 30. Esimerkissä 29 on kyse *käyttää hyväksi* -verbistä, eli konstruktio on "*käyttää jotakin hyväksi*", kun taas esimerkissä 30 *hyväksi* on adpositiokäytössään, eli konstruktio on "*käyttää jotakin jonkin hyväksi*". Adposition suhteutetuksi korpusfrekvenssiksi muodostuu edellä mainituin rajauksin 733.

- (28) Siimes kuvasi budjettiesitystä kuitenkin kokonaisuutena kohtuullisen hyväksi. (HS)
- (29) Parhaiten toimivat teokset *käyttävät hyväkseen* laatikon ideaa, tavalla joka avautuu myös ilman paikallistuntemusta tai selityksiä. (HS)
- (30) Eurooppalaiset pelkäävät, että Yhdysvaltojen suurinta vakoilujärjestelmää *käytetään* kansallisen turvallisuuden lisäksi amerikkalaisten *yritysten hyväksi*, minkä Yhdysvallat on kuitenkin kiistänyt. (HS)

Adpositiot *edestä* ja *puolesta* ovat hyvin polyseemisiä. Adpositiolle *edestä* annetaan esimerkiksi KS:ssa viisi määritelmää, joista vain yksi on *puolesta*- ja *hyväksi*-adpositioihin rinnastettu käyttö ”puolesta, hyväksi *Kristuksen veri, teidän edestänne vuodatettu. Tehdä työtä leipänsä edestä* saadakseen leipänsä, elannokseen. *Juosta, ponnistella henkensä edestä* säilyttääkseen henkensä; *kuv. kaikin voimin*”. Adposition kausaalinen käyttö onkin melko rajallista.

HS-korpuksen aineiston tarkastelu osoittaa, että mainitun kaltaiset käytöt ovat ainakin tässä aineistossa aivan marginaalisia. Adposition *edestä* suhteutetuksi frekvenssiksi muodostuu 12. Tähänkin on syytä suhtautua varauksella, koska frekvenssi syntyy kahdesta ensimmäiseen sataan osumaan sisältyneestä esiintymästä, jotka nekin ovat itse asiassa peräkkäiset virkkeet samasta tekstistä (esim. 31 ja 32).

- (31) Casagrande ja Rintala omistavat teoksensa *laskettelijoiden edestä* annettujen honkien muistolle. (HS)
- (32) Alun perin teoksen nimessä oli mukana lisämääreet Surupujottelu ja *Urheilun edestä* kaatuneet. (HS)

Selvästi suurin osa *edestä*-adposition käytöistä edustaa konkreettista edessä olemisen merkitystä (esim. 33) tai sellaisia konteksteja, joissa jotakin, tyypillisesti rahaa, käytetään jonkin arvosta (esim. 34). Nämä ovat selvästi erillisiä kausaalimerkityksisestä käytöstä, joten niiden laskeminen mukaan olisi vääristänyt dramaattisesti kuvaa siitä, kuinka frekventti adpositio *edestä* on juuri tässä tutkielmassa tarkasteltujen merkitysten ilmaisussa.

- (33) Kierrokselle lähdetään Pyhän Henrikin kirkon edestä (Puistokatu 1) klo 17.30. (HS)
- (34) Yhtiön ilmoituksen mukaan myyntiin tulee noin 250000 tonnin edestä pehmopaperin jalostuskapasiteettia muun muassa suurkuluttajatuotteiden puolelta. (HS)

Adpositio *puolesta* on monimerkityksisyytensä vuoksi korpuksessa hyvin frekventti, ja sanakirjoissakin korostuu sen polyseemisyys. Synonymisanakirjassa (Leino & Leino 1990) adposition merkitykset tiivistetään seuraavasti: ”1. a) asemesta, edestä, nimissä, sijasta, b) edestä, eduksi, hyväksi, takia, vuoksi, 2. ajatellen, nähden, suhteen”. KS antaa sille seitsemän määritelmää, joista yksi on mainittu synonyymiseksi muiden kausaalisten adpositioiden kanssa: ”3. edestä, takia, vuoksi, tähden. *Olla huolissaan, pelätä jkn puolesta. Rukoilla lähimmäisensä puolesta.*” Tätä kausaalimerkityksistä käyttöä edustaa adposition esiintymistä HS-korpuksessa noin 10 prosenttia, ja suhteutetuksi frekvenssiksi tulee 286.

Raja *puolesta*-adposition toiseen käyttötapaan, jonka määritelmä on ”2. jnk hyväksi, eduksi, puolustukseksi tms. *Äänestää ehdotuksen puolesta. Lyödä vetoa, veikata jnk puolesta. Yritti puhua rikkomuksen tehneiden puolesta. Esitettiin mielipiteitä puolesta ja vastaan*”, ei ole kaikissa tapauksissa aivan yksiselitteinen. Linjanvetona merkitysten erottamisessa olen tässä pitänyt lähinnä sitä, että jos virkkeessä käytetty *puolesta* kontrastoituu luontevasti adposition (tai adverbiiin) *vastaan*, se ei kuulu kausaalistyyppisen käytön piiriin. Ero kytkeytyy intentionaalisuuteen siten, että *puolesta* on korvattavissa varsinaisella kausaalisella adpositiolla silloin, kun kyseessä on jokin ei-tahdonalainen tila, kuten tunne: *olin peloissani puolestasi/tähatesi/takiasi jne.* Tällöin adposition *puolesta* täydennys on asiointi, joka aiheuttaa toisen asiointilan. Niinpä esimerkki 35 edustaa tämän tutkielman määrittelyn mukaan kausaalimerkityksistä käyttöä mutta esimerkki 36 ei.

- (35) Etelä-Afrikassa pelätään jo *kaivostoiminnan tulevaisuuden puolesta*, koska työntekijät kuolevat. (HS)
- (36) Richards ei vielä ota vahvasti kantaa ehdotuksen puolesta, muttei missään nimessä tyrmääkään sitä. (HS)

Adpositioita *hyväksi*, *edestä* ja *puolesta* käsittelen tässä tutkielmassa saman alaotsikon alla, koska niiden kausaaliosuudessa hahmottuu samankaltainen merkitys. Myös ISK:ssa (2004: § 689) adpositiot esitetään samassa esimerkissä: ”Hän työskentelee sotaveteraanien *hyväksi*, asian *edestä* ~ *puolesta*”. Tämä yhdistävä merkitys on nähdäkseni yksi tämän tutkielman kausaaliosuuden tyypeistä, finaalisuus. Kullakin näistä kolmesta adpositiosta voi ilmaista jonkinlaista tavoitehakuisuutta ja tulevaisuuteen suuntautumista, vaikka myös muut merkitykset ovat marginaalisesti mahdollisia, kuten edellä totesin *puolesta*-adposition varsinaiseen kausaaliosuuteen liittyvistä käytöistä.

varalle, varalta

Adposition *varalle* esiintymää on HS-korpuksessa 156 ja adposition *varalta* 338. Kyseiset adpositiot ovat kehittyneet *vara*-substantiivin ulkopaikallissijamuodoista. Ne ovat tässä tutkielmassa tarkastelemistani yksiköistä ainoat, jotka muodostavat keskenään pienen paradigman. Paradigman osana voi pitää myös *varalla*-adpositiota, jonka merkityksessä ei kuitenkaan ole aivan samaa perustelevuutta kuin adpositioissa *varalle* ja *varalta*. Raja on kuitenkin häilyvä, ja muun muassa NS:ssa *varalla*, *varalta* ja *varalle* käsitellään samassa artikkelissa.

Substantiivi *vara* on esiintynyt suomenkielisissä teksteissä 1500-luvulta lähtien ja jo alusta saakka myös osana johdoksia ja yhdyssanoja (Häkkinen 2004). Se on Häkkisen (mp.) mukaan germaaninen laina, joka on suomessa ja sen lähisukukielissä jo vanhastaan esiintynyt hyvin väljässä merkityksessä ja tarkoittanut esimerkiksi 'omaisuutta', 'rikkautta', 'jotakin tarkoitusta varten koottua tavaraa', 'varastoa', 'varuillaanoloa' ja 'mahdollisuutta'. Polyseemisuuden Häkkinen (mp.) selittää sillä, että lainanantajataholla on monia lainalähteeksi sopivia sanoja, jotka ovat sekoittuneet keskenään. Nykysuomessa adpositioiden *varalle* ja *varalta* käyttöä määrittäviä piirteitä ovat sanakirjamääritelmien perusteella vahva tulevaan suuntautuminen ja mahdollisuuden, potentiaalisuuden tai hypoteettisuuden ilmaiseminen, kuten jo Karin (1993) mainitsemaan fraasiin *kaiken varalta* tiivistyy.

Adpositioiden *varalle* ja *varalta* kohdalla pelkästä finaalisuudesta tai benefaktiivisuudesta puhuminen olisi siis epätarkkaa. Kyse ei ole niinkään tiettyyn päämäärään suuntautumisesta vaan johonkin mahdolliseen (tyypillisimmin ei-toivottuun) asiointilaan valmistautumisesta. Eron huomaa etenkin, kun korvaa kyseisiä adpositioita esiintymiskonteksteissaan varsinaisilla kausaalisilla adpositioilla. Tällöin sama merkitys ei välity: esimerkissä 37 muun muassa *vuoksi* loisi tukinnan, että eksyminen on jo tapahtunut.

- (37) Pienimmille on laitettu *eksymisen varalle/*vuoksi* vanhempien kännykkänumerot kaulaan. (HS)

Lähempänä adpositioiden *varalle* ja *varalta* merkitystä onkin seuraavaksi käsittelemäni finaalismerkityksinen *varten*, mutta monissa konteksteissa sekin tulkittaisiin eri tavalla. Esimerkissä 38 *varten* loisi oudon mielikuvan siitä, että sade on väistämättä tulossa ja kenties jopa toivottava asia.

- (38) ”Levätään”, Salokangas puhkuu, kun tytöt levittävät *sateen varalta/*sadetta varten* muovia teltan harjan yli. (HS)

varten

Herlin (1997: 157–187) tarkastelee kausaalisia adpositioita murrearkistoista peräisin olevasta aineistosta ja sisällyttää tarkasteluunsa myös adpositiot *varten*, *vasten* ja *tautta*. Koska keskityn tässä tutkielmassa suomen nyky-yleiskielessä esiintyviin adpositioihin, *tautta* ja *vasten* rajautuvat tutkimukseni ulkopuolelle. Ne ovat selvästi murteellisia ja vanhahtavia, eikä niistä ole esiintymiä HS-korpuksessa: *tautta*-adpositiota ei löydy haulla ainuttakaan, *vasten*-adpositiota

löytyy 575 kappaletta, mutta näistä yhdessäkään *vasten* ei ilmaise kausaalisuutta vaan esiintyy muissa merkityksissään (*seinää vasten, tätä taustaa vasten, vasten tahtoaan*).

Adpositio *varten* sen sijaan on käytössä ja frekventti nyky-yleiskielessä. Sen esiintymiä on HS-korpuksessa 3600. ISK (2004: § 692) määrittelee *varten*-adposition tarkoitusta ilmaisevaksi eikä listaa sitä tässä tutkielmassa hyödynnettyyn syyn adpositioiden luetteloon (§ 689). Myös Herlin (1997: 166) toteaa *varten*-adposition merkitykseltään muun muassa *vuoksi-* ja *takia-*adpositioista poikkeavaksi: se ilmaisee hänen mukaansa yksinomaan finaalisia suhteita eikä varsinaista kausaalisuutta. Sen finaalisuus on lisäksi Herlinin mukaan (mas. 169) erilaista kuin hänen *vuoksi-* ja *takia-*adpositioille tulkitsemansa finaalisuus: siinä on benefaktiivinen, hyötymiseen viittaava sävy. Heinen ym. (1991: 154) skeema benefaktiivisuudelle on ”X tekee P:n Y:n hyödyksi” (*X does P for (the benefit) of Y*). Tämä merkitys käy ilmi HS-korpuksen esimerkeistä 39–41.

(39) Jordan-talli säästeli renkaitaan *aika-ajoa varten*. (HS)

(40) *Ympäristölupaa varten* hankittiin naapureilta suostumus navetan rakentamiseen. (HS)

(41) Kaikki, mitä nyt teen, on *lastani varten*, lapsen paras vaikuttaa kaikkiin ratkaisuihini. (HS)

Häkkisen (2004) mukaan Agricolan ajoista saakka suomen kirjakielessä esiintyneelle *varten*-adpositiolle ei ole selviä etymologisia vastineita sukukielissä: se on ilmeisesti saavuttanut nykymuotonsa vasta suomen erilliskehityksen aikana. Sen alkuperälle on hänen mukaansa esitetty kahtalaisia selityksiä. Se on tulkittu *varsi*-sanana monikolliseksi genetiiviksi, mikä olisi uskottavaa muun muassa siksi, että genetiivimuotoja on jo vanhastaan käytetty partikkelijohdoksina. Sitä on pidetty myös germaanisperäisen *vara*-vartalosta ja vanhemman oma-peräisen *vasta*-sanana yhteyteen kuuluvan *vasten*-muodon kontaminaationa. Jälkimmäisen selitysvaihtoehdon puolesta puhuisi se, että *vara*-vartalosta on johdettu muitakin suunnilleen samanmerkityksisiä sanoja, kuten edellä käsitellyt *varalle* ja *varalta*. (Häkkinen 2004). Merimaan (2004: 69) mukaan *varten*-adposition mainitsee suomen kielioppikuvauksessa ensimmäisen kerran Strahlmann (1816)²⁸.

Tässä tarkastelluista sanakirjoista *varten* on mukana neljässä. Perussanakirjoissa (NS, KS, Nurmi 1998) adpositiota kuvaavissa synonyymiluetteloissa toistuvat ensimmäisinä *hyväksi* ja *varalle*, joissa myös on selkeä tulevaisuuteen suuntautumisen sävy. Samaa merkitystä korostavat määritelmässä mainitut fraasit *jtak ajatellen* ja *silmällä pitäen*. Niiden lisäksi

²⁸ STRAHLMANN, J. 1816: *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen*. St. Petersburg: SWK 1, 1649–1816.

on mainittu neutraalimmat adpositiot *vuoksi* ja *tähden*. Idiomisanakirjassa (Kari 1993) idiomiksi on luettu konnektiivi *sitä varten*.

3.1.2 Adpositioiden vakiintuneisuudesta

Kaikki tässä tutkielmassa käsitellyt substantiivikantaiset adpositiot kuuluvat kiistattomasti adpositiokategoriaan sikäli, ettei niitä voi luontevasti monikollistaa. Osalle niistä on vaikea ellei mahdoton kuvitellaakaan monikkomuotoja, kuten adpositioille *vuoksi*, *takia* ja *tähden*, joiden kohdalla yhteys kantasanaan on hyvin hämärtynyt. Osalle monikkomuoto on periaatteessa kuviteltavissa, mutta monikollistaminen estää adpositiotulkinnan: esimerkiksi ilmauksessa *heidän ansioistaan* ei ole sinänsä mitään väärää, mutta se ei ole enää adpositio- vaan substantiivilauseke (*Heidän ansioistaan puhutaan vielä tänäkin päivänä*).

Haukiojan (2000: 95–98) käsittelemän toisen adpositiokriteerin kannalta tarkastelemani nominikantaiset adpositiot ovat myös yksiselitteisesti kaikki adpositioita: ne eivät voi saada attribuutteja. Sadeniemi (1970: 9) huomauttaa, että substantiivisuuden läheisyys näkyy osassa uudemmissa adpositioista vielä ainakin siten, että adjektiivi *oma*, joka possessiivisen merkityksensä vuoksi poikkeaa muista adjektiiveista, voi määrittää niitä substantiivien tapaan: *omasta ansiostani* on Sadeniemen (mp.) mukaan mahdollinen (joskin *minun ansiostani* on nähdäkseni luontevampi vaihtoehto), **oman tähteni* ei. Mielenkiintoinen kuriositeetti tosin on, että tämän ajatuksen vastaisesti **omaksi vuokseni* -ilmauksia löytyy internethaulla jonkin verran. Kielenkäyttäjän kielitajussa eronteko ei siis välttämättä ole yhtä selkeä.

Haukiojan (2000: 96–97) soveltamista kriteereistä kolmas, nominatiivimuodon mahdollisuus samassa tai samankaltaisessa kontekstissa, tuo esiin enemmän variaatiota tarkastelemieni substantiivikantaisten adpositioiden väliltä. Nominatiivimuoto ei luonnollisesti ole mahdollinen niistä adpositioista, joiden kantasanaa ei ole nykykielessä enää sellaisenaan olemassa tai joiden etymologia on epäselvä. Tähän ryhmään kuuluvat *vuoksi*, *takia* ja *varten*. Adpositio *edestä* lukeutuu nähdäkseni myös tähän kategoriaan, koska sen kantavartalo *esi-* esiintyy nykykielessä vain muiden sanojen osana. Samoin *tähden*-adpositiota on jokseenkin harhaanjohtavaa arvioida nominatiivin mahdollisuuden mukaan, koska sen merkitys ei yhdistyne kielenkäyttäjien mielessä *tähti*-sanan nykyisiin merkityksiin.

Adpositioiden *ansiosta*, *seurauksena* ja *vaikutuksesta* nominatiivimuoto on tyypillisesti mahdollinen samoissa tai samankaltaisissa konteksteissa kuin adpositio itse, kuten esimerkissä 42 osoitan HS-korpuksen hakuosumista mukailuin esimerkein.

- (42) *uuden teatterilain **ansioista*** – uuden teatterilain ansio
*polttoaineen palamisen **seurauksena*** – polttoaineen palamisen seuraus
*tämän kirjoituksen **vaikutuksesta*** – tämän kirjoituksen vaikutus

Adpositiot *hyväksi, nojalla, perusteella, pohjalta, varalle* ja *varalta* lankeavat tämän ominaisuuden kannalta eräänlaiseen välikategoriaan (esim. 43). Niiden kohdalla nominatiivimuoto ei vaikuta aivan mahdottomalta mutta ei erityisen tyypilliseltäkään. Nominatiivimuodon mahdollisuus on niissä ainakin osittain kontekstiriippuvaista. Lähempää tarkastelua vaatii adpositio *perusteella*, jota lähestyn tässä HS-korpuksesta poimitun esimerkkilauseen kautta: *Shanghain viitokset ilmoittivat vastustavansa maiden sisäisiin asioihin puuttumista ihmisoikeusloukkausten **perusteella***. Ilmauksena *ihmisoikeusloukkausten peruste* on sinänsä aivan hyväksyttävä, esimerkissä 43 tarkastelluista oikeastaan luonnollisimman kuuloinen, mutta tarkalleen ottaen sillä viitataan eri asiaan kuin adpositiolla: *ihmisoikeusloukkausten peruste* tarkoittaa jonkinlaista syytä tai perustelua ihmisoikeusloukkauksille, kun taas silloin, kun *asioihin puututaan ihmisoikeusloukkausten perusteella*, ihmisoikeusloukkaukset ovat itsessään syy tai peruste. Näin ollen ei voida varauksetta sanoa, että substantiivi *peruste* olisi mahdollinen samoissa konteksteissa kuin adpositio *perusteella*.

- (43) *kansalaisten **hyväksi*** – ?kansalaisten hyvä
*sopimuksen **nojalla*** – ?sopimuksen noja
*ihmisoikeusloukkausten **perusteella*** – ?ihmisoikeusloukkausten peruste
*syvällisen realismin **pohjalta*** – ?syvällisen realismin pohja
*tilanteen **varalle*** – ?tilanteen vara
*ulosajojen **varalta*** – ?ulosajojen vara

Sen sijaan adpositioiden *johdosta, puolesta* ja *varjolla* kohdalla on suhteellisen selkeää, että nominatiivimuodot eivät nykykielessä muodosta järjellisiä merkityksiä adpositioiden käyttökonteksteissa. Nämä adpositiot ovat siis jo merkitykseltään eriytyneet kauas kantasanaan samoin kuin edellä mainitut adpositiot *vuoksi, takia, varten, edestä* ja *tähden*. Esimerkin 44 adpositiolausekkeet eivät muodosta järkeviä (tai varsinkaan adposition merkitystä vastaavia) merkityksiä substantiivilausekkeiksi käännettyinä. Adpositioita *johdosta, puolesta* ja *varjolla* voi siis tämän ominaisuuden kannalta pitää vakiintuneina edellä mainittujen adpositioiden *vuoksi, takia, tähden, varten* ja *edestä* tapaan.

- (44) *perunapulan **johdosta*** – *perunapulan johto
*syntyvän lapsensa **puolesta*** – *syntyvän lapsensa puoli
*hoitajapulan **varjolla*** – *hoitajapulan varjo

Kaikkiin tarkastelemini nominikantaisiin adpositioihin on periaatteessa mahdollista kytkeä possessiivisuffiksi, eli Haukiojan (2000: 95–98) käyttämistä testeistä neljännen kannalta ne ovat kaikki kiistattomia adpositioita. Eri asia kuitenkin on, onko possessiivisuffiksi niissä semanttisesti tai pragmaattisesti mahdollinen. On vaikea kuvitella esimerkiksi konteksteja adpositiolausekkeille **minun johdostani* tai **meidän seurauksenamme*, koska adpositiot *johdosta* ja *seurauksena* vaativat merkitykseltään elottoman täydennyksen.

HS-korpuksessa viisi frekventeintä kausaalimerkityksistä adpositiota ovat *vuoksi* (6974), *takia* (5491), *perusteella* (3643), *varten* (3600) ja *ansioista* (1545). Näistä *vuoksi*, *takia* ja *varten* kuuluvat edellä esiteltyjen kriteerien mukaan erityisen kiistattomasti adpositiokategoriaan. Myös *ansioista* on suhteellisen vakiintunut adpositio, vaikka se onkin yhä leksikaalisesti läpinäkyvä eikä useimmissa käyttökonteksteissaan ole eriytynyt juurikaan kantansa merkityksestä. Sen sijaan *perusteella* ei ole vielä yhtä prototyyppisesti adpositio kuin muut viiden yleisimmän joukossa olevat. Sitä ei selitetä sanakirjoissa erillään kantasanaan, se on leksikaalisesti hyvin läpinäkyvä eikä sen muoto ole redusoitunut. Korkea frekvenssi kuitenkin tukee sen pitämistä adpositiona.

3.2 Verbikantaiset kausaaliset adpositiot

3.2.1 Adpositioiden leksikaalista analyysia

Merkitykseltään ainakin jossakin mielessä kausaaliseksi määriteltäviä adpositioita on kieliopillistunut suomen kieleen myös infinitiivimuotoisista verbeistä. Käsittelen tässä luvussa 2. infinitiiviin perustuvia kausaalisia adpositioita. ISK:n (2004: § 696) kausaalisten adpositioiden luetteloon kuuluu myös kolme kantaverbiensä 3. infinitiivin abessiivimuodosta vakiintunutta adpositiota, jotka ilmaisevat konsessiivista suhdetta.

Konsessiivisuus eroaa nähdäkseni suoranaisesta kausaalisuudesta siinä määrin, että jätän kyseiset adpositiot, *huolimatta*, *katsomatta* ja *riippumatta*, tässä tutkimuksessa käsittelemättä. Konsessiivinen suhde vallitsee kahden asiointilan välillä silloin, kun molempien todetaan pätevän mutta implikoidaan kuitenkin, että kyseisessä kontekstissa ne eivät sovi yhteen (ISK 2004: § 1139). Konsessiivisuuteen kuuluu siis olennaisesti odotuksenvastaisuus (mp.), jonka voi nähdä jossakin mielessä jopa vastakohtana kausaaliselle suhteelle. König (1986: 233) kuvaa konsessiiviseen suhteeseen sisältyvän implikaation loogisesti seuraavanlaiseksi: ”vaikka p, q” implikoi ehdon ”jos p, normaalitilanteessa ei q:ta”.

Selkeimmin eron huomaa rinnastamalla samakantaiset adpositiot *riippuen* ja *riippumatta*: ensin mainittu ilmaisee kahden asiointilan riippuvuuden toisistaan, jälkimmäinen esittää sen odotuksenmukaisena mutta samalla kieltää sen. Konsessiivinen suhde vaatii siis tavallaan ylimääräisen kielto-operaation, mikä erottaa sen selkeästi omaksi kokonaisuudekseen irralleen varsinaisesta kausaalisuuden ilmaisemisesta. Tässä vaiheessa voidaan palauttaa mieleen myös Crusen (2004: 154–157) esittämä määritelmä synonyymeistä sanoina, joiden semanttiset yhteneväisyydet ovat merkittävämpiä kuin erot ja jotka eivät kontrastoidu keskenään. Konsessiiviset adpositiot nimittäin voivat kontrastoitua suhteessa kausaaliin adpositioihin, kuten adpositiot *huolimatta* ja *takia* esimerkissä 45. Niitä voi siis käyttää plesionyymeinä (ks. luku 2.2).

- (45) *Tavallisuudesta huolimatta* tai ehkäpä juuri *sen takia* uuden Civicin ulkonäkö sai myönteisiä kommentteja huoltoasemien pihagallupeissa. (HSTA256)

johtuen, perustuen, pohjautuen, riippuen

ISK:ssa (2004: § 689) mainitut 2. infinitiiviin perustuvat kausaaliset adpositiot ovat HS-korpuksessa suhteellisen harvinaisia. Kuten taulukosta 2 käy ilmi, adpositio *riippuen* on niistä 328 esiintymällään yleisin. Adposition *johtuen* esiintymiä on 168, adposition *perustuen* 29 ja adposition *pohjautuen* 5. Saattaa olla, että tässä sanomalehtikorpus tuo oman painotuksensa frekvenssiin. Esimerkiksi Iisa ja Piehl (1992: 62) varoittavat *johtuen*-ilmausten liiasta käytöstä. Niiden käytöstä aiheutuu kieliopillista monitulkintaisuutta: esimerkkipirkkeen ”*Toimialamuutoksista johtuen nyt julkaistavat tiedot eivät ole vertailukelpoisia viime vuoden vastaavaan julkaisuun*” kieliopillinen tulkinta olisi tietojen julkaisun johtuminen toimialamuutoksista, mitä virkkeellä ei kuitenkaan ole tarkoitus ilmaista (mp.). Adpositioita *pohjautuen* ja *perustuen* koskee nähdäkseni samankaltainen varaus. Myös liiallisille *riippuen*-ilmauksille Iisa ja Piehl (mp.) suosittelevat korvaajiksi *mukaan*-ilmauksia. Toimittajat ovat usein tottuneet välttämään tällaisia virkakielisiksi normitettuja rakenteita teksteissään, mikä saattaa osaltaan selittää niiden vähäisyyttä HS-korpuksessa.

Taulukko 2. Infiniittiverbikantaisten kausaalisten adpositioiden frekvenssit HS-korpuksessa.

Adpositio	Frekvenssi HS-korpuksessa
<i>riippuen</i>	328
<i>johtuen</i>	168
<i>perustuen</i>	29
<i>pohjautuen</i>	5

Adpositioita *perustuen* ja *pohjautuen* ei määritellä missään tarkastelemistani sanakirjoista erillään kantaverbeistään. Nurmi (1998) antaa määritelmät sanoille *johtuen* ja *riippuen*, mutta näissäkin on selvä normatiivinen aspekti. Adposition *johtuen* korvaajaksi suositellaan adpositioita *vuoksi*, *takia* ja *tähden*, ja *riippuen*-ilmausten käyttöä kehoitetaan välttämään silloin, kun kyse ei ole konkreettisesta riippumisesta.

Adposition *johtuen* kantaverbillä *johtua* on vastine useimmissa itämerensuomalaisissa kielissä merkityksessä 'johtua t. muistua mieleen' (mm. karjalan *juhtua* ja vepsän *johtuda*). Tässä merkityksessä sitä on käytetty myös suomen kansankielessä. Virossa samasta kantanasta tuleva verbi *juhtuda* merkitsee 'sattua, tapahtua', ja tätä merkitystä näkyy myös suomen vanhimmassa kirjakielessä ilmeisesti siksi, että viro on vaikuttanut etenkin Lounais-Suomen puhekieleen. Verbin 2. infinitiivin adpositionaalisen käytön perusta on toki kuitenkin abstrahoituneessa merkityksessä 'aiheutua', jonka oletetaan syntyneen läntisten naapurikielten vaikutuksesta. Merkitykset 'tapahtua' ja 'koitua' esiintyvät suomen kirjakielessä jo Agricolalla. (Häkkinen 2004). HS-korpuksen esiintymien perusteella näyttäisi siltä, että *johtuen* painottuu sekä substantiivitäydennysten (esim. 46) että pronominitäydennysten (esim. 47) kanssa vahvasti juuri varsinaisen kausaalisuuden ilmaisuun, mikä onkin sen etymologiasta käsin odotettavaa: 'aiheutumisen' merkitys vastaa nimenomaan tässä tutkielmassa käytettyä varsinaisen kausaalisuuden määritelmää (Herlin 1997: 157).

- (46) Hemoglobiiniraja-arvo on sellaisenaan syrjivä sellaisiin kilpahiittäjiin nähden, joilla hemoglobiini on *geneettisistä ominaisuuksista johtuen* luontaisesti yli 175. (HS)
- (47) *Tästä johtuen* Aaltonen on ulkopuolinen keskellä viljelysmaisemaa. (HS)

Adpositio *perustuen* on *perustua*-verbin 2. infinitiivi, ja kyseisen verbin taustalla voidaan tietenkin nähdä sama rekonstruoitu suomalais-ugrilainen **perä*-vartalo, jossa on myös adposition *perusteella* lähtökohta (ks. luku 3.1.1). Adposition *pohjautuen* ja sen kantaverbin

pohjautua etymologinen selitys löytyy luonnollisesti samasta *pohja*-sanana metaforisesta 'perusteen' tai 'lähtökohdan' merkityksestä kuin adposition *pohjalta* alkuperä (ks. luku 3.1.1). ISK:n (2004: § 689) kausaalimerkityksisten adpositioiden joukkoon lukemat *perustuen* ja *pohjautuen* ovat HS-korpuksessa niin harvinaisia, että jo tämä riittäisi kyseenalaistamaan niiden vakiintuneisuuden kovin selviksi adpositiokategorian jäseniksi. Esiintymien lähempi tarkastelu myös osoittaa, että monissa esiintymissä 2. infinitiivin ja adposition rajaa on hyvin vaikea vetää. Esimerkki 48 edustaa pikemminkin infinitiivitulkintaa: tanskalaiset väittivät jotakin *lehtitietoihin perustuen*. Esimerkin 49 *perustuen*-muodot eivät puolestaan ole samalla tavalla kytköksissä virkkeen finiittiverbiin ja saavat adpositiomaisemman tulkinnan.

- (48) Tanskalaiset poliitikot väittivät *sikäläisiin lehtitietoihin perustuen* torstaina, että Ruotsi on päättänyt vastoin lupauksiaan pidentää Barsebäckin kakkosreaktorin toiminta-aikaa vuoteen 2017.
- (49) *Keskiarvoon perustuen* köyhiä olisi vuonna 1998 ollut 315048 ja *mediaaniin perustuen* 195857. (HS)

Esimerkissä 50 *pohjautuen* on melko kiistattomasti juuri 2. infinitiivi: *laskea tilastoihin pohjautuen*. *pohjautuen*-muodon viidestä korpusesiintymästä lähinnä esimerkin 51 virkkeessä *pohjautuen* vaikuttaa olevan hieman adpositiomaisemmassa käytössä, mutta toisaalta vaikutelman saattaa aiheuttaa finiittiverbin puuttuminen. Sekä *perustuen* että *pohjautuen* ovat HS-korpuksessa niin harvinaisia, ettei niistä saadun aineiston pohjalta voi vetää juurikaan johtopäätöksiä – paitsi lähinnä juuri aineiston puutteesta.

- (50) *Eri tilastoihin pohjautuen* voidaan laskea, että vuoden ensimmäisenä kuukautena suomalaiset ovat keventyneet ainakin kaksi miljoonaa kiloa. (HS)
- (51) Alkuun tehokas viikon tai kahden kuuri ja tietysti *vapaaehtoisuuteen pohjautuen*. (HS)

Adpositio *riippuen* kantaverbi *riippua* on kuulunut suomen kirjakieleen Agricola alkaen, ja sen vastineita tunnetaan useimmista lähisukukielistä (esim. vatjan *rippua* ja viiron *rippuda*), mutta sen etymologiasta ei ole varmuutta. Muotonsa perusteella verbi vaikuttaa johdokselta, jonka kantasanana täytyisi olla *riippa*. Sanan on arvioitu olevan alkuperältään deskriptiivinen ja äänteellisesti modifioitu, mutta tarkempia selityksiä ei ole esitetty. (Häkkinen 2004).

Adpositio *riippuen* on ISK:ssa (2004: § 689) osana syytä, aihetta, perustetta ja konsessiivisuutta ilmaisevien adpositioiden joukkoa, vaikka se ilmaisee pikemminkin ehtoa kuin mitään edellä mainituista. ISK (2004: § 698) mainitsee sen myös toisessa yhteydessä ehtoa

ilmaisevaksi. Toisaalta konditionaalisuus ei suhteena ole merkitykseltään aivan irrallinen kausaalisuudesta, kuten Herlin (1998: 104) toteaa viitaten Hallidayn ja Hasanin (1976: 258) määritelmään, jonka mukaan kausaalinen merkitys on kaavamaisesti 'a, siksi b' ja konditionaalinen merkitys 'mahdollisesti a; jos a, niin b'. Tämän yhteyden perusteella *riippuen* sopii kausaalimerkityksisten adpositioiden joukkoon, vaikka sijoittuukin kategorian ääri rajoille. Adposition korpuseesiintymiä tarkastellessa nousee esiin, että osassa konteksteistaan *riippuen* olisi mahdollista korvata toisella kausaalimerkityksisellä adpositiolla merkityksen kovin olennaisesti muuttumatta, kun taas osassa *riippuen* on konditionaalisen merkityksen ilmaisemiseksi välttämätön. Esimerkissä 52 voitaisiin pelätä myös potilaiden joutumista eriarvoiseen asemaan *asuinkuntansa takia*. Sen sijaan esimerkissä 53 muu adpositio muuttaisi merkityksen täysin: olennainen merkitysisältö varallisuuden vaikutuksesta katoaisi, jos sormuksen todettaisiin olevan *varallisuuden takia kultaa, kullattu, hopeaa tai messinkiä*.

- (52) Sen vaarana olisi potilaiden joutuminen eriarvoiseen asemaan *asuinkunnasta riippuen*. (HS)
- (53) Sormus oli *varallisuudesta riippuen* kultaa, kullattu, hopeaa tai messinkiä. (HS)

3.2.2 Adpositioiden vakiintuneisuudesta

Luvussa 2.4.1 esitellyt kriteerit adposition kieliopillisuuden asteelle on kohdennettu nimenomaan substantiivikantaisten adpositioiden analyysiin. Niitä ei siis pysty täysin soveltamaan infiniittisistä verbinmuodoista kieliopillistuneisiin kausaalisiin adpositioihin. Infiniittisiä verbinmuotoja ei varsinaisessa verbikäytössäänkään pysty monikollistamaan, joten monikon mahdollisuus on myös infiniittiverbilähtöisten adpositioiden kannalta irrelevanttia. Sama pätee attributtien ja possessiivisuffiksien lisäämiseen.

Neljäs Haukiojan (2000: 96) käyttämistä kriteereistä, nominatiivin mahdollisuus samassa tai samantapaisessa kontekstissa, on kuitenkin sovellettavissa myös infiniittiverbikantaisiin adpositioihin siten, että nominatiivin sijaan sovittaa kontekstiin verbiä jossakin finiittisessä muodossa. Havainnollistan tätä ISK:n (2004: § 689) esimerkein ja niistä tehdyin muunnoksia:

Sateesta johtuen keli oli huono. – Kelin huonous johtui sateesta.

Kokemukseen perustuen ~ pohjautuen arvaan hänen väsyvän nopeasti. – Arvaukseni hänen nopeasta väsymisestään perustuu ~ pohjautuu kokemukseen.

Hinnat vaihtelevat asunnon sijainnista riippuen. – Hinta riippuu asunnon sijainnista.

Kaikissa esimerkkivirkkeissä adpositiolausekkeet taipuvat suhteellisen luontevasti verbilausekkeiksi ilman kontekstuaalista outoutta. Kuten edellä on todettu, samat infiniittiverbien instruktiivimuodot ovat yhä myös verbikäytössä. Sikäli on luonnollista, ettei instruktiivimuotojen adposition kaltainen käyttökään ole eriytynyt kovin kauas muusta käytöstä.

Verbeillä *johtua*, *perustua*, *pohjautua* ja *riippua* on tietenkin paitsi abstraktit merkityksensä, jotka ovat niistä kieliopillistuvien adpositioiden taustalla, myös alkuperäiset konkreettiset merkityksensä. Nykykielessä abstrakti merkitys lienee kuitenkin ainakin verbeistä *johtua*, *perustua* ja *pohjautua* selvästi frekventimpi kuin konkreettiset merkitykset. Myös verbille *riippua* abstrakti merkitys lienee nyky-yleiskielessä vähintään yhtä yleinen kuin konkreettinen, mahdollisesti yleisempikin. Adpositioiden *johtuen*, *perustuen*, *pohjautuen* ja *riippuen* kantaverbien paradigmien ovat siis kielessä elinvoimaisina olemassa ja voivat esiintyä samoissa konteksteissa kuin kausaaliset adpositiotkin, mikä viestii osaltaan adpositioiden heikohkosta vaikiintuneisuusasteesta.

Toisaalta Hagège (2010: 156) määrittelee yhdeksi verbikantaisen adposition vaikiintuneisuuden osoittajaksi kombinatoriset rajoitukset verrattuna kantaverbin mahdollisiin konteksteihin: yksiköiden adpositioutta osoittaisi siis se, että adpositiotulkinta on mahdollinen vain kantaverbin abstrakteista käytöistä. Jos käytetään *riippua*-verbin toista infiniitivimuotoa konkreettisessa merkityksessään (*puunoksalta riippuen*), ei tule mieleenkään pohtia, onko kyseessä adpositiokäyttö. Edellisessä tapauksessa tosin tulee ottaa huomioon myös täydennyksen esiintyminen eri sijassa: esimerkiksi lauseke *köydestä riippuen* ei ohjaa enää aivan niin automaattisesti verbitulkintaan, vaan se on luonteva myös adpositiokäytössä, kuten seuraavassa partiovarusteisiin liittyvässä esimerkissä: ”Tämä siksi, että *tilanteesta (ja köydestä) riippuen* köydellä voidaan tarkoittaa työkalua tai yleisesti vain varustetta.²⁹”

Adpositiot *johtuen*, *perustuen*, *pohjautuen* ja *riippuen* ovat muodoltaan kantaverbiensä 2. infiniitin instruktiiveja. Kyseinen infiniitivimuoto on HS-korpuksessa jokseenkin marginaalinen: sen esiintymiä on korpuksessa yhteensä 20 940 eli noin 0,07 prosenttia koko korpuksen sananmuodoista (haun muotona *inf2 and ins*).³⁰ Suhteutin verbien *johtua*, *perustua*, *pohjautua* ja *riippua* 2. infiniitin instruktiivimuotojen frekvenssiä niiden kokonaisfrekvenssiin nähdäkseni, miten yleinen kyseinen muoto on tarkasteltujen adpositioiden kantaverbeistä.

²⁹ <http://fi.scoutwiki.org/PartioWiki:Luokittelu> (1.3.2014)

³⁰ 2. infiniitivi kokonaisuudessaan inessiivimuodot mukaan lukien kattaa n. 0,2 prosenttia aineistosta. Vertailukohtana todettakoon, että verbien osuus korpuksen sanamäärästä on n. 12,4 prosenttia. Esimerkiksi 1. infiniitin muotoja edustaa n. 1,0 prosenttia aineistosta ja 3. infiniitin muotoja n. 0,6 prosenttia aineistosta.

Niiden kasvanutta frekvenssiä, jonka mittarina tässä tapauksessa toimii yleisyys suhteessa kantaverbin yleisyyteen, voisi pitää yhtenä osoituksena adpositioiden vakiintuneisuudesta (esim. Hagège (2010: 156)).

Adpositiota *johtuen* ei pysty hakemaan korpuksessa *inf2 and ins* -komennolla, koska sen kantasana on korpuksessa *johtuen* nähtävästi silloin, kun se esiintyy postpositioasemassa³¹. *inf2 and ins* -haun tulokset jäävät siis vajaiksi. Prepositioasemaiset käytöt puolestaan tulevat esiin *lword="johtua"* and *inf2 and ins* -komennolla. Näiden hakujen yhteisfrekvenssiä (204) käyttäen laskettu 2. infinitiivin instruktiivin osuus *johtua*-verbin esiintymistä on 6,7 prosenttia. Adposition *perustuen* vastaava osuus on 0,7 prosenttia ja adposition *pohjautuen* 1,6 prosenttia (tosin koko *pohjautua*-verbi on korpuksessa niin harvinainen, että tämä prosenttiosuus saavutetaan 5 esiintymällä). Adpositio *riippuen* näyttäytyy tämän tarkastelun valossa huomattavasti muita vakiintuneimpana: *riippua*-verbin esiintymistä 28,2 prosenttia on muodoltaan 2. infinitiivin instruktiiveja. Vaikka prosenttiosuudet ovat pieniä, on huomioitava, että jo *perustuen*-adposition osuus, 0,7 prosenttia, on yli kymmenkertainen koko korpuksen 2. infinitiivin instruktiivien osuuteen.

Edellä mainittujen lukujen suhteuttamiseksi annan vielä vertailukohdaksi muiden verbien vastaavia osuuksia. Lähellä 2. infinitiivin instruktiivien kokonaismäärää suhteessa korpuksen sanamäärään on esimerkiksi *kirjoittaa*-verbin muoto *kirjoittaen*, jota edustaa 0,1 prosenttia verbin esiintymistä. *juosta*-verbin esiintymistä 2. infinitiivin instruktiivissa on 1,4 prosenttia, *roikkua*-verbin 1,8 prosenttia. Mentaalisten *muistaa*- ja *toivoa*-verbien kohdalla kyseisen muodon osuudet ovat 0,4 ja 0,6 prosenttia. *ajatella*-verbin muoto *ajatellen* taas on suhteellisen yleinen 4,9 prosentin osuudella verbin kokonaisfrekvenssistä, mutta sen yleisyyttä selittää esimerkiksi *tarkemmin ajatellen* -tyyppinen fraasikäyttö. Tämän tyyppiseen korpusfrekvenssien vertailuun on toki suhtauduttava tietyin varauksin, mutta yhdessä muiden tekijöiden kanssa sen tulokset tukevat etenkin *riippuen*-adposition ja myös *johtuen*-adposition sijoittamista lähemmäs adpositiokategorian prototyyppistä ydintä kuin *perustuen* ja *pohjautuen*.

³¹ Tällaisten tapausten vuoksi edellä esitettyä 2. infinitiivin instruktiivin kokonaisosuutta korpuksessa on pidettävä korkeintaan suuntaa antavana. Siitä saattaa puuttua muitakin korpuksessa adpositioiksi merkittyjä infinitiivimuotoja.

4 KAUSAALISET ADPOSITIOT HELSINGIN SANOMIEN KORPUKSESSA

Tässä luvussa esittelen adpositioista *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansiosta* ja *johdosta* suorittamani korpusanalyysin. Luvussa 3 hahmottelin suomen kausaalisten adpositioiden kenttää laajemmassa mittakaavassa, ja perusteita juuri edellä mainittujen adpositioiden lähemmälle tarkastelulle tuli esiin. Esitän perusteet kuitenkin tässä vielä kootusti. Olen ottanut valinnassa huomioon adpositioiden vakiintuneisuusasteen, jonka merkkeinä voi pitää muun muassa muodon läpinäkyvyyttä, suurta frekvenssiä ja merkityksen laveutta.

Adpositiot *vuoksi*, *takia* ja *tähden* muodostavat kausaalisten adpositioiden joukossa selvästi eräänlaisen ytimen. Esimerkiksi Jaakolan (1997: 155) mukaan juuri ne ovat varsinaisia kausaalisia adpositioita. Niiden alkuperä ei käy tavalliselle kielenkäyttäjälle helposti ilmi, mikä kertoo niiden pitkästä kieliopillistumiskehityksestä. Adposition *tähden* frekvenssi HS-korpuksessa on huomattavasti pienempi kuin muiden korpusanalyysiin valittujen adpositioiden, mutta sen synonyymisyyden astetta muihin adpositioihin verrattuna on aiheellista tarkastella, koska esimerkiksi Karlsson (1994: 203) määrittelee sen *vuoksi*- ja *takia*-adpositioiden synonyymiksi.

Adpositiot *ansiosta* ja *johdosta* eivät ole muodoltaan aivan yhtä opaakkeja kuin edellä mainitut, vaan kielenkäyttäjät pystyy helposti tunnistamaan niiden kantasanat. Ne ovat kuitenkin korpuksessa varsin frekventtejä. Ne määritellään usein sanakirjoissa omissa artikkeleissaan, ja ne esiintyvät toistuvasti myös adpositioiden *vuoksi*, *takia* ja *tähden* määritelmissä.

Vaikka kausaalisuuden ilmaiseminen kielessä kattaa suuremman kirjon mahdollisia asiointiloja kuin tiukasti luonnontieteellisin kriteerein määritelty kausaalisuus, pidän varsinaista kausaalisuutta kuitenkin siinä määrin perusmerkityksenä, että adposition kyky ilmaista sitä oli olennaisena ehtona korpusanalyysin adpositioiden valinnalle. Esimerkiksi adpositio *perusteella* on HS-korpuksessa hyvin frekventti, mutta se ilmaisee yksinomaan perustelua eikä syytä. Myös adposition *varten* korpusfrekvenssi on suuri, mutta sen merkityksessä on selvä finaalin painotus. Adpositiot *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansiosta* ja *johdosta* voivat kaikki ilmaista varsinaista kausaalisuutta, joten on syytä tarkastella, löytyykö niiden käyttökonteksteista eroja, jotka selittävät niiden yhtäaikaisen olemassaolon nykykielessä.

4.1 Kausaalisten adpositioiden täydennysten semantiikkaa

Tässä luvussa tarkastelen, millaisten täydennysten kanssa korpusanalyysissä mukana olevat kausaaliset adpositiot esiintyvät HS-korpuksessa. Olen luonut aineistolähtöisesti luokituksen, jossa olen ottanut huomioon täydennysten ilmaisemien tarkoitteiden sijoittumisen elollisuuden ja elottomuuden muodostamalle jatkumolle sekä muita merkityspiirteitä, kuten abstraktiotason. Adpositioiden ja tiettyjen pronominiinien konnektiivimaisia yhdistelmiä käsittelemäni kokonaisuutenaan luvussa 4.4. Koska konnektiivimaisessa käytössä olevat adpositioiden esiintymät on erotettu aineistosta omaksi kokonaisuudekseen, tässä luvussa esitellyt tulokset perustuvat luvuista 4.2 ja 4.3 poiketen seuraaviin esiintymämääriin: *vuoksi* 353, *takia* 364, *tähden* 147, *ansiosta* 384 ja *johdosta* 327.

Vaikka elollisuutta voisi pitää yksinkertaisena joko–tai-ominaisuutena, kielellisen ilmaisun kannalta kyseessä on todellakin jatkumo, jonka jakaminen osiin ei ole aivan yksiselitteistä. Kausaalisuuden kannalta elollisuuden lisäksi olennaista on siihen kytkeytyvä intentionaalisuus. Pajunen (2001: 121) analysoi kausatiivisten rakenteiden yhteydessä aiheuttajan agenttipiirteitä ja kontrollin määrää. Asiantilojen välinen kausaalisuus on luonteeltaan jokseenkin erilaista kuin kausatiivisessa argumenttirakenteessa, jossa Pajusen (mts. 290, alaviite 14) mukaan ”X [kausation agentti] aikaansaa sen, että x [kausation kohde] tekee jotain tai on jotain”. Adpositiorakenteella ilmaistavassa asiaintilojen välisessä kausaatiossa adposition täydennyksenä on jonkinlainen syy tai perustelu, ja agentti on ilmaistu muualla lauseessa. Kyse on nimenomaan asiaintilojen välisestä suhteesta, jolloin kausaatio ei yleensä ole samalla tavalla suoraa kuin toiminnan agentin ja kohteen välillä.

Kuitenkin pidän mahdollisena, että sellaiset syynä tai perusteluna olevan asian tai entiteetin ominaisuudet kuin elollisuus ja intentionaalisuus voisivat olla yksi vaikuttava tekijä siinä, minkä adposition kielenkäyttäjät milloinkin ilmaisuunsa valitsee. Jo intuitiivisesti vaikuttaa todennäköiseltä, että *ansiosta* olisi muita adpositioita tyypillisempi inhimillisen täydennyksen kanssa, koska ansio on selvemmin jotakin ihmiselle kuuluvaa (niin uudemmassa merkityksessään henkisenä pääomana kuin vanhemmissa konkreettisemmissä merkityksissään). Tässä luvussa tarkistan edellä mainitun hypoteesin paikkansapitävyyden ja tarkennan HS-korpuksen aineistoa analysoimalla kuvaa siitä, millaisia täydennyksiä kukin adpositio tyypillisesti saa. Esittelen aluksi lyhyesti luomani luokittelun.

Luokkaan **inhimillinen** kuuluvat niin yksikölliset kuin moniköllisetkin henkilönimet (esim. 54), persoonapronomininit (esim. 55) ja muut selvästi ihmisyyteen viittaavat sanat

(esim. 56). Ihmisiin viittaavissa täydennyksissä intentionaalisuuden aste on luonnollisesti korkeimmillaan.

- (54) Yritys saisi helposti huomiota *Jaakko Ollilan takia*, sillä hänen isänsä on Nokian pääjohtaja Jorma Ollila. (HSTA289)
- (55) Mieleni on vähän levoton *sinun tähtesi*. (HSTÄ200)
- (56) Aaltosta seuraa Tampereelle pietarilainen Jelena (Milka Ahlroth), joka on hylännyt kaiken *miehen tähden*. (HSTÄ50)

Luokkaan **muu elollinen** on erotettu eläimiin viittaavat täydennykset (esim. 57 ja 58). Luokka olisi periaatteessa voinut sisältää myös esimerkiksi taruolentoihin tai muihin elollistettuihin entiteetteihin viittaavia täydennyksiä, koska niille mielletään samankaltaisia ominaisuuksia kuin aktuaalisesti olemassa oleville elollisille olennoille, mutta tällaisia esiintymiä ei aineistossa ole.

- (57) Mikko Arolan siskon Niinan mukaan veljestä on *Karan ansiosta* tullut entistä paljon avoimempi, koska koiran kanssa hän voi ja hänen pitää liikkua eri paikoissa. (HSA42)
- (58) Lehden mukaan Kuhmossa vapistaan useampia metsästyskoiria tappaneen *susilauman vuoksi*. (HSV108)

Luokassa **instituutio** kausaation aiheuttaa jokin ihmisten muodostama instituutio. KS määrittelee instituution seuraavasti: ”tapaan t. oikeussäännöksiin perustuva sociol., pol. t. uskonnollinen elämänmuoto, tapajärjestelmä, (yhteiskunnallinen) laitos. *Avioliitto ym. institootit. Uskonnollinen instituutio.*” Esimerkin 59 *armeija* edustaa instituutiota tämän määritelmän mukaisesti. Olen tulkinnut tässä tutkielmassa instituution määritelmää hieman laajemmin ja lukenut siihen kuuluviksi myös esimerkiksi yritykset (esim. 60), järjestöt (esim. 61) ja muut järjestäytyneet yhteisöt. Luokka instituutio on ominaisuuksiltaan lähellä luokkaa inhimillinen, vaikka niillä ilmiselvät eronsa onkin. Instituutiot kuitenkin ovat kielenkäytössämme intentionaalisia toimijoita, kuten esimerkeistäkin käy ilmi – onhan institutionaalisen toiminnankin taustalla aina väistämättä käytännössä ihmisyksilöitä.

- (59) *Armeijan vuoksi* se ei syntyne ennätysajassa. (HSV352)
- (60) *Nokian ja Soneran takia* Suomessakin tarkkaan seurattu teknologiayhtiöiden Nasdaq-osa-keindeksi ehti jo tiistaina laskea 4,3 prosenttia, ja syökse jatkui keskiviikkona yli seitsemällä prosentilla. (HSTA185)
- (61) Se on ehkä maailman ainoa kulttuurikeskus, joka on syntynyt *yksityisen kansalaisjärjestön ansiosta*. (HSA159)

Luokkaan **konkreettinen eloton** kuuluvat täydennykset ovat konkreettisia, fyysisesti olemassa olevia elottomia entiteettejä, jotka ovat ihmisen valmistamia tai aikaansaamia ja ihmisen hallinnassa tai vaikutuspiirissä. Luokkaan kuuluvia täydennyksiä edustavat esimerkit 62–64.

- (62) *Teräslangasta tehdyn pidikkeen **ansioista*** siima ei häiritse syötin hotkaisua. (HSA244)
- (63) Murtomies pakeni autolla, joka oli poistettu rekisteristä *epäkuntoisten jarrujen **takia***. (HSTA107)
- (64) *Sokkeloisen kattorakenteen **vuoksi*** palokunta ei onnistunut sammuttamaan tulta ajoissa vaan joutui tyytymään viereisen rakennuksen suojelemiseen. (HSV196)

Luokkaan **abstrakti eloton** kuuluvat täydennykset ovat elottomia mutta kytköksissä ihmiseen, jollakin tavalla ihmisen aikaansaamia asioita. Luokasta konkreettinen eloton tämän luokan jäsenet taas erottaa niiden tietty abstraktius. Ne eivät ole konkreettisia, fyysisinä entiteetteinä kosketettavissa olevia asioita. Jos esimerkissä 65 hengenvaaran aiheuttajana olisi päähän osunut *luoti*, voisi sitä pitää konkreettinen eloton -luokkaan kuuluvana konkreettisena entiteettinä, mutta *laukaus* on hetkellisenä toimintona jo abstraktimpi asia. Esimerkkien 66 ja 67 *jäähyt*, *sotakorvaukset* ja *kauppasopimukset* ovat myös sopimukseen perustuvia abstraktioina olemassa olevia asioita.

- (65) Sairaalan tiedottajan mukaan toinen haavoittuneista israelilaisista sotilaista oli hengenvaarassa *päähän osuneen laukauksen **takia***. (HSTA149)
- (66) JYP taisteli hyvin, vaikka joutuikin pelaamaan *runsaiden jäähyjen **johdosta*** alivoimalla. (HSJ153)
- (67) Kuparipula on Suomessa tällä hetkellä huutava – koko maassa voitaisiin käyttää tämän vuoden aikana noin 18000 kuparitonnia, mutta *sotakorvauksien ja kauppasopimusten **vuoksi*** kotimaan kulutukseen on mahdollisuus varata ainoastaan 8400 tonnia. (HSV253)

Aineistoon kuuluu myös tapauksia, joissa täydennyksen voisi luokitella joko tähän luokkaan tai edelliseen konkreettinen eloton -luokkaan riippuen siitä, mihin sen aspekteihin viitataan. Esimerkiksi sellaiset substantiivit kuin *kirja* tai *kirje* voisi luokitella niiden fyysisen olomuodon mukaan konkreettisiksi esineiksi. Useimmiten konteksti on kuitenkin johdattanut tulkitsemaan ne laajemmin hengentuotteina ja enemmän niiden sisällön kuin fyysisen muodon kannalta, jolloin olen katsonut niiden kuuluvan luokkaan abstrakti eloton (esim. 68 ja 69).

- (68) Oletteko saaneet *kirjeen **johdosta*** paljon kyselyjä? (HSJ193)
- (69) Tomlinson oli 90-luvulla vankilassakin *kirjan **takia***. (HSTA229)

Luokan **ilmiö** kausaation aiheuttajat ovat tavallisesti ihmisen hallinnan ulkopuolella olevia asioita ja ilmiöitä. Prototyypisissä luokan edustajina voi pitää luonnonvoimia ja sääilmiöitä (esim. 70), mutta olen laskenut siihen mukaan myös ihmisen hallinnassa korkeintaan hyvin välillisesti tai rajallisesti olevia ilmiöitä, kuten sairauksia ja vammoja (esim. 71) sekä hyvin laajoja yhteiskunnallisia ilmiöitä, sellaisia kuin esimerkin 72 *aateilmasto* tai esimerkin 73 *syntyvyys*. Myös tunteet (esim. 74) olen katsonut tähän luokkaan kuuluviksi.

- (70) Syksy on leppoinen myös *Tanskan salmista tulevan lämpimän merivirran ansiosta*. (HSA34)
- (71) Esimerkiksi Pietarin asukkaat saavat tärkeiltä viljelypalstoiltaan huonoja satoja *ruton takia*. (HSTA390)
- (72) Painettu versio oli lyyrisempi ja pehmeämpi, ehkä *silloisen aateilmaston tähden*. (HSTÄ114)
- (73) *Puolan korkean syntyvyyden ansiosta* melkoinen osa isojen valtionyritysten työläisistä oli alle 30-vuotiaita nuoria, joilla ei enää ollut taakkanaan stalinismin aikojen pelkoa valtiokoneistoa kohtaan. (HSA45)
- (74) Toisin on Gilgameshissa: sankarin matka manalaan alkaa *ystävyyden eikä rakkauden tähden*. (HSTÄ2)

Luokkaan **teko** olen erottanut erilaisia teonnimiä, siis tapauksia, joissa kausaation aiheuttajaksi kuvataan eksplisiittisesti jokin teko. Teon abstraktiotaso vaihtelee jonkin verran. Esimerkki jatkumon konkreettisemmasta päästä on virkkeen 75 *välilyönti*. Virkkeen 76 *rakentaminen* on konkreettista fyysistä tekemistä mutta luonteeltaan pitkäkestoista ja eri tavalla suunniteltua kuin yksittäinen teko. Uutisaiheiden myötä yleisiä kausaalisen adpositiolausekkeen täydennyksiä ovat erilaisiin rikoksiin viittaavat substantiivit, kuten virkkeissä 77 ja 78. Kaikki rikoksiin viittaavat täydennykset olen luokitellut kategoriaan teko, vaikka esimerkiksi *sarjamurha* ei ole vain yksittäinen teko vaan pikemminkin sarja tekoja.

- (75) *Erinomaisen välilyönnin ansiosta* Kirsi Hänninen toi tasoitusjuoksun 2-2. (HSA37)
- (76) *Rantaradan lisäraiteiden rakentamisen vuoksi* myös Mäkkylän ja Vermonrinteen pientaloasutusten suojaamista melusteilla suunnitellaan. (HSV69)
- (77) *Sen ja muiden petosten tähden* raastuvanoikeus lähetti hänet kasvatustalokseen, missä Ruben vietti viisi vuotta. (HSTÄ31)
- (78) Unkari tutkii kaikki sairaalat *sarjamurhan vuoksi* (HSV250)

Luokkaan **tapahtuma** olen lukenut kuuluviksi erilaisia tapahtumia, tapauksia ja tilaisuuksia. Jatkumonluonteisuutta on väistämättä myös tässä luokassa. Virkkeen 79 *ketjukolari* on tapahtumana lyhykestoinen, oletettavasti suunnittelematon eikä intentionaalisesti aiheutettu, kun taas virkkeiden 80 ja 81 *olympiakisat* ja *presidentinvaalit* ovat pitkällisen suunnittelun vaatineita suur tapahtumia.

- (79) *Ketjukolarin **takia*** syntyi kilometrien mittaiset autojonot. (HSTA78)
- (80) Kiina yli miljardeine asukkaineen ja niin iso laiva, että on vaikea uskoa senkään kurssin paljon muuttuvan *pelkkien olympiakisojen **vuoksi***. (HSV400)
- (81) Aktian pääekonomistin Timo Tyrväisen mukaan Yhdysvaltain keskuspankkia ei saatu mukaan *maan presidentinvaalien **tähden***. (HSTÄ73)

Luokkaan **ominaisuus** sisältyy erilaisiin henkisiin ominaisuuksiin, luonteenpiirteisiin ja mielentiloihin viittaavia täydennyksiä, sellaisia kuin esimerkeissä 82–84.

- (82) Ulkoministerin mukaan pankit ovat joutuneet silmätikuiksi johtajien ”herkullisen ylimielisten” lausuntojen *takia* ja ”*kannattamattomia asiakkaita hylkivän asenteensa **vuoksi***”. (HSV346)
- (83) Ylläpitäjä suosittelee, että oraakkelilta kysyttäisiin etenkin mielipiteitä, sillä niitä ”hänellä on *suuren tietopohjansa **takia*** runsaasti”. (HSTA115)
- (84) Riihenmäki sai päänavaajan aseman *oman intonsa **ansioista***. (HSA233)

Aineistoon kuuluvat muutamat fyysisiin ominaisuuksiin viittaavat täydennykset, kuten esimerkiksi *85 juoksutyylin*, olen myös luokitellut kuuluvaksi ominaisuus-luokkaan, vaikka ne eroavatkin selvästi kategorian ytimenä pitämistäni henkisistä ominaisuuksista. Ne eivät kuitenkaan sovi luontevasti muihinkaan luokkiin, ja toisaalta niitä on niin vähän, ettei oman luokan luominen niille olisi tarkoituksenmukaista.

- (85) Suomalaispelaaja sai kuulla myös kiusallisia pilkkanimiä, kuten ”Läskiperse” (*culo gordo*) tai ”Lahden hevonen” (*caballo de Lahti*), *lahtelaisen erikoisen juoksutyylin **johdosta***. (HSJ21)

Luokassa **epäselvä** ovat esiintymät, joissa virkkeen merkitys jää niin epäselväksi, ettei myöskään kausaation aiheuttajaa pysty tarkastelemaan. Esimerkissä 86 *ansioista*-adposition täydennys *Zumwalt* voi viitata joko henkilöön tai amerikkalaiseen hävittäjäalukseen.

- (86) Myös naiset pääsivät etenemään urallaan *Zumwaltin **ansioista***. (HSA188)

Luokassa epäselvä ovat myös muutamat idiomitapaukset, joita on aineistossa vain *vuoksi*-adposition aineistossa. Esimerkiksi virkkeen 87 täydennystä en ole siis luokitellut mihinkään edellä käsitellyistä kategorioista, koska *varmuuden vuoksi* on selvä kiteytynyt kokonaisuus. Paalan idiomikäyttöjen analyysiin myöhemmin luvuissa 4.2 ja 4.3.

- (87) Tehdään jääkoe *varmuuden **vuoksi***. (HSV201)

Samoin analyysin yksinkertaistamiseksi olen päätenyt jättämään tämän ominaisuuden kannalta luokkaan epäselvä tapaukset, joissa adposition täydennyksenä on edeltävään lauseeseen viittaava *mikä*-relatiivipronomini. Relatiivipronomini *joka* viittaa edelliseen sanaan, joten sen kohdalla olen tarkastellut tätä sanaa adposition täydennyksenä. Vaikka syntaktisesti täydennys on tietenkin pronomini itse, semanttisesti esimerkiksi virkkeessä 88 ei nähdäkseni ole eroa, analysoidaanko ilmausta ”*varustepula, jonka takia*” vai ”*varustepulan takia*”. Virkkeessä 89 olisi kuitenkin teennäistä yrittää tiivistää koko lauseen sisältöä substantiivilausekkeeksi ja analysoida sitä täydennyksenä. Koska tällaisia *mikä*-pronominillisia tapauksia on aineistossa vain vähän, jätän ne tässä tarkemmin analysoimattomina luokkaan epäselvä.

- (88) Bhujin asukkaat paheksuivat *varustepulaa, jonka takia* pelastustöitä ei voida tehdä vuorokauden ympäri. (HSTA227)
- (89) *Muutamat ulkomaille sijoittuvat jaksot eivät vie itse tarinaa eteenpäin tai anna sille riittävästi taustaa, minkä tähden* ne maistuvat itsetarkoitukselliselta eksotiikalta. (HSTÄ63)

Luokkaan epäselvä olen jättänyt lisäksi esiintymät, joissa on useampi täydennys, jotka kuuluisivat eri luokkiin. Esimerkissä 90 *lunastusmenettely* kuuluisi lähinnä luokkaan abstrakti eloton ja *vuokralaiset* luokkaan inhimillinen. Yhden esiintymän luokittelu kahteen eri kategoriaan olisi kuitenkin monimutkaistanut aineiston tilastollista tarkastelua tarpeettoman paljon. Tällaisia esiintymiä on aineistossa vain joitakin yksittäistapauksia.

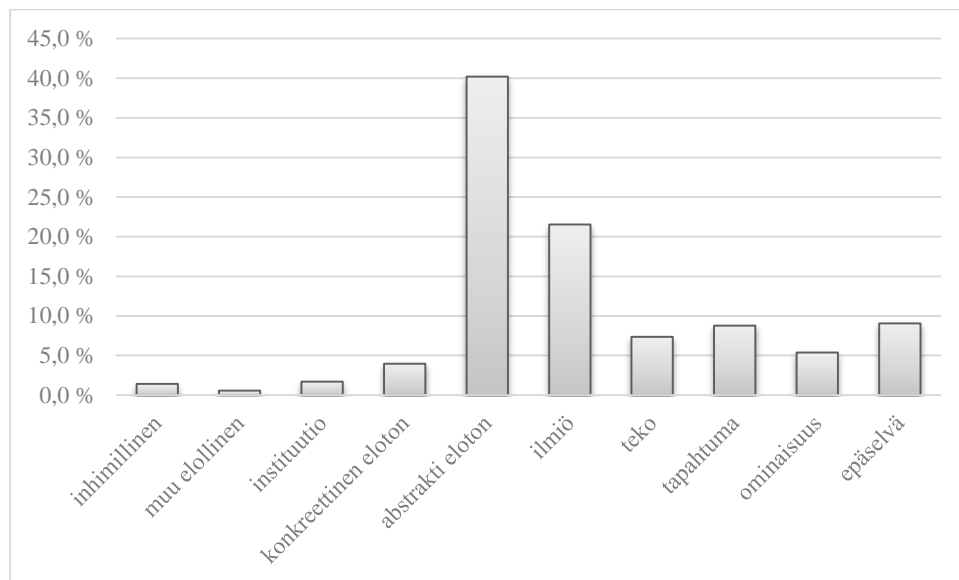
- (90) Perjantaina talon sisäpihalla ollut naapuri arveli, että Lipposten kaupan lopullinen toteutuminen voi viedä jopa yli vuoden *lunastusmenettelyn ja vuokralaisten vuoksi*. (HSV209)

4.1.1 Adposition *vuoksi* täydennykset

Adposition *vuoksi* täydennyksistä 40,2 prosenttia (142)³² edustaa tyypiltään abstraktia elotonta. Toiseksi suurimmaksi täydennysten luokaksi muodostuu ilmiö, joka kattaa 21,5 prosenttia (76) aineistosta. Luokkaan tapahtuma kuuluu 8,8 prosenttia (31) aineiston täydennyksistä, luokkaan teko 7,4 prosenttia (26) ja luokkaan ominaisuus 5,4 prosenttia (19) aineistosta. Luokan konkreettinen eloton osuus on 4,0 prosenttia (14). Pienimmiksi luokiksi jäävät elollista ja/tai intentionaalista edustavat luokat instituutio (1,7 prosenttia (6)), inhimillinen (1,4 prosenttia (5)) ja muu elollinen (0,6 prosenttia (2)). Epäselvien tapausten osuus jää *vuoksi*-adposition aineistossa hieman keskivertoa suuremmaksi, 9,1 prosenttiin (32), pääasiassa idiomikäyttöjen sekä *mikä*-

³² Esitän prosenttilukujen yhteydessä jatkossa suluissa myös esiintymien aktuaalisen määrän.

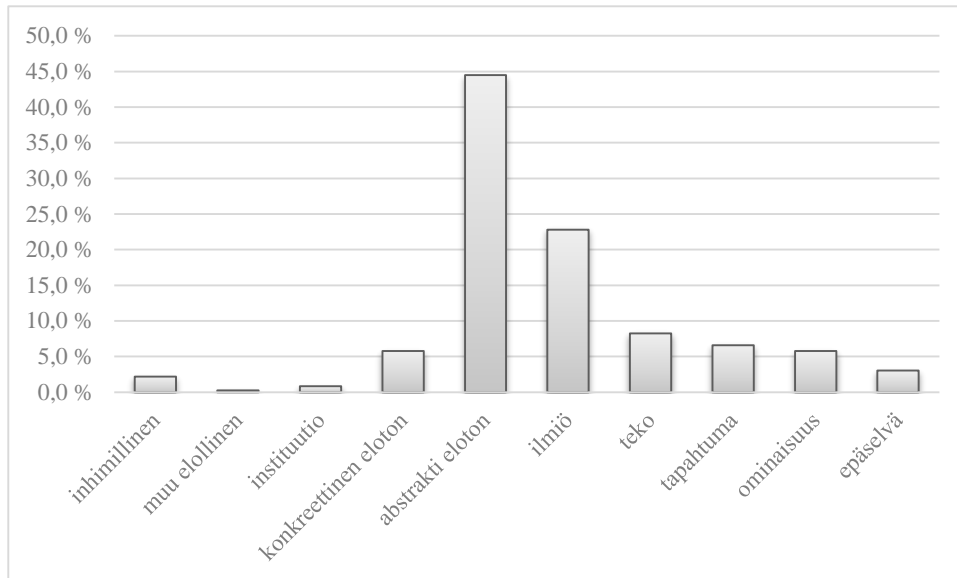
relatiivipronomin sisältävien virkkeiden takia. Adposition *vuoksi* täydennysten jakaumaa havainnollistan kuvassa 3.

Kuva 3. Adposition *vuoksi* täydennykset HS-korpuksessa.

4.1.2 Adposition *takia* täydennykset

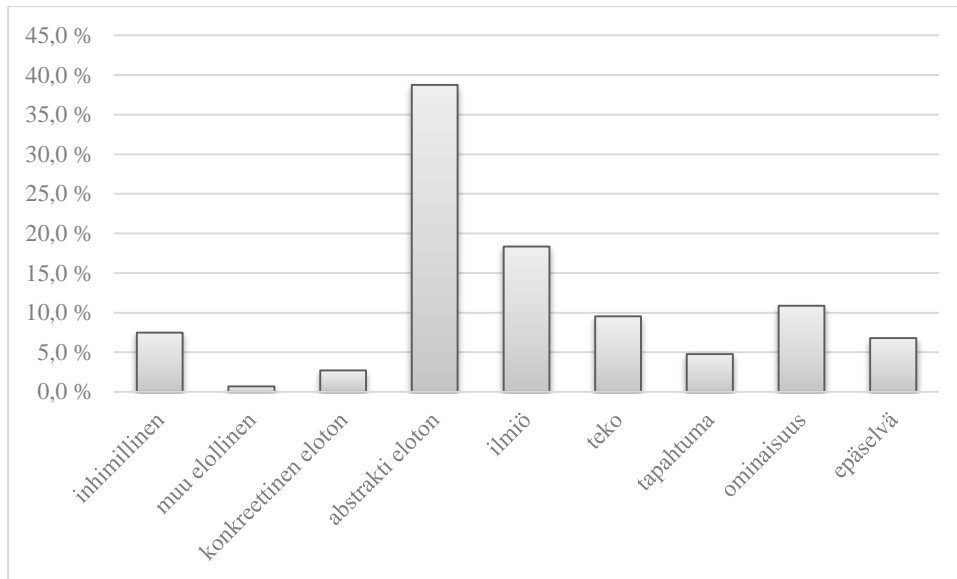
Adposition *takia* täydennysten jakauman olen koonnut kuvaan 4. Vertaamalla sitä kuvaan 3 käy ilmi, että adposition *takia* täydennykset eivät eroa kovinkaan huomattavasti adposition *vuoksi* täydennyksistä. Abstraktin elottoman osuus on 44,5 prosenttia (162) ja ilmiön 22,8 prosenttia (83). Muita luokkia edustaa kutakin alle 10 prosenttia aineistosta. Suurimmiksi erottuvat teko (8,2 prosenttia, (30)), tapahtuma (6,6 prosenttia (24)), ominaisuus (5,8 prosenttia (21)) ja konkreettinen eloton (5,8 prosenttia (21)). Luokan inhimillinen koko on 2,2 prosenttia (8) aineistosta, luokan instituutio 0,8 prosenttia (3) ja luokan muu elollinen 0,3 prosenttia (1). Painottuminen elottomiin täydennyksiin on siis hyvin selvä. Luokkaan epäselvä jää 3,0 prosenttia (11) esiintymistä.

Kuva 4. Adposition *takia* täydennykset HS-korpuksessa.

4.1.3 Adposition *tähden* täydennykset

Adposition *tähden* aineistossa luokan abstrakti eloton osuus on 38,8 prosenttia (57). Samoin kuin edellä esitellyissä adpositioiden *vuoksi* ja *takia* aineistoissa, ilmiö on toiseksi suurin luokka. Sitä edustaa aineistosta 18,4 prosenttia (27). Luokkaan ominaisuus kuuluu 10,9 prosenttia (16) täydennyksistä ja luokkaan teko 9,5 prosenttia (14). Luokkaa inhimillinen edustaa jonkin verran suurempi osuus kuin adpositioiden *vuoksi* ja *takia* aineistoissa, 7,5 prosenttia (11), ja luokkaa tapahtuma 4,8 prosenttia (7). Pienimmiksi luokiksi jäävät konkreettinen eloton 2,7 prosentin (4) osuudella ja muu elollinen 0,7 prosentin (1) osuudella aineistosta. Kokonaan edustumatta aineistossa jää luokka instituutio, ja luokittelemattomina luokkaan epäselvä jää 6,8 prosenttia (10) aineistosta. Kuva 5 mallintaa adposition *tähden* täydennysten jakaumaa.

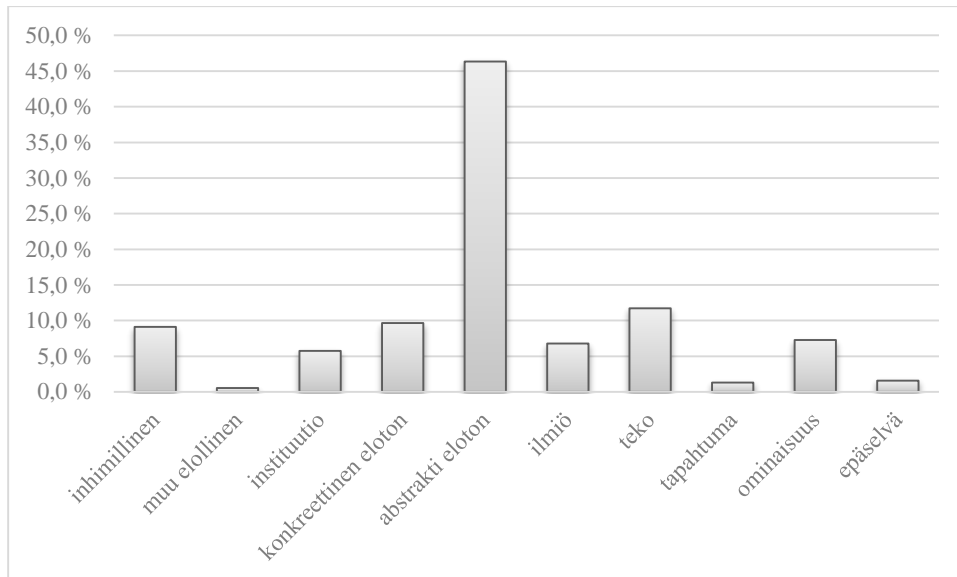

Kuva 5. Adposition *tähdien* täydennykset HS-korpuksessa.

4.1.4 Adposition *ansiosta* täydennykset

Adposition *ansiosta* aineistossa abstrakti eloton on myös suurin luokka 46,4 prosenttia (178) osuudella esiintymistä. Toiseksi suurimmaksi luokaksi aineistossa nousee poikkeuksellisesti teko 11,7 prosenttia (45) osuudella. Luokkaan konkreettinen eloton kuuluu 9,6 prosenttia (37) aineiston täydennyksistä. Huomionarvoista on luokan inhimillinen suhteellisen suuri osuus, 9,1 prosenttia (35). Sitä seuraavat luokka ominaisuus 7,3 prosenttia (28) osuudella ja luokka ilmiö 6,8 prosenttia (26) osuudella. Luokkaa instituutio edustaa 5,7 prosenttia (22) aineistosta. Pie-nimmiksi jäävät luokat tapahtuma (1,3 prosenttia (5)) ja muu elollinen (0,5 prosenttia (2)). Luokkaan epäselvä jää 1,6 prosenttia (6) aineistosta. Adposition *ansiosta* täydennysten jakauma on kootusti kuvassa 6.

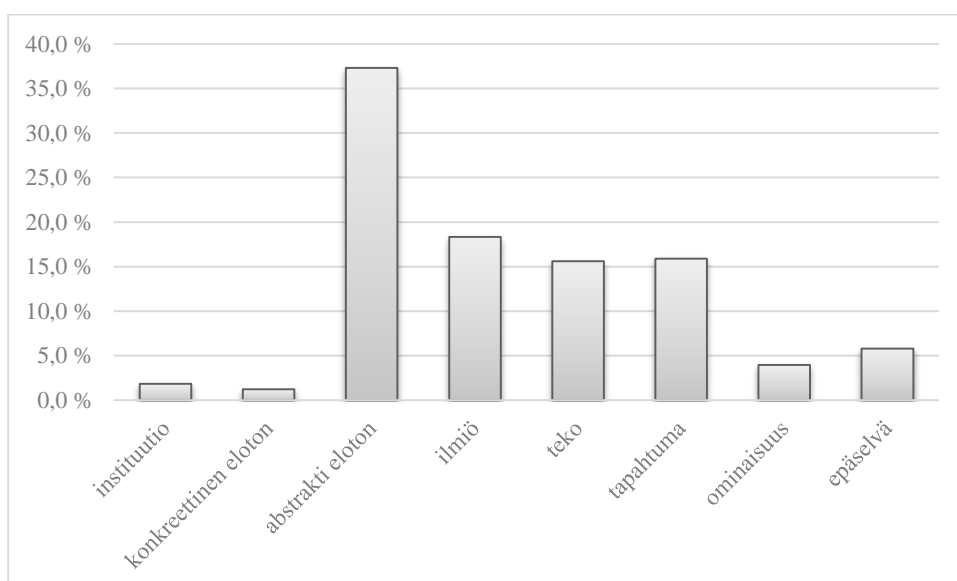
Erot muihin aineistoihin eivät ole erityisen suuria abstraktin elottoman ollessa kuitenkin selvästi suurin luokka joka aineistossa, mutta eräiltä osin adposition *ansiosta* aineisto näyttäytyy hieman erilaisena: sekä konkreettisen elottoman että inhimillisen luokat ovat suhteellisen suuria ja toisaalta luokan ilmiö 6,8 prosenttia edustus on pieni verrattuna muiden aineistojen 18,3–22,8 prosenttia osuuksiin. Näyttäisi siis suuntaa antavasti siltä, että ansioiden liittäminen laajoihin ilmiöihin olisi jokseenkin epäluontevaa. Inhimillisten täydennysten suhteellisen suuri osuus vaikuttaa myös luonnolliselta, koska ansio on tyypillisesti jotakin ihmisen saavuttamaa.

Kuva 6. Adposition *ansiosta* täydennykset HS-korpuksessa.

4.1.5 Adposition *johdosta* täydennykset

Adposition *johdosta* aineistossa abstrakti eloton on jälleen suurin luokka. Sitä edustaa 37,3 prosenttia (122) aineistosta. Jakauma on kuitenkin hieman tasaisempi kuin muissa aineistoissa, sillä suhteellisen suuret osuudet muodostaa myös kolme muuta luokkaa: ilmiö (18,3 prosenttia (60)), tapahtuma (15,9 prosenttia (52)) ja teko (15,6 prosenttia (51)). Luokkaa ominaisuus edustaa 4,0 prosenttia (13), luokkaa instituutio 1,8 prosenttia (6) ja luokkaa konkreettinen eloton 1,2 prosenttia (4) aineistosta. Luokkaan epäselvä kuuluu 5,8 (21) prosenttia aineistosta. Kuva 7 havainnollistaa adposition *johdosta* täydennysten jakaumaa.

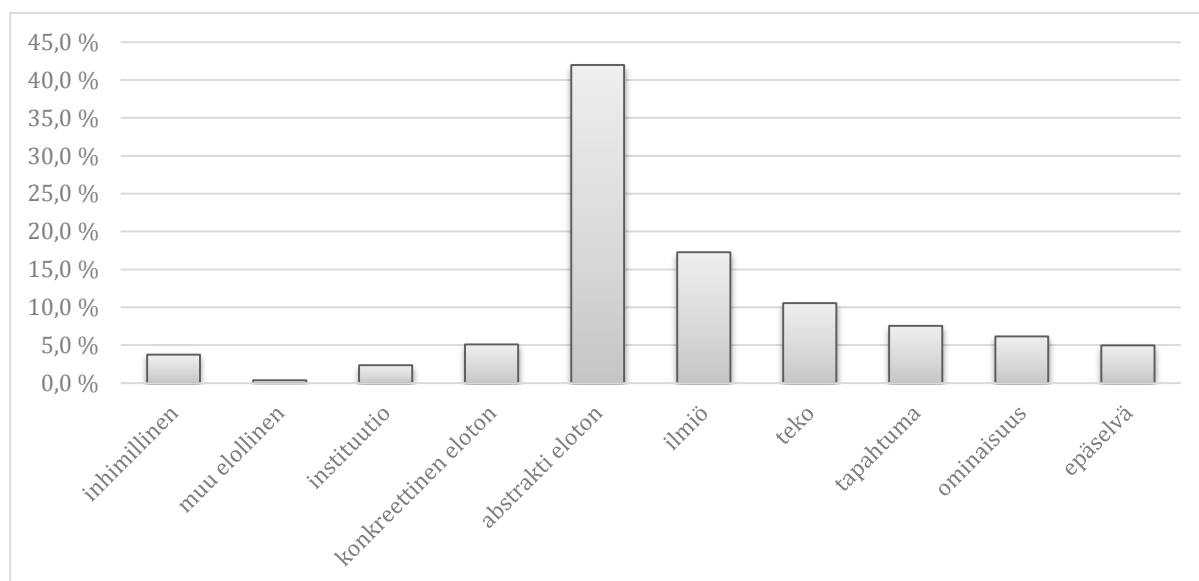

Kuva 7. Adposition *johdosta* täydennykset HS-korpuksessa.

Adpositio *johdosta* ei esiinny HS-korpuksen aineistossa lainkaan luokkiin inhimillinen ja muu elollinen kuuluvien täydennysten kanssa, eikä sen itse asiassa pitäisi olla sellaisten kanssa mahdollinenkaan. Heine ym. (1991: 160) esittävät, että yksiköiden kieliopillisuudessa pätee yleinen kehityssuunta merkityskategorioiden välillä: jos yksikkö aluksi ilmaisee spatiaalisia suhteita, käyttökontekstit laajenevat ensin ihmiskeskeisten suhteiden ilmaisuun ja niiden kautta edelleen elottomien entiteettien välisten suhteiden ilmaisuun. Jaakola (1997: 129) toteaa, että suomen kielessäkin pääsääntöisesti voi osoittaa, että jos adpositiota käytetään elottomiin olioihin liittyvien suhteiden yhteydessä, sitä käytetään myös ihmiskeskeisten suhteiden ilmaisuun. Hän (mp.) kuitenkin huomauttaa, että poikkeuksiakin on: juuri *johdosta* sekä sen lisäksi ainakin *seurauksena*, *perusteella* ja *pohjalta* eivät ole mahdollisia ihmiskeskeisten suhteiden ilmaisussa.

4.1.6 Kokoavaa tarkastelua

Kaikkien adpositioiden yhteenlasketussa aineistossa suurimmaksi täydennysten tyyppiä muodostuu abstrakti eloton 42,0 prosentin osuudella. Toiseksi eniten, 17,3 prosenttia, on luokan ilmiö täydennyksiä, ja kolmanneksi eniten, 10,5 prosenttia täydennyksistä, kuuluu luokkaan teko. Muita luokkia on kutakin alle 10 prosenttia, ja ne ovat suuruudeltaan seuraavassa järjestyksessä: tapahtuma (7,6 prosenttia), ominaisuus (6,2 prosenttia), konkreettinen eloton (5,1 prosenttia), epäselvä (5,0 prosenttia), inhimillinen (3,7 prosenttia), instituutio (2,3 prosenttia) ja muu elollinen (0,4 prosenttia). Havainnollistan jakaumaa kuvassa 8.

Kuva 8. Adpositioiden täydennysten tyypit koko aineistossa.

Luokat inhimillinen, muu elollinen ja instituutio päädyin tässä luokituksessa pitämään erillään, vaikka niillä on tiettyjä yhtymäkohtia. Olennaisina inhimilliseen liitettävänä piirteinä pidin elollisuutta ja intentionaalisuutta, joista ensimmäinen puuttuu luokan instituutio jäseniltä ja jälkimmäinen on hieman tulkinnanvarainen luokan muu elollinen osalta (esimerkiksi susilauman rinnastaminen ihmiseen intentionaalisuuden osalta ei ole kovin uskottavaa). Vaikka nämä kolme kategoriaa kuitenkin laskisi heterogeenisyydestään huolimatta yhteen yhdeksi elollis-intentionaalisten tarkoitteiden kategoriaksi, se kattaisi koko aineistosta vain 6,4 prosenttia.

Kaiken kaikkiaan voidaan siis todeta, että elollisia ja/tai intentionaalisia tarkoitteita merkitsevien sanojen esiintyminen kausaalisten adpositioiden täydennyksinä on HS-korpuksessa harvinaista. Saattaa olla, että sanomalehtikorpuksen tekstilajeilla on oma vaikutuksensa asiaan: valtaosa korpuksen virkkeistä on peräisin uutisista, ja etenkin niissä voisi niin aihepiirien kuin objektiivisen, asiatyylisen kerronnankin olettaa johtavan siihen, että ihmiskeskeiset suhteet jäävät vähemmälle.

Nähdäkseni vaikuttaa kuitenkin myös hyvin mahdolliselta, että tilanteita, joissa elollinen ja intentionaalinen entiteetti on jonkin asiointilan aiheuttajana, ilmaistaisiin yksinkertaisesti tyypillisemmin muin keinoin kuin adpositiorakentein adverbialiasemassa. Intentionaalinen agentti kausatiivisen rakenteen subjektina on yksinkertaisempi ja tavallaan tunnusmerkitön ratkaisu tilanteisiin, joissa sekin on mahdollinen. Tutkielmani aineisto on rajattu nimenomaan virkkeisiin, joissa on kausaalinen adpositio, joten kausatiivisista lauserakenteista en sinänsä pysty sanomaan pitävästi mitään. Käytän tässä tutkielman johdannossa esittämäni yksinkertaista kausatiivisen lauserakenteen esimerkivirkettä *Iida rikkoi ikkunan*. Kyseisen virkkeen ilmaiseminen esimerkiksi muodossa *Ikkuna on rikki Iidan takia* ei ole täysin epäluonteva mutta vaikuttaisi vaativan juuri tietynlaisen kontekstin, jossa on jokin syy olla ilmaisematta asiaa yksinkertaisemmin agenttiivisen toimijan kera.

Palaan tässä vaiheessa luvussa 2.1.2 esiintuomaani Comrien (1983: 165) toteutukseen, jonka mukaan välitön kausaalisuus saa tavallisesti morfologisen ilmaisun ja välillinen perifeerisemmän leksikaalisen ilmaisun. Jos siis oletetaan suoran, välittömän kausaalisuuden korreloivan elollisen, intentionaalisen agentin esiintymisen kanssa, on oletettavaa myös, että tällaiseen kausaalisuuteen liittyy myös yksinkertaisempi, morfologinen ilmaisu.

Samana ajatuksena kautta voisi selittää osaltaan myös luokan konkreettinen eloton pienuutta kaikkien adpositioiden aineistossa ja luokkien abstrakti eloton ja ilmiö suuruutta verrattuna muihin luokkiin. Abstraktien asioiden yhteydessä välillinen kausaalisuuden ilmaisu vai-

kuttaisi luontevammalta, koska niiden tapauksessa kausaalinen suhde koostuu yleensä monimutkaisista vaikutussuhteista. Esimerkiksi virkkeelle 91 on vaikea kuvitella korvaavaa virkettä, joka välittäisi saman asiasisällön luontevasti välittömän kausaation keinoin. Koulukunnan syntyminen tiettyyn paikkaan tietyn henkilön elämänvaiheiden myötä on niin monivaiheinen prosessi ja ilmaistu kausaatio epäilemättä niin abstraktia, että ilmaisussa täytyy korostua nimenomaan kahden asiointilan välisyys ja ilmaisuun täytyy tiivistyä paljon informaatiota.

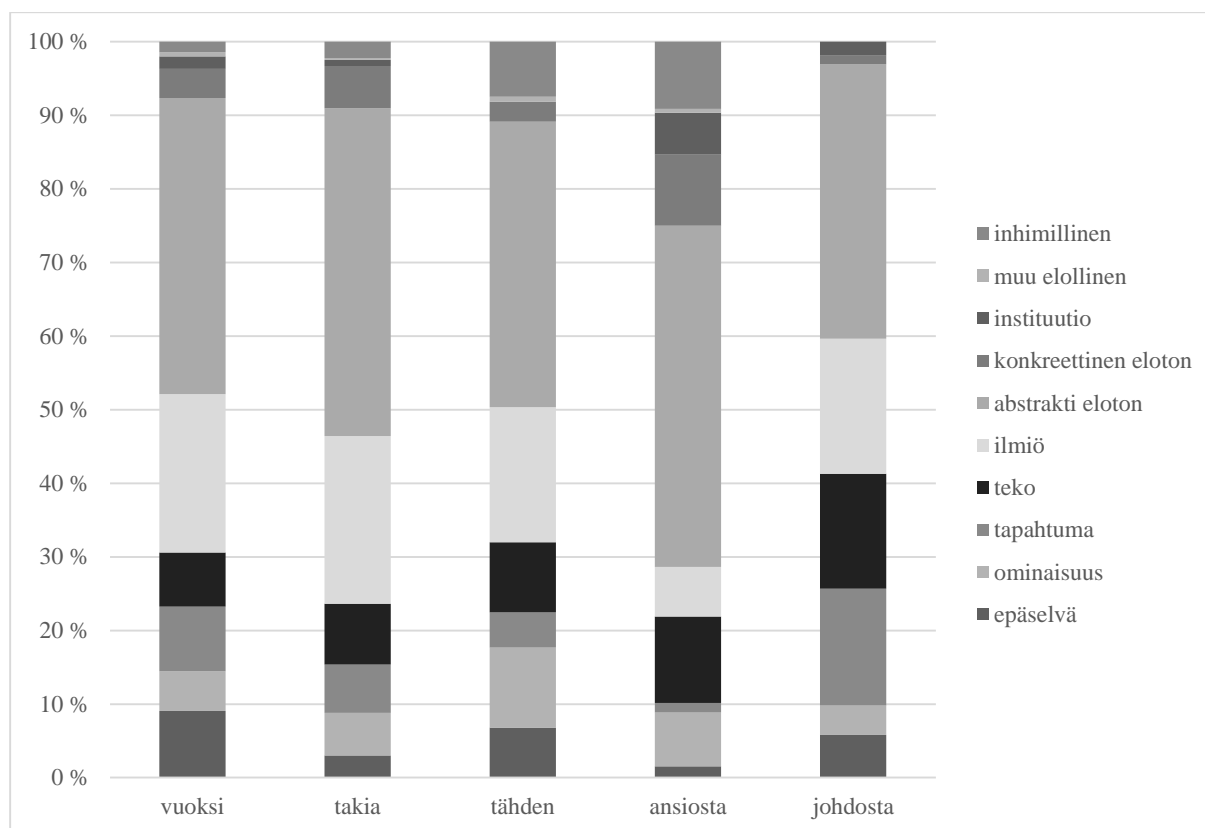
- (91) Sen keskeinen luoja oli *Juri Lotman, jonka elämänvaiheiden tähden* koulukunta syntyi juuri Tarttoon. (HSTÄ21)

Abstraktin elottoman ja ilmiön jälkeen kolmanneksi suurimmaksi luokaksi aineistossa muodostuu teko. Sen osuus yhteenlasketusta aineistosta on kuitenkin suhteellisen pieni, 10,5 prosenttia. Sinänsä teko näyttäytyy syyksi hyvin luonnollisena kategoriana: jotakin tapahtuu, koska joku tekee jotakin. Ehkä kausaalisten adpositioiden täydennyksinä teot jäävät kuitenkin näinkin vähäisiksi sen vuoksi, että tekoihin perustuvaa kausaatiota ilmaistaan myös tyyppillisemmin välittömänä kausatiivisin rakentein.

Suurin elollisten täydennysten osuus on jokseenkin odotetusti *ansioista*-adposition aineistossa, jossa 15,3 prosenttia täydennyksistä edustaa luokkia inhimillinen, muu elollinen ja instituutio (johon ei varsinaisesti sisälly ominaisuutena elollisuutta, mutta jonka luen tässä intentionaalisen toimijuuden vuoksi osaksi elollisia täydennysluokkia). Huomionarvoista tähän verrattuna on etenkin se, että adposition *johdosta* aineistossa luokat inhimillinen ja muu elollinen eivät edustu lainkaan ja luokan instituutio vastaava osuus on vain 1,5 prosenttia. Elollisen täydennyksen mahdollisuutta voi siis pitää yhtenä selityksenä sille, miksi adpositiot *ansioista* ja *johdosta* eivät sanakirjoissa ole mukana toistensa määritelmässä.

Aineiston kuvailemiseksi jaoin adpositioiden täydennysten tyytit melko suureen määrään kategorioita, joiden osuudet kunkin adposition aineistossa havainnollistuvat kuvassa 9. Tilastollisen merkitsevyyden tarkastelu ei kuitenkaan tällaisilla muuttujilla ole relevanttia, koska eri kategorioiden frekvenssit jäävät niin pieniksi. Tilastollista tarkastelua varten yhdistinkin luokat inhimillinen, muu elollinen ja instituutio yhdeksi elollis-intentionaalisten täydennysten luokaksi ja luokkaa epäselvä lukuun ottamatta muut kategoriat yhteen elottomien luokkaan. Elottomien täydennysten painottuminen koko aineistossa on tilastollisesti erittäin merkitsevä tulos³³. Vaikka adposition *ansioista* aineistossa elollisia täydennyksiä on enemmän kuin muissa aineistoissa, on elottomien osuus siinäkin kuitenkin 84,4 prosenttia.

³³ $\chi^2=68,69$, $p < 0,001$ (***) , $df=4$

Kuva 9. Täydennysten tyyppien jakauma adpositioiden aineistoissa.

4.2 Kausaaliset adpositiot positiivisissa ja negatiivisissa konteksteissa

Tässä luvussa tarkastelen, onko kausaalisten adpositioiden konteksteissa eroa sen suhteen, ilmaistaanko niissä positiivis- vai negatiivismerkityksistä vai neutraalia kausaatiota. Positiivisuus tai negatiivisuus voi ilmetä selkeästi lauseen asiasisällöstä tai vähemmän ilmiselvissä tapauksissa käytetyistä sananvalinnoista, jotka paljastavat kirjoittajan näkökulman tai asenteen esitettyä asiaintilaa kohtaan tai luovat muuten virkkeeseen tietynlaisen sävyn. Kontekstuaalisen semantiikan termin tarkastelen siis luvussa 2.2.1 esiteltyä semanttista prosodiaa. Kandidaatintutkielmani (Tuuri 2010) aihe lähti aikanaan kehittymään osittain siksi, että pidin *takia*-adpositiota hiukan *vuoksi*-adpositiota negatiivissävyisempänä ja koin siksi tarvetta kyseenalaistaa väitteet niiden absoluuttisesta synonymiasta (esim. Karlsson 1994: 203). Myös Herlin (1997: 166) toteaa Räsänen (1996) arvelleen esitelmässään, että adpositioiden *vuoksi* ja *takia* välillä olisi nyky-yleiskielessä sävyero juuri positiivisuuden ja negatiivisuuden kannalta siten, että *vuoksi* esiintyisi useammin myönteisissä ja *takia* kielteisissä konteksteissa.

Wierzbickan (1988: 210) mukaan ihmiselle ominainen taipumus nähdä asiointilat joko hyvinä tai pahoina heijastuu kieleen siinä määrin, että hyvä–paha-dikotomian kieliopillista merkintää voi ainakin hypoteettisesti pitää kielellisenä universaalina. Sen ilmenemislajisuuden hän toteaa vaihtelevan eri kielissä miltei kaikenkattavasta vähemmän ilmeiseen. Esimerkkinä hyvin näkyvästä merkinnästä Wierzbicka (mp.) esittää vietnamin kielen, jossa ei ole mahdollista ilmaista neutraalia passiivia: kielessä on kaksi passiivia, joista toiseen kuuluu aina positiivinen merkitys ja toiseen aina negatiivinen.

Herlin (1997: 166) ehdottaa, että suomen kielessä *vuoksi*- ja *takia*-adpositioiden oletettua sävyeroa voisi pitää yhtenä Wierzbickan (1988: 210) hypoteettisen universaalien ilmentymänä suomen kielessä. Wierzbickan (mts. 210–223) esimerkit ovat edellä mainitun vietnamin passiivin tapaan kuitenkin selvemmin kieliopillisia ja liittyvät esimerkiksi verbien argumenttirakenteeseen. Idiomaattisten ilmausten, kuten *turhan takia* tai *varmuuden vuoksi* (jotka kyllä sinällään antavat viitteitä sävyerosta), lisäksi ei liene konteksteja, joissa adpositioita *vuoksi* ja *takia* ei missään tapauksessa voisi korvata toisillaan. Jos adpositioiden *vuoksi* ja *takia* välillä on tämän ominaisuuden suhteen jonkinasteinen ero, kyse on pikemminkin tyypillisyydestä esiintyä tietynlaisissa konteksteissa. Nähdäkseni on siis hieman kyseenalaista, voiko eroa kutsua varsinaisesti kieliopilliseksi.

Positiivisuus–negatiivisuus-dikotomian kannalta erityisasemassa tässä tutkielmassa tarkastelluista adpositioista on *ansioista*, jonka perusta on, kuten luvussa 3.1.1 totesin, vielä hyvin läpinäkyvästi positiivismerkityksisessä kantasanassa. Vilppula (2004) kritisoi uutiskielessä usein harkitsemattomasti käytettyjä, merkitykseltään värittyneitä sanoja, kuten *ansioista* tai *kiitos*, ja esittää niille korrekteiksi vaihtoehdoiksi ”käyttöalaltaan neutraaleja” adpositioita *vuoksi*, *takia* ja *tähden*. Vilppulan (2004) esimerkkilauseissa ”*Köyhät köyhtyvät EU:n takia*” ja ”*Köyhät köyhtyvät EU:n ansioista*” näkyy hyvin sävy- tai pikemminkin näkökulmaero, jonka adpositiovalinta voi rakentaa – tässä kontekstissahan adpositiot *takia* ja *ansioista* näyttävät plesionyyminä yksiköinä.

Jantunen (2004: 26) toteaa, että semanttisen prosodian analysoimiseksi tarvitaan yleensä laajempi konteksti kuin kollokaatioanalyysissä, jossa saattavat riittää aivan tutkittavan ilmauksen lähimmät sanat. Hän onkin päätenyt laajentamaan konteksteja jopa useampivirkkeiksi ja päässyt näin luokitukseen, jossa positiivisen ja negatiivisen prosodian rinnalle luokitukseen on sisällytetty neutraali prosodia, koska kaikkia konteksteja ei luonnollisesti voi pitää selvästi positiivisina tai negatiivisina (mts. 142–145). Neutraaleiksi Jantunen (mts. 142) on luokitellut myös epäselvät tapaukset, joissa prosodia ei selviä. Tässä tutkielmassa en kuitenkaan käytännön syistä voinut ryhtyä koostamaan eri aineistoa semanttisen prosodian tarkasteluun.

Tarkastelen sitä siis virkkeen mittaisista konteksteista, mikä kasvattaa epäilemättä hiukan epäselvien tapausten osuutta. Osittain tästä syystä olen katsonut parhaaksi erottaa neutraalin ja epäselvän prosodian toisistaan, kuten jäljempänä käy ilmi.

Kausaaliset adpositiot ovat virkekontekstin semanttisen prosodian tarkastelun kannalta erityisasemassa, koska ne toimivat kahden asiointilan yhdistäjänä. Kausaalisuhde rakentuu sekä syystä että seurauksesta tai vaikutuksesta. Herlin (1997: 166–167) pohtii *vuoksi*- ja *takia*-adpositioiden oletettua sävyeroa puhuen nimenomaan kielteisestä ja myönteisestä syystä. Syy (tai esimerkiksi peruste) onkin syntaktiselta kannalta tietyllä tavalla ensisijainen, koska se ilmaistaan adpositiolausekkeen sisällä, kun taas seuraus ilmenee muualta lauseesta.

Kuitenkin, kun asiaa tarkastelee koko lauseen tai virkkeen tasolla, seurauksen ilmaiseminen on tavallisesti virkkeen keskeisin asiasisältö. Kuten luvussa 2.1.2 totesin, kausaalisuhteita voi jäsentää funktionaalisesti määritellyn alisteisuuden käsitteen mukaan niin, että adverbiaaliasemassa ilmaistu syy tai perustelu on alisteinen toiselle esitetylle asiointilalle, joka ilmaisee seurauksen. Esimerkissä 92 virkkeen ensisijainen sisältö on, että ammunta piti keskeyttää. *Sade* sinänsä ei ole välttämättä negatiivinen asia kaikissa konteksteissa, mutta tässä virkkeessä sen negatiivinen seuraus määrittää koko kausaalisuhteen negatiiviseksi. Esimerkin 93 *liitteet* ovat myös sinänsä neutraali asia, johon ei liity mitään lähtökohtaista latausta. Kun liitteet kuitenkin virkkeen mukaan mahdollistavat sen, että kirjaa voi arvioida klassikoksi, syntyy lukijalle väistämättä positiivinen tulkinta, jonka mukaan kyseiset liitteet ovat erityisen ansiokkaita.

(92) Ammunta piti keskeyttää *sateen vuoksi*. (HSV8)

(93) Lackmanin kirjaa voi juuri *liitteidensä ansiosta* arvioida jo klassikoksi. (HSA200)

Syyn ja seurauksen asymmetrisen suhteen voikin nähdäkseni muotoilla niin, että negatiivinen seuraus voi määrittää myös syyn negatiiviseksi (kuten edellä esimerkissä 92 *sade* on kontekstissaan selvästi negatiivinen asia), mutta negatiivinen syy sen sijaan ei määritä seurausta negatiiviseksi. Esimerkissä 94 *konflikti* on sinällään selvästi negatiiviseksi määrittyvä asia, mutta sen aiheuttama seuraus on tässä tapauksessa kuitenkin jotakin positiivista: naiset ovat saavuttaneet elämänlaatuaan parantavia asioita. Esimerkissä 95 puolestaan nähdään, miten myöskään positiivinen syy ei määritä seurausta positiiviseksi. Yhtiölle *raju laajentuminen* on epäilemättä positiivista, mutta seurauksena voidaan silti ilmaista negatiivinen sivuvaikutus.

(94) Ruandassa, Ugandassa ja Mosambikissa on nähty esimerkkejä, kuinka *konfliktin vuoksi* naiset saavat päätäntävaltaa elämäänsä, omaa maata ja töitä kodin ulkopuolelta. (HSV160)

- (95) Elcoteqin tulos oli pari vuotta surkea *yhtiön rajun laajentumisen **takia***, mutta nyt matkapuhelinten teosta alkaa jäädä myös jotain käteen. (HSTA127)

Adpositioiden virkekontekstien positiivisuutta ja negatiivisuutta olen siis tässä tutkielmassa arvioinut pääasiassa seurauksen mukaan, koska syy on yleensä näyttäytynyt selvästi seuraukselle alisteisena. Jos esimerkiksi 96 arvioitaisiin pelkkää syyn ilmaisevaa adpositiolauseketta, olisi metsäpalojen vähäisyys eittämättä positiivinen asiointi. Virkkeen keskeinen sisältö on kuitenkin siinä esitettävässä negatiivisessa seurauksessa, eliölajien vaarantumisessa, joten kokonaisuutena virkkeen semanttinen prosodia on negatiivinen. Samoin esimerkiksi 97 syyksi ilmaistu pitkittynyt vaalisotku viittaa negatiivisuuteen, mutta seuraus on kuitenkin CNN:n kannalta positiivinen katsojalukujen nousu.

- (96) *Metsäpalojen vähäisyyden **vuoksi*** monet palaneessa metsässä viihtyvät eliölajit ovat vaarantumassa. (HSV378)
(97) *Pitkittyneen vaalisotkun **ansioista*** CNN onkin saavuttanut viime viikkoina ennätysellisiä katsojalukuja. (HSA154)

Aivan yksiselitteisesti ratkaisua seurauksen pitämisestä ensisijaisena ei kuitenkaan nähdäkseni voinut tehdä. Semanttinen prosodia siten kuin se kontekstuaalisessa semantiikassa määritellään (esim. Sinclair 2003: 178; Louw 1993: 157) on pikemminkin pragmaattinen kuin semanttinen ominaisuus, joten olen katsonut aiheelliseksi tietyissä rajatapauksissa tarkastella enemmän virkkeen merkitysisältöä ja sävyä kokonaisuudessaan kuin arvioida nimenomaan seurausta. Näin olen toiminut konteksteissa, joissa hyvin selvästi negatiivinen syy johtaa johonkin toimenpiteeseen. Esimerkissä 98 valtionpäämiehen esittämiä surunvalitteluita voisi periaatteessa pitää positiivisena toimenpiteenä, mutta tämä ei nähdäkseni riitä kääntämään verilöylystä kertovaa virkettä semanttiselta prosodialtaan positiiviseksi. Esimerkkivirkkeessä 99 syy on tappelu ja seuraus on poliisin hälyttäminen, jota sinänsä voisi kyseisessä tilanteessa pitää oikeana ratkaisuna ja siksi positiivisena seurauksena. Virkkeen semanttisen prosodian määritteleminen positiiviseksi olisi kuitenkin erikoinen ratkaisu, koska pragmaattisesti virkkeen tarkoitus on lähinnä kertoa tappelun riistäytyneen käsistä niin, että poliisi tarvittiin paikalle.

- (98) Clinton välitti surunvalittelunsa *verilöylyjen **johdosta*** puhelimitse. (HSJ23)
(99) Poliisi oli hälytetty *tappelun **takia*** ravintolaan yöllä kello kahden jälkeen. (HSTA166)

Negatiivisuus ja positiivisuus ovat suhteellisia ja osin subjektiivisia käsitteitä, ja luokitusten kanssa olisi helppo ajautua saivartelemaan – melkein mikä vain kun voi olla yhden kannalta positiivista ja toisen kannalta negatiivista. Olen pyrkinyt pitäytymään maalaisjärjessä

ja yleisissä mielipiteissä sekä arvioimaan konteksteja sananvalintojen perusteella. Jos jostakin puhutaan esimerkiksi *nousemisen* tai *voittamisen* termein eivätkä muut sananvalinnat viittaa negatiiviseen merkitykseen, olen luokitellut kontekstin positiiviseksi. Muun muassa verbin *joutua* olen puolestaan katsonut määrittävän näkökulman ja siten merkityssisällön negatiiviseksi (esim. 100). Samoin negatiivinen adverbi, kuten esimerkin 101 *vasta*, määrittää sisällön negatiiviseksi.

(100) Ryhmä joutui *tasa-arvolain vuoksi* vaihtamaan miehen naiseen. (HSV226)

(101) Sairanen puolestaan pääsee *kilpailukiellon vuoksi* aloittamaan työt vasta keväällä. (HSV104)

Vaikka tarkastelualueena onkin yksi virke, on kausaalinen adpositio usein vain sen jonkin lauseen osana. Yhdysvirkkeen osien ilmaiset asiointilat ja niiden sävyt saattavat kontrastoitua keskenään. Tällöin olen katsonut aiheelliseksi arvioida kontekstin positiivisuutta tai negatiivisuutta juuri siitä lauseesta, jossa adpositio kulloinkin on. Niinpä muun muassa esimerkin 102 olen arvioinut positiiviseksi, vaikka rinnasteisessa lauseessa virkkeen asiasisältö kääntyy pikemminkin negatiiviseksi. *ansioista* on kuitenkin kyseisessä virkkeessä positiivisessa kontekstissa (mihin viittaa vielä korostetusti verbi *piristyä*) ja itsekin olennaisesti luomassa positiivista sävyä. Esimerkissä 103 puolestaan adpositio *takia* on osana sivulauseetta, joka ilmaisee negatiivisen proposition, dioksiinin löytymisen. Virkkeen päälauseen sisältö on negatiivisesta tapahtumasta seurannut positiivinen toimenpide, EU:n pyyntö kiirehtiä selvitystä asiasta, mutta *takia*-adposition vaikutusala on nimenomaan sivulauseessa.

(102) Tammikuussa osakekauppa piristyi *keskuspankin koronlaskujen ansioista*, mutta nyt koronlaskut näyttävät unohtuneen ja huoli yritysten tuloksista ja talouden suunnasta on ottanut vallan. (HSA249)

(103) EU pyysi tieteellistä komiteaa kiirehtimään selvitystä EU-kansalaisten dioksiinin saannista, kun dioksiinia löytyi viime vuonna belgialaisesta eläinrehusta *tehtaalla sattuneen sekaannuksen takia*. (HSTA188)

Kaikissa virkkeissä kausaalisuhte ei ole selvästi negatiivinen eikä positiivinen. Sellaiset esiintymät, joissa virkkeen tai lauseen sisältö on toteamus, josta ei ilmene selvää positiivisuutta tai negatiivisuutta sen paremmin asiasisällössä kuin kirjoittajan asenteessaan, olen luokitellut neutraaleiksi. Esimerkkejä neutraaleiksi luokitelluista esiintymistä ovat 104 ja 105.

(104) Nyt ollaan verkostoituneessa maailmassa, jossa *reaaliaikaisten yhteyksien vuoksi* ajan ja paikan käsitteet ovat muuntuneet, tiivistyneet, sulautuneet toisiinsa. (HSV345)

- (105) Eli jos valon nopeus muuttuisi *valonlähteen liikkeen johdosta*, muutos olisi korkeintaan yksi sadastriljoonasosa (sata triljoonaa = 100000000 000 000000 000) valon nopeudesta. (HSJ19)

Osassa adpositioiden esiintymistä yhden virkkeen konteksti ei riitä semanttisen prosodian tulkitsemiseen. Tällöin olen luokitellut kontekstit epäselviksi. Esimerkkivirkkeessä 106 mikään ei anna vihiä siitä, miltä kannalta RSO-yhteistyö on esitetty. Voisi olettaa, että yhteistyö Radion sinfoniaorkesterin kanssa olisi esiintyvän artistin kannalta hyvä asia, mutta ilman kontekstia ei voi tietää, onko kyse esimerkiksi sen arvioimisesta riittämättömäksi. Virkkeessä 107 epäselvyys tulee siitä, ettei virkkeen sisällöstä käy ilmi, kenen näkökulmasta uutinen lakon siirtymisestä ilmaistaan. Virkkeessä ei ole myöskään sananvalintoja, jotka viestittäisivät asian esittämisestä positiivisena tai negatiivisena, mutta täysin neutraalinakaan virkettä on vaikea pitää, kun kyseessä ilmiselvästi on ristiriitoja herättävä asia.

- (106) Käytännössä *kiertueiden ja levyjen johdosta* RSO-yhteistyötä on noin 12–13 viikkoa vuodessa. (HSJ227)
(107) Lakkoa on siirretty pariin otteeseen, ensin *virikariitalautakunnan käsittelyn takia* ja sitten työministeriön päätöksellä. (HSTA279)

Semanttiselta prosodialtaan epäselviksi määritettyjen kontekstien osuus on hie- man suurempi konnektiivimaisessa käytössä olevien adpositioiden kohdalla. Luonnollisesti etenkin anaforisesti edeltävään kontekstiin viittaavien konnektiivimaisten tapausten yhteydessä tieto tilannekontekstista jää toisinaan hyvin vajaaksi eikä virkkeeseen sisältyvä konteksti välttämättä anna riittävästi vihjeitä sävystä tai asenteesta. Esimerkissä 108 pronominin *se* viittauskohde ei ole selvillä. Todennäköisempi tulkinta lienee, että palokunta on päätetty pyytää paikalle jonkin turvallisuutta uhkaavan tilanteen takia, mutta periaatteessa mikään virkkeessä ei viesti negatiivisuudesta niin, etteikö palokunta voisi olla vaikkapa urotöidensä vuoksi pyydetty paikalle juhliin. Esimerkissä 109 puolestaan kontekstista ei käy ilmi sen paremmin syytä kahvin runsaalle kulutukselle kuin sitä, kenen näkökulmasta asiasta kerrotaan eli pidetäänkö sitä negatiivisena vai positiivisena.

- (108) ”Päätimme *sen tähden* pyytää palokunnan paikalle”, hän kertoi. (HSTÄ185)
(109) Ilmeisesti *sen vuoksi* kahvinkulutuskin on siellä runsasta. (HSV20)

Kataforisesti eteenpäin viittaavissa konnektiivimaisen käytön tapauksissa pronominin viittauskohde sen sijaan tulee esiin *että*-konjunktiolla alkavassa sivulauseessa, jolloin

yleensä merkityssisältö on selkeämpi ja semanttinen prosodia pääteltävissä. Esimerkissä 110 sivulauseesta käy ilmi päätöksen perustelu, päämäärä, joka luo virkkeeseen positiivisen sävyn.

(110) Vapaaseen lähdin sitten *sen takia*, että pääsin treenaamaan kovempaa. (HSTA67)

Kuten mainittu, Jantunen (2004) on astemääritteiden konteksteja tarkastelevassa luokituksessaan yhdistänyt neutraalit ja epäselvät kontekstit samaan luokkaan. Onkin otettava huomioon, että neutraalin vaikutelman voi joissakin tapauksissa aiheuttaa laajemman kontekstin puute. Tämän takia neutraalin luokan suuruudesta ei pidä vetää kovin suuria johtopäätöksiä. Koin kuitenkin tarpeelliseksi tehdä eron esimerkin 105 kaltaisten neutraalien toteamusten ja selvästi vain analysoimattomien tapausten välille.

Virkkeiden luokittelussa positiivisiin ja negatiivisiin erityishuomiota kunkin adposition aineistossa ovat vaatineet virkkeet, joissa esiintyy negaation ilmauksia. Loogisesti negatiivisen ilmauksen presuppositio on vastaava väitelause: kun todetaan [~p], presupponoidaan [p] (Givón 1979: 92). Kieltoon sisältyy siis yleensä odotuksenvastaisuuden implikaatio. Givón (mts. 132–133) toteaa, että negaatiota voi ontologisesti jäsentää kuvion (*figure*) ja taustan (*ground*) käsittein siten, että myönteinen asiointila on stabiili odotuksenmukainen tila eli tausta ja asiointilan negaatio on jotakin odotuksenmukaisen rakenteen rikkovaa, erottuvaa ja etualalle nostettua, siis kuvio. Koska kielto on ikään kuin jotakin ylimääräistä, mitä lauseeseen lisätään, ei se välttämättä myöskään koske lausetta tai virkettä kokonaisuudessaan vaan kiellon fokus voi olla jossakin lauseen osassa (ISK 2004: § 1618).

Virkeitä, joissa ilmaistaan negaatiota, olen siis analysoinut purkamalla ne osiin ja tarkastelemalla, mikä on todella propositio, jonka osana kausaalinen adpositio on. Täytyy kuitenkin huomioida, että kiellon fokus lauseessa määrittää sen suhteen adpositiorakenteeseen. Esimerkin 111 olen luokitellut positiiviseksi, vaikka se pintapuolisesti vaikuttaakin negatiiviselta. Adpositio *ansioista* on osana sivulauseetta, joka kieltää asiointilan *kajaanilainen Parviaisen perhe saa kuningatarkilpailun palkinnon I. P. Sukkulan kolmannen voiton ansiosta*. Näin ollen se on ilmaisemassa nimenomaan positiivista asiointilaa.

(111) Suomen Hippoksen hallitus otti askeleen taaksepäin päättyessään, ettei kajaanilainen Parviaisen perhe saakaan kuningatarkilpailun palkintoa *I.P. Sukkulan kolmannen voiton ansiosta*. (HSA120)

Esimerkistä 112 olen tarkastellut rinnasteisista lauseista jälkimmäistä ”*mutta osastoinnin ansiosta tuli ei päässyt leviämään varsinaisiin tuotantotiloihin*”, joka siis ilmaisee, että tehty osastointi sai aikaan sen, että tuli ei päässyt leviämään. Tulen leviämättömyys on seuraus ja negaatio näin ollen hyvin keskeinen asiasisältö. Negaatio sinänsä ei kuitenkaan tee semanttisesta prosodiasta negatiivista, vaan myös asiointilan toteutumattomuus voi olla positiivista, kuten juuri virkkeen 112 tapauksessa.

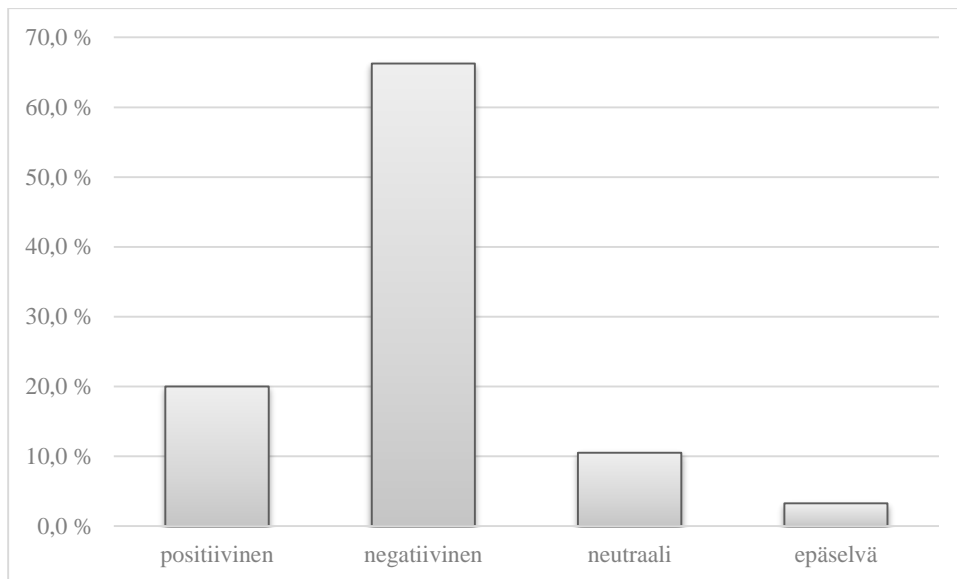
- (112) Tehdashallin kulmassa sijainnut maalaamo paloi kokonaan, mutta *osastoinnin ansiosta* tuli ei päässyt leviämään varsinaisiin tuotantotiloihin. (HSA204)

Esimerkissä 113 puolestaan koko virkkeen asiasisältö (kilpailu ei ole enää peruutusvaarassa) on positiivinen. Kausaalinen adpositio *takia* on kuitenkin ilmaisemassa negatiivista asiointilaa propositiossa, joka kielletään. Tarkasteltava propositio on siis oikeastaan *neljän mäen kilpailu on peruutusvaarassa lumenpuutteen takia*.

- (113) Kilpailujen johtaja Hans Ostler vahvisti, ettei neljän mäen kilpailu ole enää peruutusvaarassa *lumenpuutteen takia*. (HSTA183)

4.2.1 Adposition *vuoksi* semanttinen prosodia

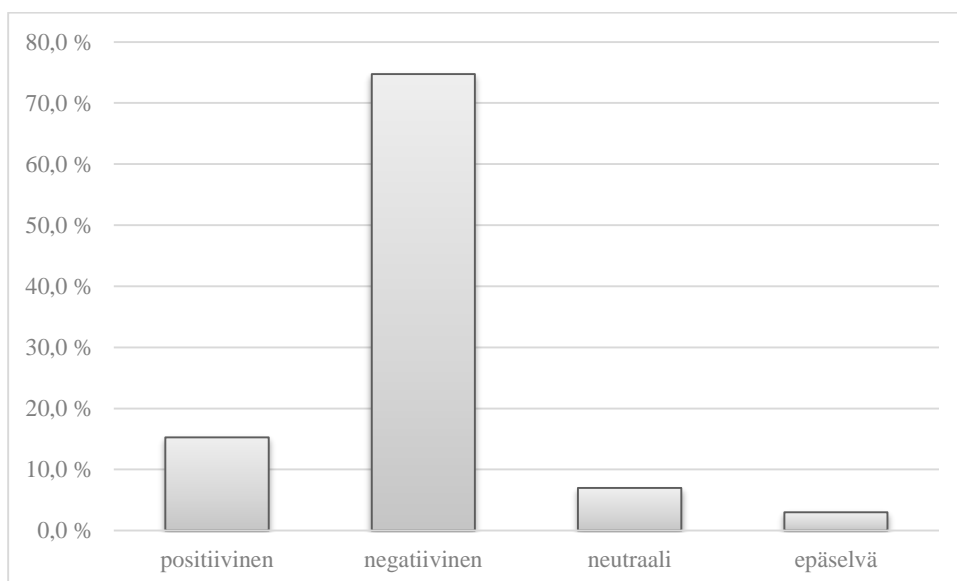
Negatiivisen ja positiivisen semanttisen prosodian suhde *vuoksi*-adposition aineistossa on jokseenkin yllättävä sen positiivisesta painotuksesta esitettyihin arvioihin nähden (esim. Herlin 1997: 166–167). 66,3 prosenttia (265) adposition aineistosta on semanttiselta prosodialtaan negatiivista ja vain 20 prosenttia (80) positiivista. Neutraalin semanttisen prosodian osuus aineistosta on 10,5 prosenttia (42) ja epäselvän 3,3 prosenttia (13). Adposition *vuoksi* semanttisen prosodian esitän kuvassa 10.

Kuva 10. Adposition *vuoksi* semanttinen prosodia.

4.2.2 Adposition *takia* semanttinen prosodia

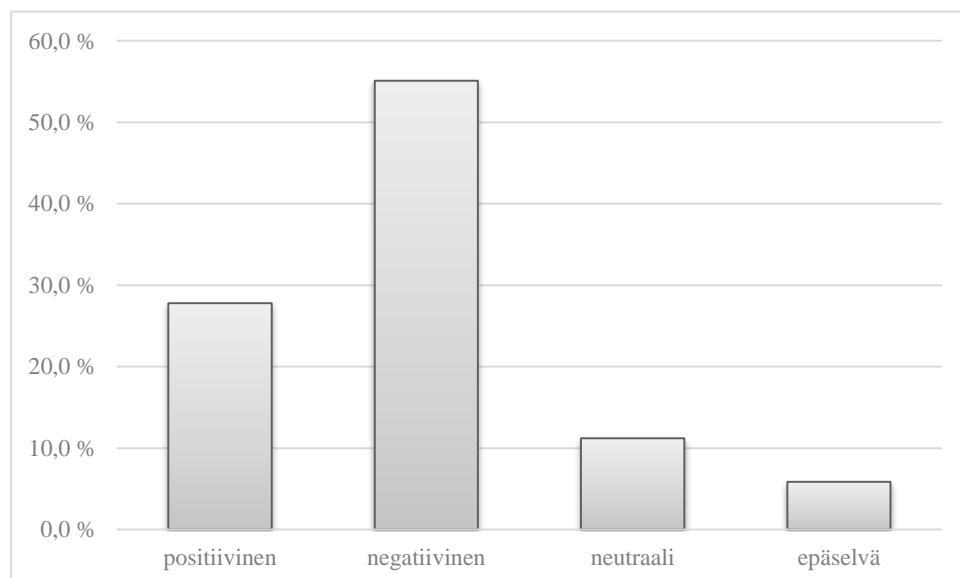
Adposition *takia* aineistossa negatiivinen semanttinen prosodia on selvästi hallitsevin. Negatiiviseksi luokituu aineistosta yli kaksi kolmannesta, 74,8 prosenttia (299). Positiivisten kontekstien osuus aineistosta jää 15,3 prosenttiin (61). 7,0 prosentissa aineistosta (28) semanttinen prosodia on neutraali. Epäselväksi jää 3 prosenttia (12) aineistosta. Negatiivisten kontekstien osuus painottuu siis jonkin verran enemmän kuin *vuoksi*-adposition aineistossa, ja positiivisten kontekstien osuus jää myös jonkin verran pienemmäksi, mutta ero ei ole niin suuri kuin olisi voinut olettaa. Kuvassa 11 havainnollistuu adposition *takia* semanttinen prosodia.

Kuva 11. Adposition *takia* semanttinen prosodia.

4.2.3 Adposition *tähden* semanttinen prosodia

Kuten kuvasta 12 käy ilmi, myös adposition *tähden* aineistossa negatiiviset merkitykset ovat yleisimpiä. Negatiivisiksi luokitellut kontekstit kattavat aineistosta 55,1 prosenttia (113). Positiivisia merkityksiä edustaa 27,8 prosenttia (57) aineiston virkkeistä. Neutraaleiksi semanttinen prosodia määrittyy 11,2 prosentissa (23) aineistosta, ja epäselväksi jää 5,9 prosenttia (12) aineistosta. On huomioitava, että adposition *tähden* aineisto on pienempi kuin muiden ja siksi sen aineistosta tehtyjen päätelmien kanssa on oltava varovainen. Joka tapauksessa huomio kiinnittyy siihen, että *tähden* on tässä aineistossa jonkin verran alttiimpi esiintymään positiivisissa yhteyksissä kuin *vuoksi*, jonka ominaisuutena positiivista sävyä on kirjallisuudessa pidetty.

Kuva 12. Adposition *tähden* semanttinen prosodia.

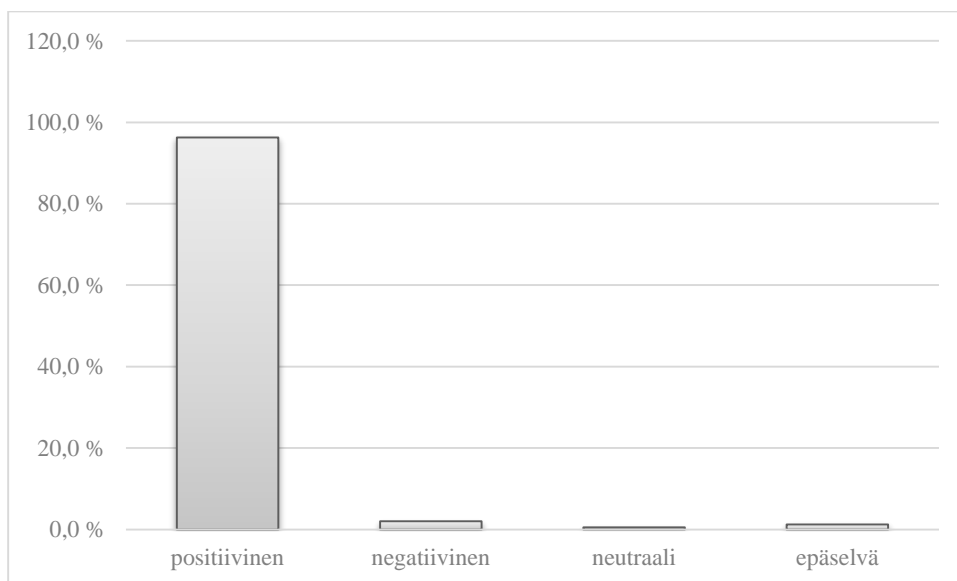
4.2.4 Adposition *ansiosta* semanttinen prosodia

Positiivisten kontekstien määrä on adposition *ansiosta* aineistossa huomattavan suuri, 96,3 prosenttia (385). *ansiosta* näyttäytyy siis HS-korpuksessa hyvin selvästi positiivisiin konteksteihin painottuvana adpositiona, eikä aineisto osoita sellaista neutraalistumistendenssiä, josta Vilpula (2004) esittää huolensa. Toki voi olla, että Helsingin Sanomissa kielenhuolto on yhdenmukaistanut adposition käyttöä. Onkin muistettava, että yhden aineiston perusteella ei voida kattavasti todeta, ettei adposition merkityksen neutraalistumista tapahtuisi jossakin muunlaisessa rekisterissä.

Adposition *ansiosta* nykykieleen saakka vahvana säilynyttä positiivista merkitystä osoittaa kuitenkin olennaisesti myös se, että *ansiosta* paitsi esiintyy positiivisissa konteksteissa myös luo niitä. Jos virkkeessä 114 olisi adpositiona esimerkiksi *vuoksi*, ei ilman kontekstia olisi kovin helppo tulkita, esitetäänkö muuttolintujen poikkeuksellinen käytös positiivisena, negatiivisena vai neutraalina asiana. Adpositio *ansiosta* puolestaan synnyttää tulkinnan, että näkökulma asiaan on myönteinen.

(114) Suomeen jäi *lämpimän syksyn ja alkutalven ansiosta* runsaasti muuttolintuja, jotka normaalisti muuttavat etelään, jopa Afrikkaan asti. (HSA229)

Negatiivissävyisen kausaalisuhteen ilmaisijana adpositio *ansiosta* on hyvin marginaalinen: semanttiselta prosodialtaan negatiivisiksi määrittyviä esiintymiä on 2,0 prosenttia (8). Positiivinen painotus on niin selvä, että neutraaleiksi määrittyy vain 0,5 prosenttia (2) esiintymistä ja epäselviksi jää 1,3 prosenttia (5) esiintymistä. Adposition *ansiosta* semanttista prosodiaa mallintaa kuva 13.

Kuva 13. Adposition *ansiosta* semanttinen prosodia.

Aineiston negatiivisista esiintymiskonteksteista useimmat ovat tulkittavissa josakin määrin ironisiksi. Esimerkissä 115 rasistisen maineen kasvu ei ole positiivinen asia, vaan päälause osoittaa selvästi, että rasistinen maine on referoidun henkilön mielestä negatiivinen asia. Jos puhuttaisiin positiivisen maineen kasvusta, *ansiosta* olisi kuitenkin tyypillinen sananvalinta, mikä luo ironisen sävyn virkkeen tulkintaan. Esimerkki 116 perustunee samanlaiseen

ironiaan: ilmeisen väkivaltaisen ja kauaskantoisiin seurauksiin johtaneen tappelun tuomaa kuuluisuutta tuskin on tarkoitus esittää positiivisena asiana (vaikka sanonnan mukaan kaikki julkisuus olisikin hyvää julkisuutta).

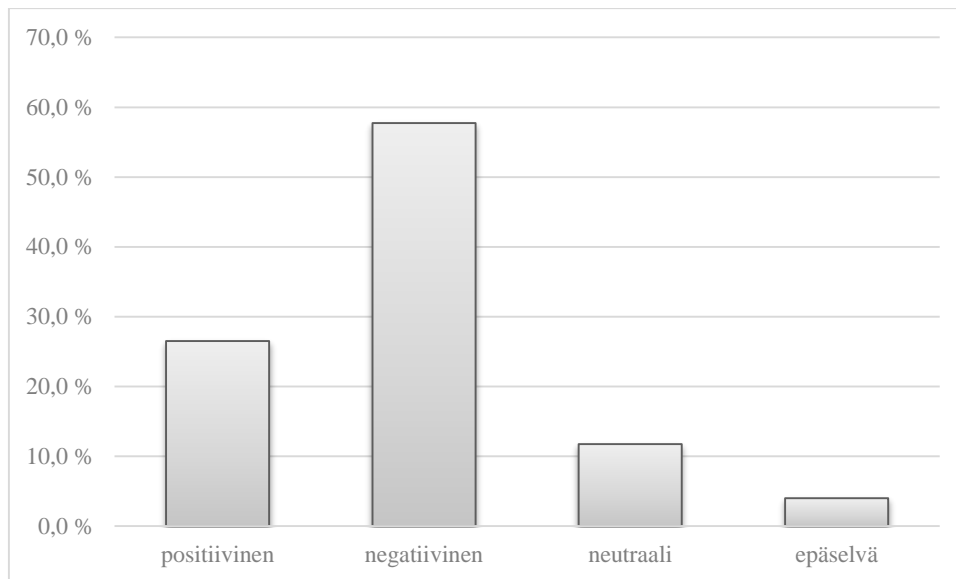
- (115) Karjalainen suree Joensuun rassistista mainetta, joka kasvoi viime viikonvaihteessa *heti rassistisiksi kirjattujen rikosten ansiosta*. (HSA127)
- (116) HIFK:n erottamasta Ismo Lehkosesta taas tuli kuuluisuus (sic) *yhden tappelun ansiosta*, josta hänelle langetettiin kymmenen ottelun toimitsijakielto. (HSA229)

Ironinen tulkinta ei kuitenkaan vaikuta todennäköiseltä aivan kaikissa *ansiosta*-adposition negatiivisissa esiintymissä. Muun muassa esimerkissä 117 on kyse jo niin vakavista asioista, että virkkeestä on vaikea tulkita humoristista sävyä. Myös esimerkin 118 virke näyttää edustavan *ansiosta*-adposition vähemmän tyypillistä käyttöä negatiivisessa kontekstissa ilman erityistä ironiaa. Kyseisessä virkkeessä *ansiosta* vaikuttaa hyvin kankealta ja kapulakieliseltä. Toisaalta kun *kiertotie ruuhkautuu toimenpiteiden ansiosta*, voi olla kyse myös siitä, että positiiviseksi mielletyn adposition valinnalla ikään kuin pehmennetään sanoman oikeastaan negatiivista asia-sisältöä.

- (117) Rao kertoo, että *valitun strategian ansiosta* maahan nousee paikallisasutuksen rinnalle toinen toistaan suurempia lomakylä, lapsiprostituoitujen määrä lähentelee jo 400000:ta ja paikalliset, ennen rehelliset asukkaat luopuvat perinteisestä elämäntavastaan ja muuttuvat kynnisiksi rahastajiksi. (HSA378)
- (118) Toki voi käydä niin, että *toimenpiteidemme ansiosta* ruuhkautuukin kiertotie. (HSA370)

4.2.5 Adposition johdosta semanttinen prosodia

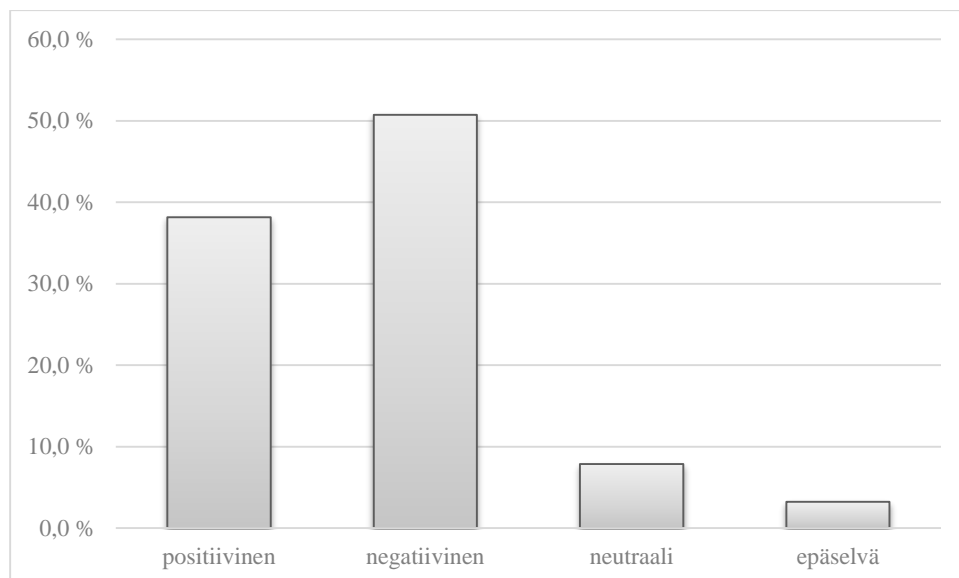
Negatiivinen on yleisin semanttisen prosodian tyypeistä myös adposition *johdosta* aineistosta, josta se kattaa 57,6 prosenttia (231). Positiivisia konteksteja on hieman reilu neljännes, 26,5 prosenttia (106). Neutraalien kontekstien osuus on 11,8 prosenttia (47) ja epäselviksi jäävien 4,0 prosenttia (16). Adpositio *johdosta* noudattaa siis semanttiselta prosodialtaan melko samanlaista rakennetta kuin adpositiot *vuoksi*, *takia* ja *tähden*. Positiivisen semanttisen prosodian osuus on sen aineistossa vain 1,3 prosenttiyksikön päässä *tähden*-adposition positiivisten kontekstien osuudesta. Tämä tarkoittaa myös sitä, että itse asiassa *vuoksi* määrittäytyy HS-korpuksen aineistossa, joskin pienin eroin, toiseksi negatiivisimmaksi *takia*-adposition jälkeen. Adposition *johdosta* semanttinen prosodia on koottu kuvaan 14.

Kuva 14. Adposition *johdosta* semanttinen prosodia.

4.2.6 Kokoavaa tarkastelua

Semanttisen prosodian tyypeistä negatiivisuus on HS-korpuksen aineistossa suurin luokka. Negatiivisuus hallitsee adpositioiden *vuoksi*, *takia*, *tähden* ja *johdosta* aineistoja 55,1–74,8 prosentin osuuksilla aineistosta. Adposition *ansiosta* aineistossa negatiivisuus jää miltei puuttumaan, minkä vuoksi kaikkien adpositioiden aineistossa yhteensä negatiivisen sävyn osuus on 50,2 prosenttia. Positiivista prosodiaa puolestaan edustaa koko aineistosta 38,2 prosenttia, ja tätäkin keskiarvoa *ansiosta*-adposition aineisto luonnollisesti kasvattaa. Neutraalin osuudeksi jää 7,7 prosenttia ja epäselvän 3,2 prosenttia. Havainnollistan semanttisen prosodian jakaumaa koko aineistossa kuvassa 15.

Kuva 15. Semanttisen prosodian tyypit koko aineistossa.

Kuten luvussa 4.2 totesin, adpositioiden *vuoksi* ja *takia* välillä on arvioitu olevan sävyero siten, että *takia* olisi tyypillisempi negatiivisissa konteksteissa ja *vuoksi* positiivisissa. (Herlin 1997: 166). Herlin (mts. 167) esittää, että *vuoksi*- ja *takia*-adpositioiden oletettu sävyero voisi motivoitua niiden etymologiasta käsin. Venäjän kielessä on nimenomaan kielteisten syiden ilmaisuun erikoistunut prepositio *iz-za* 'jonkin takaa'. Vastaava syyn kielteisyyden motivoituminen 'takaa tulemisen' merkityksestä voi Herlinin (mp.) mukaan olla kyseessä *takia*-adposition kohdalla. Adpositiolle *vuoksi* oletetussa lähtömerkityksessä 'virtaamiseksi, uomaksi' voi puolestaan nähdä 'edistämisen' ja 'helpottamisen' positiivissävyisiä merkityksiä (mp.).

Herlin (1997: 167) huomauttaa kuitenkin Lauri Hakulisen (1979: 413) selittävän *takia*-adposition taustan toisella tavalla, joka tuo sen alkuperäisen merkityksen hyvin lähelle *vuoksi*-adposition alkuperää. Adpositio *takia* perustuu myös Hakulisen (mp.) mukaan *taka*-var-taloon, mutta hän pitää sen alkuperäisinä merkityksenä pikemminkin sellaisia kuin 'perään, jälkeen' tai 'perästä, jäljestä'. Tällä selitystavalla alkuperäinen merkitys olisi siis ollut sentyyppisissä konteksteissa kuin *jäniksen takia* eli 'jäniksen jälkeen', josta olisi luontevasti kehittynyt finaalin merkitys 'jäniksen tähden, jäniksen kiinni saamiseksi'. Herlin (1997: 168) toteaa, että arvelut *takia*-adposition alkuperäisestä finaalisuudesta ovat jokseenkin epävarmoja mutta *vuoksi*-adposition finaalisuus tulee murreaineistossa selvästi esiin esimerkiksi leksikaalistumisenä (erilaisissa murteellisissa ilmiösuissaan) sellaisiin toiminnan tarkoitusta ilmaiseviin frekventteihin kiteymiin kuin *näön vuoksi*, *vaihteen vuoksi* ja *lystin vuoksi*. Myös translatiivimuoto itsessään tukee Herlinin (mp.) mukaan finaalista tulkintaa.

Myös HS-korpuksessa *vuoksi*-adposition esiintyminen positiivissävyisissä idiomeissa tulee esiin. Muiden adpositioiden aineistoissa idiomeiksi katsottavia konteksteja ei ole lainkaan³⁴. Idiomi *varmuuden vuoksi* esiintyy *vuoksi*-adposition aineistossa 4 kertaa, *huvin vuoksi* ja *vertailun vuoksi* 3 kertaa, *muodon vuoksi* 2 kertaa ja *vaihteen vuoksi* 1 kerran. Kaikki idiomit ovat merkitykseltään finaalisia ja lukuun ottamatta hieman monitulkintaista idiomia *muodon vuoksi* myös selvästi positiivisia. Esiintymämäärät ovat toki pieniä (yhteensä 3,3 prosenttia *vuoksi*-adposition aineistosta), mutta silti on huomionarvoista, että idiomit ovat keskittyneet nimenomaan *vuoksi*-adposition aineistoon. Esimerkiksi *?huvin takia* ja *?vertailun tähden* tai eivät ole intuitiivisesti luontevia yhdistelmiä. On myös vaikea keksiä negatiivista idiomia, jossa esiintyisi adpositio *vuoksi*: *?turhan vuoksi* on epäluonteva, toisin kuin idiomaattiset yhdistelmät *turhan takia* ja *turhan tähden*.

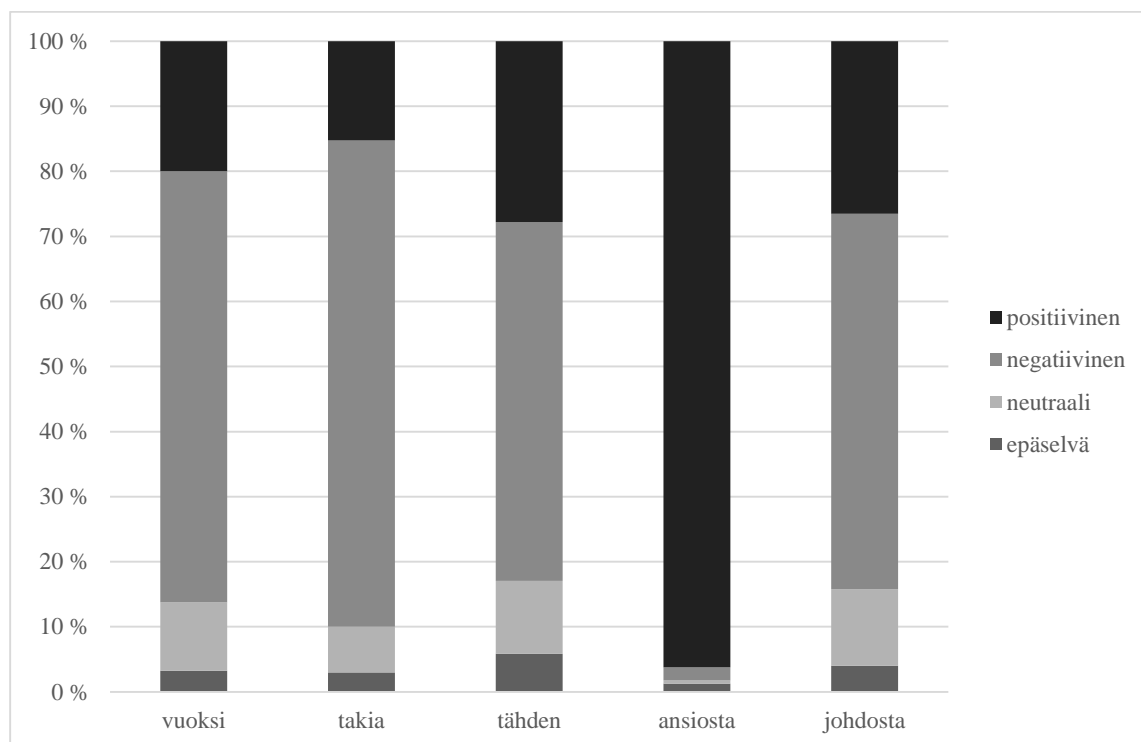
Varsinaisesti aineistomäärien perusteella adpositioiden *vuoksi* ja *takia* sävyero ei kuitenkaan näytä tässä aineistossa toteutuvan kovin selkeästi. Adposition *vuoksi* sisältävistä virkkeistä 66,3 prosenttia määrittyy semanttiselta prosodialtaan negatiiviseksi ja 20,0 prosenttia positiiviseksi. Adposition *takia* aineistossa negatiivisen osuus taas on 74,8 prosenttia ja positiivisen 15,3 prosenttia. Odotuksenmukaisesti siis *takia* on negatiivisissa konteksteissa yleisempi kuin *vuoksi* ja päinvastoin, mutta erot ovat niin pienet, ettei niitä voi pitää kovin merkittävinä. Etenkin positiivisen semanttisen prosodian osuus *vuoksi*-adposition aineistosta on aivan liian pieni adposition pitämiseen sävyiltään positiivisesti painottuneena. Itse asiassa kaikki muut tarkastellut adpositiot kuin *takia* näyttäytyvät tämän aineiston perusteella tyypillisempinä positiivisissa konteksteissa kuin *vuoksi*, joskin erot *johdosta*- ja *tähden*-adpositioihin ovat melko pienet.

Kuten todettu, positiivinen semanttinen prosodia painottuu kuitenkin aivan selvästi *ansiosta*-adposition aineistossa, jossa sitä edustaa 96,3 prosenttia virkkeistä. Muut sävyt jäävät aineistossa hyvin marginaalisiksi. Neutraalin semanttisen prosodian osuus on suhteellisen samankokoinen (7,0–11,8 prosenttia) muissa aineistoissa, mutta adposition *ansiosta* aineistossa sitä edustaa vain 0,5 prosenttia. Arviointia tosin hieman hankaloittaa se edempänä toteamani seikka, että *ansiosta* on usein itse juuri luomassa kontekstin positiivisuutta niin keskeisesti, että se voi määrittää positiiviseksi virkkeitä, jotka muulla adpositiolla olisivat pikemminkin neutraaleja. Semanttiselta prosodialtaan epäselvien virkkeiden osuus jää koko aineistossa 3,2 prosenttiin.

³⁴ Adposition *tähden* aineistosta poistin keruuvaiheessa idiomaattiset päivittelyilmaukset, koska ne eivät ilmaise kausaaliseksi määriteltävää merkitystä samalla tavoin kuin kausaaliset adpositiot muuten (ks. luku 3.1.1).

Olen tässä tutkielmassa verrannut adpositiota *ansiosta* etenkin adpositioon *johdosta*, koska ne ovat tässä tarkasteltujen adpositioiden joukossa nähtävästi myöhäsyntyisempiä ja leksikaalisesti läpinäkyvämpiä kuin muut. Ne eivät myöskään ole mukana toistensa sanakirjamääritelmässä, mikä antaa olettaa, etteivät ne olisi kovin synonyymisia. Semanttisen prosodian suhteen niiden välillä on HS-korpuksen aineistossa tilastollisesti erittäin merkitsevä ero.³⁵

Adposition valinnalla ja kontekstin semanttisen prosodian positiivisuudella ja negatiivisuudella on HS-korpuksen aineistossa kokonaisuudessaan tilastollisesti erittäin merkitsevä riippuvuus³⁶. Positiivisuus painottuu hyvin selvästi adposition *ansiosta* aineistossa, ja muissa negatiivisuus on selvästi suurin kategoria. Neutraalin ja epäselvän semanttisen prosodian jätin tässä tilastollisen tarkastelun ulkopuolelle, koska niiden edustamat esiintymämäärät ovat suhteellisen pieniä. Semanttisen prosodian tyyppien osuuksia kunkin adposition aineistossa mallintaa vielä kuva 16.

Kuva 16. Semanttisen prosodian tyyppien jakauma adpositioiden aineistoissa.

³⁵ $\chi^2=413,70$, $p < 0,001$ (***), $df=3$

³⁶ $\chi^2=664,19$, $p < 0,001$ (***), $df=4$

4.3 Kausaalisten adpositioiden ilmaisema kausaalisuus

Tässä luvussa tarkastelen adpositioiden *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansioista* ja *johdosta* HS-korpuk-
sessa ilmaisemaa kausaalisuutta. Ilmaistun kausaalisuuden luonnetta voi pitää keskeisimpänä
adpositioiden synonymian astetta määrittävänä tekijänä, koska jonkinlainen kausaalinen suhde
on niiden ensisijainen merkitys. Luokittelun pohjana käytän luvussa 2.1.2 esiteltyä asiointilojen
välisen kausaalisuuden tutkimukselle tyypillistä jakoa VARSINAISIIN KAUSAALISIIN ja FINAALI-
SIIN suhteisiin (esim. Bartsch 1976, Kuiri 1986). Yhtenä kategoriana käytän Herlinin (1997)
edellä mainituista erottamaa PERUSTELEVVAA suhdetta. Lisäksi olen ottanut yhdeksi kategoriaksi
MAHDOLLISTAVAN KAUSAALISUUDEN. Kuten luvussa 2.1.2 totesin, von Wright (1990) jakaa
kausaalisen selittämisen muotoja sen mukaan, vastataanko niillä kysymykseen *Miksi välttämä-
töntä?* vai *Miten mahdollista?*. Kielitieteen puolella muun muassa Lowe (1987) ja Herlin
(1998) erottavat mahdollistavan kausaalisuuden aiheuttavasta kausaalisuudesta.

Varsinaista kausaalisuutta edustaviksi olen lukenut muun muassa esimerkkien
119–122 kaltaisia virkkeitä. Niissä kaksi asiointilaa suhteutuu toisiinsa siten, että toinen on sel-
västi syy ja toinen seuraus. Esimerkissä 119 on kyse hyvin prototyyppisestä suorasta kausaa-
tiosta, jossa vedenpaine aiheuttaa sukellusveneiden miehistöjen kuoleman. Esimerkit 120 ja
121 ilmaisevat myös tilanteita, joissa ensinnäkin asiointila B seuraa ajallisesti asiointila A:ta
(orvoksi jääminen on itsemurhan seuraus ja ryhmän kasvu loikkauksen seuraus), ja toisekseen
toimijat, joiden kannalta tapahtumat on kuvattu, eivät toimi niissä intentionaalisesti (lapsi jää
orvoksi ja ryhmä saa lisää jäseniä). Esimerkissä 122 agenttina on instituutio, yritys nimeltä
Kotkan Energia, mikä ohjaisi tulkitsemaan virkkeen perustelevaksi, mutta virkkeen ilmaisema
asiointila on *tappion tekeminen*, jota ei voi pitää yrityksen suorittamana intentionaalisena toi-
mintana, jolle voisi esittää perusteluja.

- (119) Yleensä sukellusveneet ovat uponneet paljon syvemmälle, ja niiden miehistöt ovat kuolleet
heti *valtavan vedenpaineen takia*. (HSTA49)
- (120) Hän jäi äidistään orvoksi jo alle kaksivuotiaana, luultavasti *itsemurhan takia*. (HSTA51)
- (121) Kannatus on noussut niin, että viime vaaleissa ryhmä sai 13 valtuutettua, ja *loikkauksen
johdosta* se kasvoi vielä yhdellä. (HSJ88)
- (122) Baltiaan laajentanut ja yhteistyökumppania etsivä Kotkan Energia teki yli 18 miljoonan
markan tappion *sähkön alhaisen hinnan vuoksi*. (HSV309)

Perustelevasta suhteesta on Herlinin (1997: 158) mukaan kyse silloin, kun tieto A:sta aiheuttaa
toiminta B:n. Perustelevasta virkkeestä käy ilmi motivaatio jollekin intentionaalisen agentin
suorittamalle toiminnalle. Toiminta voi tarkoittaa tässä myös vasta ajatusten tasolla tapahtuvaa

toimintaa, kuten päätöksiä. Esimerkissä 123 kuluttajat ovat tehneet tietoisien ratkaisun vähentää lihansyöntiä, ja perusteena heidän päätökselleen on nautaelämällä ilmennyt tauti. Esimerkkiä 124 voi verrata edellä esitettyyn esimerkkiin 122. Virkkeessä on agenttina *Kokoomus*, joka vaikeuksiin jouduttuaan intentionaalisesti toimien etsi mainitulle lehdelle ulkopuolista rahoittajaa. Erona verrattujen virkkeiden välillä on siis intentionaalisuuden aste. Esimerkissä 125 on puolestaan kyse hyvin tyypillisestä perustelutilanteesta, jossa tuomarit tekevät ratkaisuja ja asettavat kilpailijoita paremmuusjärjestykseen tietyin perustein.

(123) Eurooppalaiskuluttajat ovat *taudin vuoksi* vähentäneet naudanlihan syöntiä. (HSV274)

(124) Kokoomus etsi lehdelle *vaikeuksien vuoksi* ulkopuolista rahoittajaa. (HSV82)

(125) Marigoldin ohjelma ”24 tuntia New Yorkissa” imaisi katsojat jälleen mukaansa vauhdikkaalla tarinallaan, mutta tuomarit pitivät kanadalaiset edellä lähinnä *teknisten ansioiden ansiosta*. (HSA295)

Varsinaista kausaalisuutta ja perustelevuutta erottaa miltei aikasuhteita keskeisemmin se, että perustelevuudessa on kyse juuri ihmisen intentionaalisen toiminnan perustelusta, kausaalisuudessa selvemmin lainomaisesta syystä ja seurauksesta. Tässäkin on kuitenkin kyse merkitysten jatkumosta, ja rajatapauksia on väistämättä. Esimerkin 126 *muuttaminen* on intentionaalista toimintaa, mutta verbi *joutua* viittaa pakonomaisuuteen, mikä tukee enemmän kausaalisuuskuin perustelutulkintaa. Samoin esimerkissä 127 *evakuoiminen* on tietoista toimintaa mutta samalla ainoa mahdollisuus pakkotilanteen edessä, joten kontekstin luokittelu perustelevalta olisi teennäistä. Tällaiset kontekstit olen siis luokitellut varsinaista kausaalisuutta edustaviksi.

(126) Arviomme mukaan 40–80 miljoonaa ihmistä on joutunut muuttamaan *patojen vuoksi*. (HSV143)

(127) Kerrostalon asukkaat evakuoitiin *uhkaavan ullakkopalon vuoksi*. (HSV193)

Esimerkissä 128 adpositiolauseke on osana substantiivilauseketta [*hänen 50-vuotispäiviensä johdosta syntyneen kohun*], joten tarkasteltava propositio on, että Heiskasen 50-vuotispäivistä syntyi kohu. Arkijärjellä on selvää, että kohu ei synny tyhjästä vaan sen synnyttävät ihmiset, mutta kielen tasolla tätä ei tuoda ilmi, mikä korostaa kohun luonnetta jokseenkin hallitsemattomasti leviävänä sosiaalisena ilmiönä. Olenkin pitänyt toimijuuden kielellistä ilmaisua tutkimusaiheen kannalta olennaisempänä kuin todellisuuden aivan kirjaimellista asiointilaa. Virkkeen 128 olen siis luokitellut varsinaisen kausaalisuuden piiriin kuuluvaksi. Sama koskee myös kausaalisuuden ja perustelevan suhteen rajamaille sijoittuvaa virkettä 129, mutta siinä ratkaiseva tekijä on näkökulmaero. Virkkeen subjekti *hän* on vapautunut hyvän käytöksensä johdosta. Hänen

näkökulmastaan asiointilat ovat siis pikemminkin kausaalisessa suhteessa keskenään: hän on käyttäytynyt hyvin, ja tästä on seurannut vapautuminen oletettavasti vankilasta. Jos virke kuuluisi esimerkiksi *Oikeuslaitos vapautti hänet hyvän käytöksen johdosta seitsemän vuoden jälkeen*, olisi kyseessä perusteleva suhde: hyvä käytös olisi perusteluna intentionaalisen toimijan, oikeuslaitoksen, tekemälle ratkaisulle.

(128) Yleisradion tv-uutisten taloustoimituksen esimies Kalle Heiskanen luopuu esimiehen tehtävistä *hänen 50-vuotispäiviensä johdosta* syntyneen kohun takia. (HSJ58)

(129) *Hyvän käytöksen johdosta* hän vapautui seitsemän vuoden jälkeen 1998. (HSJ77)

Finaalisessa suhteessa ilmaistaan Herlinin (1997: 158) mukaan tulevaisuuteen suuntautuen toiminnan päämäärä tai tarkoitus. Hän toteaa, että ero kausaalisuuden ja finaalisuuden välillä kytkeytyy myös positiivisuuteen ja negatiivisuuteen siten, että finaalin merkitys on yleensä nimenomaan positiivinen (mas. 167). Luonnollisesti ihmisen tavoittelemat ja päämääräkseen asettamat asiat ovat hänen kannaltaan myönteisiä asioita, kuten käy ilmi esimerkeistä 130–134, joista kaikki ilmaisevat jonkin positiivisen, tavoiteltavan asian. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että kausaalinen suhde olisi välttämättä negatiivinen: myös positiiviset asiointilat voivat yhtä lailla olla toisten asiointilojen aiheuttajina (mp.).

(130) Nuoret siirtävät *sosiaalisten etuuksien vuoksi* henkikirjat opiskelupaikkakunnilleen, eikä uudessa tuntemattomassa ympäristössä ole helppo lähteä ehdokkaaksi, hän selittää. (HSV48)

(131) Koko syksyn hänen ravintolansa oli kiinni ja vasta *kristittyjen pääjuhlan takia* hän avasi uudelleen jouluviikolla. (HSTA191)

(132) Karachissa on teurastettu tuhansia lampaita *muslimien maanantaisen juhlapäivän vuoksi*. (HSV268)

(133) Erityisesti, jos opiskelija on joutunut muuttamaan uuteen kaupunkiin *opintojensa tähden*, on hän usein hyvin yksin näiden muutosten ja valintojen keskellä. (HSTÄ39)

(134) Viidellätuhannella suomalaisella naisella on silikonin rinnoissaan *ulkonäön vuoksi*. (HSV234)

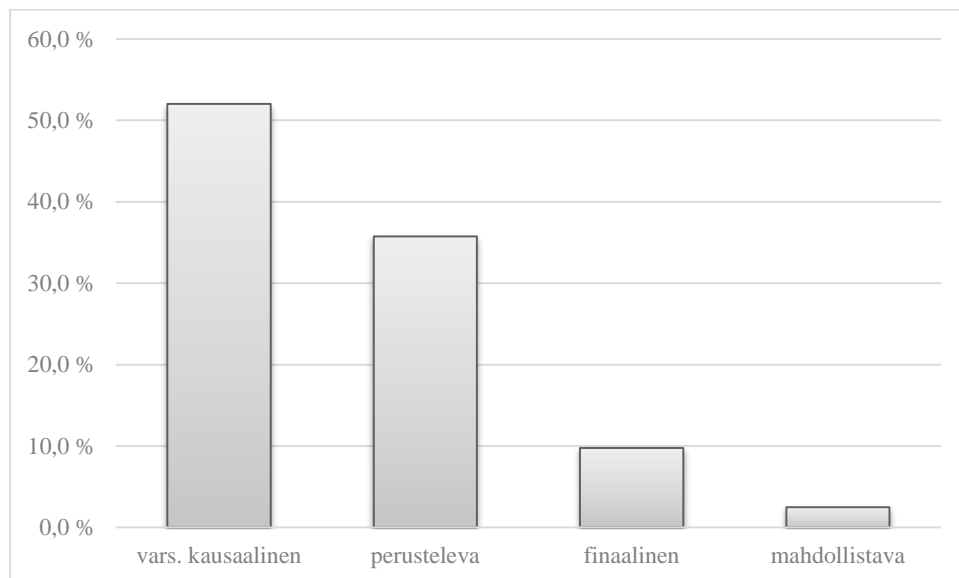
Mahdollistavaa kausaalisuutta edustavat tässä tutkielmassa kontekstit, joissa asiointila A ei niinkään aiheuta asiointila B:tä, vaan asiointila A:n ilmeneminen tekee B:n mahdolliseksi (ei välttämättömäksi). Lowe (1987: 38) pitää yhtenä mahdollistavan kausaalisuuden tuntomerkkinä sitä, että asiointiloista jälkimmäisen kuvaamiseen sopii verbi *be able*. Herlin (1998: 111) toteaa, että suomen *voida*-verbi sopii myös vastaavaksi kriteeriksi, ja usein se onkin eksplisiit-tisesti ilmaistuna, kuten myös esimerkeissä 135 ja 136. Samaan tapaan mahdollistavan kausaa-

lisuuden indikaattorina voi Herlinin (mp.) mukaan toimia myös muun muassa *saada*-verbi konteksteissa, joissa jotakin saa tapahtua, kuten esimerkissä 137. Myös muilla tavoin mahdollisuutta voidaan ilmaista, kuten esimerkissä 138 ilmauksella *on mahdollista*.

- (135) *MPEG-2 kuvanpakkauksen ansiosta* neljästä viiteen tv-kanavaa voidaan pakata samaan tilaan, minkä aiemmin vei yksi analoginen kanava. (HSA191)
- (136) Liettua pyrkii elättelemään toiveita, että *sijaintinsa takia* Puolan vieressä se voisi päästä Naton jäseneksi ennen muita Baltian maita. (HSTA179)
- (137) *Pitkän ja arvostetun elämäntyönsä vuoksi* Harari sai jatkaa kunniakonsulina kuolemaansa asti. (HSV54)
- (138) Olen tehnyt jotakin uutta ja *sen tähden* on mahdollista että kaavoihin kangistuneet kriitikot niuhottavat kirjalle. (HSTÄ9)

4.3.1 Adposition *vuoksi* kausaalisuus

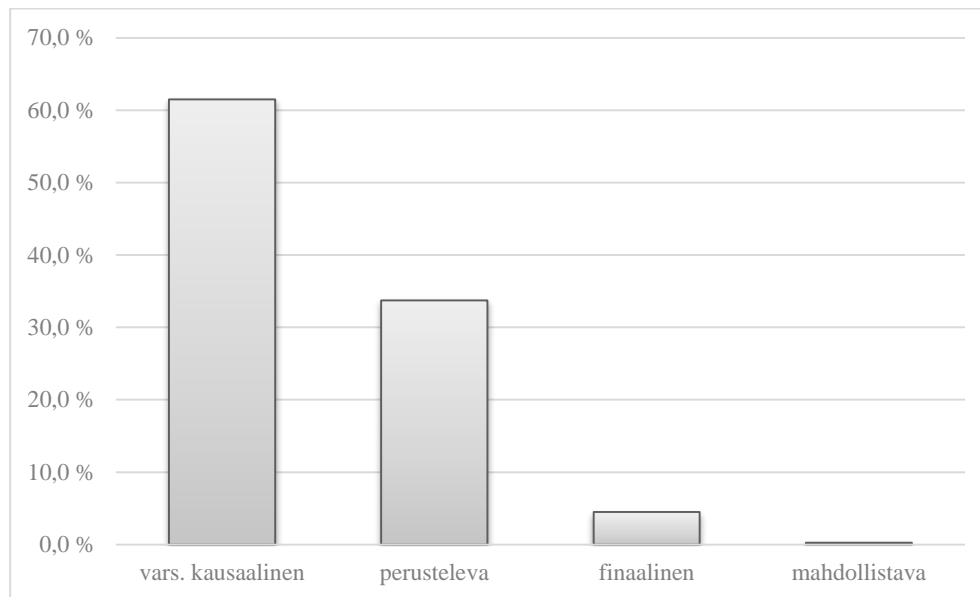
Adposition *vuoksi* aineistossa varsinaista kausaalisuutta edustaa hieman yli puolet virkekonteksteista, 52,0 prosenttia (208). Toiseksi eniten sillä ilmaistaan aineistossa perustelevaa suhdetta, jonka osuus aineistosta on 35,8 prosenttia (143). Finaalinen merkitys edustuu 9,8 prosentissa aineistosta (39), ja mahdollistavaa kausaalisuutta ilmaisee 2,5 prosenttia konteksteista (10). Adposition *vuoksi* ilmaisemia kausaalisuuden tyyppejä kuvaa kuva 17.

Kuva 17. Kausaalisuuden tyypit *vuoksi*-adposition aineistossa.

4.3.2 Adposition *takia* kausaalisuus

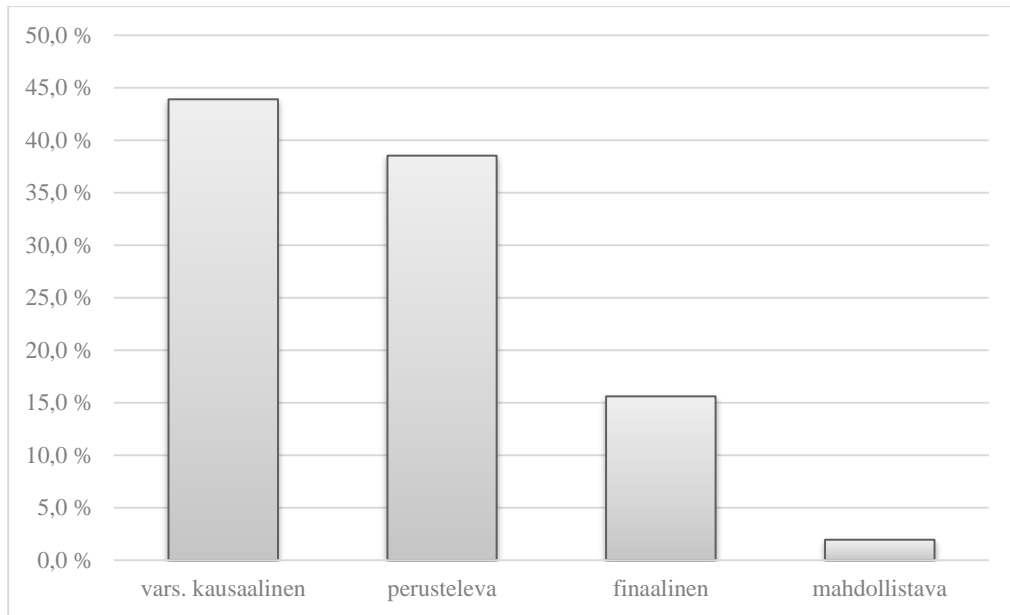
Adposition *takia* aineistossa varsinainen kausaalisuus on myös yleisin kausaalisuuden tyyppi 61,5 prosentin (246) osuudella. Perusteleviksi konteksteista lukeutuu 33,8 prosenttia (135). Finaalisen suhteen ilmaiseminen *takia*-adpositiolla on mahdollista mutta HS-korpuksen aineistossa ei kovin yleistä: finaalista suhdetta edustaa 4,5 prosenttia (18) aineistosta. Aivan marginaaliseksi jää mahdollistava kausaalisuus, jota ilmaisee aineistosta 0,3 prosenttia (1). Adposition *takia* ilmaisemien kausaalisuuden tyyppien osuudet olen koonnut kuvaan 18.

Kuva 18. Kausaalisuuden tyypit *takia*-adposition aineistossa.

4.3.3 Adposition *tähden* kausaalisuus

Adposition *tähden* aineistossa varsinainen kausaalisuus on kausaalisista suhteista yleisin, mutta ero perustelevaan suhteeseen ei ole suuri. Varsinaista kausaalisuutta edustaa adposition 205 esiintymästä 43,9 prosenttia (90). Perustelevan suhteen osuus aineistosta on vain hieman pienempi, 38,5 prosenttia (79). 15,6 prosenttia aineistosta (32) ilmaisee finaalisiksi määriteltävän suhteen. Finaalisuuden ilmaisu onkin tässä aineistossa yleisintä *tähden*-adpositiolla, vaikka vertaamista muihin adpositioihin rajoittaa sen aineiston suhteellinen pienuus. Mahdollistavaa kausaalisuutta edustavia virkekonteksteja *tähden*-adposition aineistossa on jokseenkin marginaalinen 2,0 prosenttia (4). Adposition *tähden* kausaalisuuden tyyppejä HS-korpuksessa havainnollistaa kuva 19.

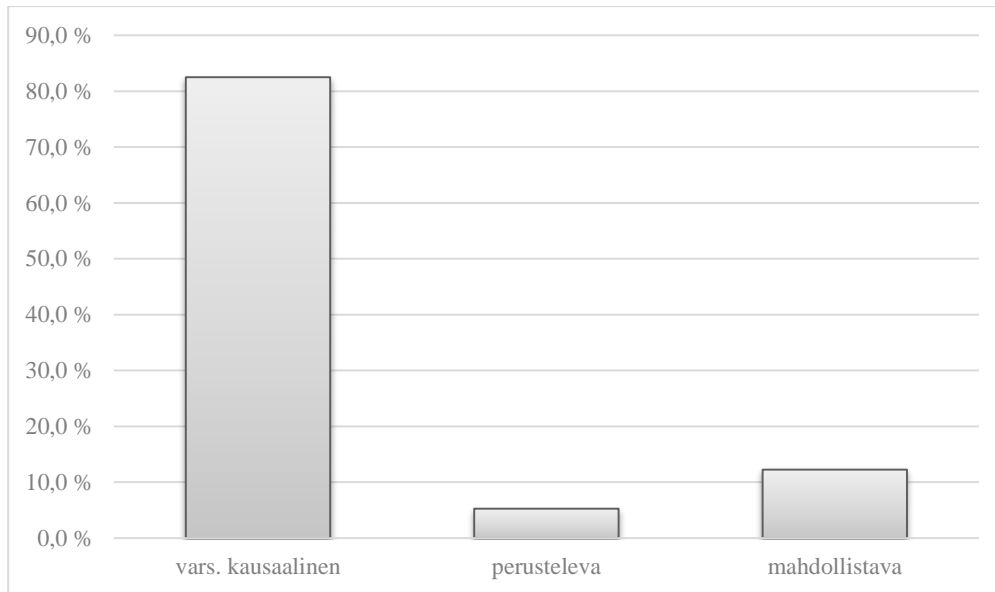
Kuva 19. Kausaalisuuden tyypit *tähden*-adposition aineistossa.

4.3.4 Adposition *ansiosta* kausaalisuus

Kuten kuvasta 20 käy ilmi, adposition *ansiosta* esiintymissä varsinainen kausaalisuus on selvästi yleisin ilmaistavan kausaalisuuden tyypeistä huomattavalla 82,5 prosentin (330) osuudella. Poikkeuksellista adposition aineistossa on myös mahdollistavan kausaalisuuden suhteellisen suuri osuus, 12,3 prosenttia (49), sekä perustelevan suhteen verrattain pieni osuus, 5,3 prosenttia (21). Finaalinen suhde ei edustu *ansiosta*-adposition aineistossa lainkaan (ks. luku 4.3.6).

Mahdollistavan kausaalisuuden muihin adpositioihin verrattuna suuri osuus lie-nee kytköksissä adposition *ansiosta* vahvaan positiiviseen merkitykseen, koska mahdollistaminen on tyypillisesti positiivista, kuten esimerkeissä 139 ja 140.

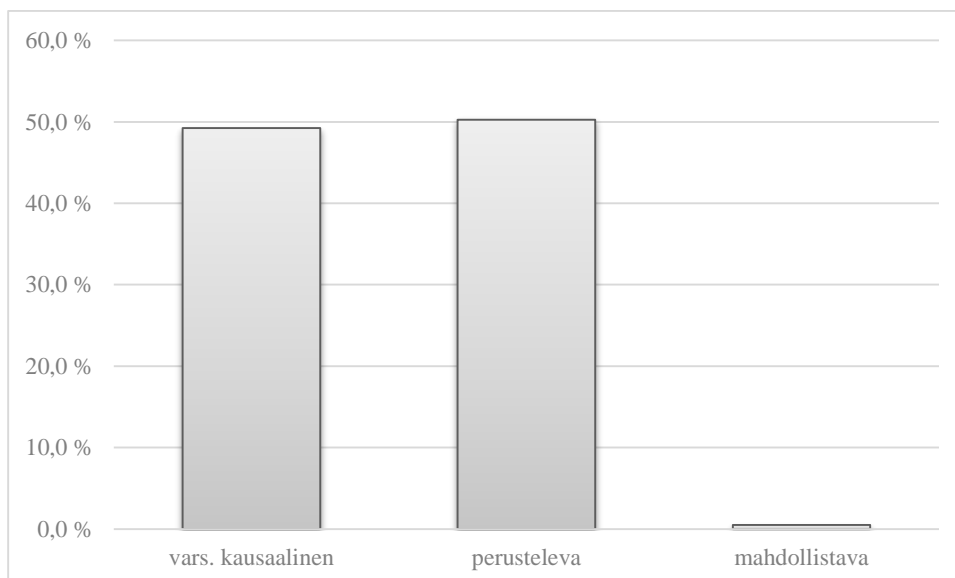
- (139) *Hyvän lyönnin ansiosta* Paula Järvi ja Ulla Mäkinen saivat lönkötellä kotipesään, ja Saari itse kiersi kunnarin. (HSA400)
- (140) *Sen ansiosta* laktoosi-intoleraatikot (sic) voivat tutkailla sietoaan ja kokeilla pronmaitolorausta kahviin tai teehen. (HSA81)

Kuva 20. Kausaalisuuden tyypit *ansiosta*-adposition aineistossa.

4.3.5 Adposition *johdosta* kausaalisuus

Adpositio *johdosta* on muihin tarkasteltuihin adpositioihin verrattuna poikkeuksellinen sikäli, että varsinainen kausaalisuus ja perustelevuus kattavat miltei koko sen aineiston ja jakautuvat lähes täsmälleen kahtia, kuten kuvasta 20 voi huomata. Perustelevaa suhdetta ilmaisee 50,3 prosenttia aineistosta (201) ja varsinaista kausaalisuutta 49,3 prosenttia (197). Ero näiden välillä on siis melko mitätön, mutta joka tapauksessa *johdosta* on adpositioista ainoa, jonka aineistossa perustelevuus on kausaalisista suhteista yleisin. Finaalinen kausaalisuus jää kokonaan edustumatta samoin kuin *ansiosta*-adposition aineistossa (ks. luku 4.3.6), ja mahdollistavaa kausaalisuutta edustaa 0,5 prosenttia aineistosta (2).

Kuva 21. Kausaalisuuden tyypit *johdosta*-adposition aineistossa.

4.3.6 Kokoavaa tarkastelua

Varsinaista kausaalisuutta voi pitää eräänlaisena peruskategoriana suhteessa muihin kausaalisuuden tyyppeihin. Se onkin yleisin kausaalisuuden tyyppi kaikkien adpositioiden yhteenlasketussa aineistossa 59,3 prosentin osuudella. Toiseksi yleisintä perustelevaa suhdetta edustaa 32,0 prosenttia aineistosta. Jokseenkin odotuksenmukaisesti varsinainen kausaalisuus on yleisin kausaalisuuden tyyppi adpositioiden *vuoksi*, *takia*, *tähden* ja *ansiosta* aineistoissa. Adposition *johdosta* aineistossa perusteleva suhde on poikkeuksellisesti sitä yleisempi, mutta eroa näiden kahden tyyppin välille muodostuu vain prosenttiyksikön verran. Melko tasainen on niiden jakauma myös *tähden*-adposition aineistossa.

Perusteleva suhde on yleisin *johdosta*-adposition aineistossa, mutta sen ero varsinaisen kausaalisuuden osuuteen on miltei olematon. Perustelevuus on toiseksi yleisin kausaalisuuden tyyppi kaikkien muiden adpositioiden aineistoissa, mutta *ansiosta*-adpositiolla sitä ilmaistaan selvästi vähemmän (5,3 prosenttia). Tämäkin saattaa ainakin osittain selittyä adposition *ansiosta* positiivisuudella, koska kaikkien adpositioiden yhteenlasketuista perustelevista konteksteista 54,4 prosenttia on semanttiselta prosodialtaan negatiivisia ja vain 26,8 prosenttia positiivisia. Adposition *ansiosta* perustelevat kontekstit eivät eroa muiden adpositioiden perustelevista konteksteista muuten kuin sen puolesta, että *ansiosta* vahvistaa virkkeiden positiivista tulkintaa. Virkkeeseen 141 olisi mahdollista vaihtaa *ansiosta*-adposition tilalle mikä tahansa muu tämän korpusanalyysin adpositioista, kun taas virkkeessä 142 sen sijaan juuri *ansiosta* positiivisine sävyineen loisi erikoisen tulkinnan.

- (141) Siihen aikaan maan teollisuuskoulut olivat avoinna ainoastaan miehille, mutta *hyvien opiskelutulostensa ansiosta* hänet hyväksyttiin seuraavana vuonna vakituiseksi oppilaaksi. (HSA56)
- (142) Espanjan rekkakuskit ja viljelijät järjestivät perjantaina ensi kertaa vaisuhkoja mielenosoituksia *polttoainehintojen vuoksi*. (HSV75)

Mielenkiintoinen kysymys on myös, miksi adposition *johdosta* aineistossa perusteleva suhde on kaikkein yleisin 50,3 prosentin osuudellaan. Adposition alkuperä *johtua*-verbin kanssa yhteisessä kannassa *johto* viittaisi kuitenkin 'koitumisen' ja 'aiheutumisen' merkityksiin, jotka yhdistyvät pikemminkin varsinaisen kausaalisuuden merkityksiin, joissa asiaintilasta A seuraa asiaintila B. Tyhjentävästi ilmiötä on vaikea selittää, mutta oletukseni on, että ainakin

yhtenä tekijänä perustelevien kontekstien määrää nostaa *johdosta*-adpositioon usein liittyvä virallinen sävy. Kun virkkeen agenttina on jokin virallinen taho, kuten esimerkeissä 143 ja 144, *johdosta* näyttää olevan tyypillinen adpositio tämän tahon toimia perusteltaessa.

(143) Viron posti julkaisi *kongressin johdosta* 5,00 kruunun arvoisen postimerkin. (HSJ33)

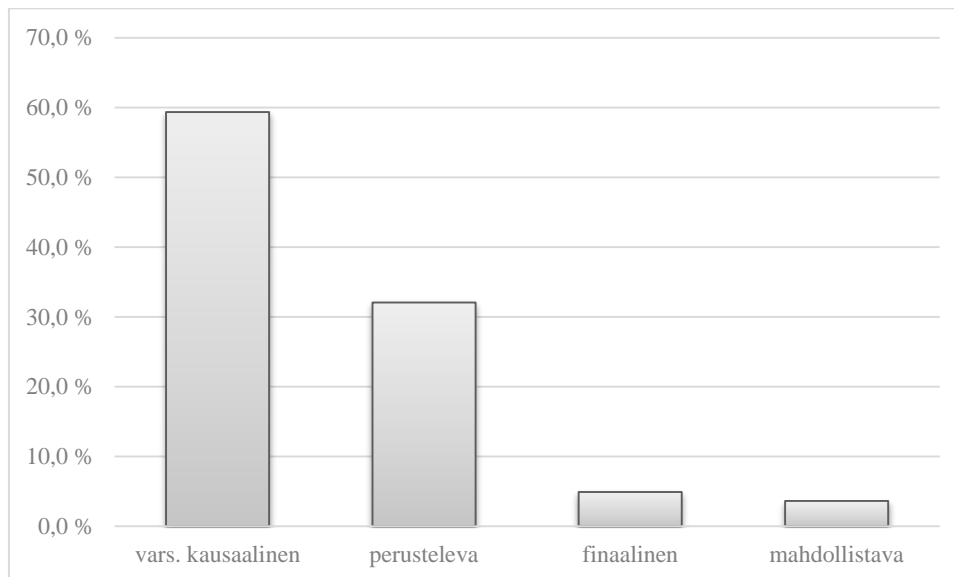
(144) *Urkintaskandaalin johdosta* on käynnistetty laajoja tutkimuksia. (HSJ102)

Finaalinen suhde on HS-korpuksen aineistossa huomattavasti edellä mainittuja harvemmin esiintyvä kausaalisuuden tyyppi. Vain 4,9 prosenttia koko aineiston virkkeistä ilmaisee sitä. Toki on muistettava, että finaalinen ja perusteleva suhde eivät välttämättä ole aina selvästi erotettavissa toisistaan. Herlinin (1997: 166) mukaan erityisesti adpositio *vuoksi* on kausaalisten ja perustelevien rinnalla myös finaalisuuden osoittaja. Finaalisuus onkin hänen hypoteesinsa mukaan *vuoksi*-adposition alkuperäisin merkitys, mihin viittaa paitsi sen alkuperäinen 'uomaksi, virtaamiseksi' -merkitys myös sen translatiivimuoto (mp.). Finaalinen merkitys näkyy selvästi myös adposition *vuoksi* kiteytymisessä idiomeihin, joita käsitellin edellä positiivisten merkitysten yhteydessä (luku 4.2.6). Sellaiset yhtymät kuin *huvun vuoksi*, *varmuuden vuoksi* ja *vaihteen vuoksi* ovat sekä positiivisia että finaalisia; *vuoksi*-adposition yhteyteen on siis kiteytynyt nimenomaan tavoiteltavia asioita.

HS-korpuksen aineistossa finaalisuus ei kuitenkaan näytä määrittävän erityisen vahvasti juuri *vuoksi*-adposition edustamaksi merkityspiirteeksi. Sitä edustaa 9,8 prosenttia *vuoksi*-adposition aineistosta. Itse asiassa finaalisuus on tässä aineistossa hieman tyypillisempää *tähden*-adposition aineistossa, josta se kattaa 15,6 prosenttia. Myös *takia*-adposition sisältävissä virkkeissä ilmaistaan finaalista suhdetta, joskin vain 4,5 prosentin osuuden verran. Kuten luvussa 4.2 totesin, *takia*-adposition alkuperästä on esitetty myös selitys (Hakulinen 1979: 413), jonka valossa finaalisuus olisikin adposition alkuperäinen merkitys.

Adpositioiden *ansiosta* ja *johdosta* aineistoissa ei sen sijaan ole lainkaan finaalisiksi tulkittavia konteksteja. Tämä selittyy loogisesti niiden alkuperän kautta. Adpositio *ansiosta* kantalekseemi *ansio* on merkitykseltään selvästi jonkun aikaansaannos, jonkinlaisen toiminnan tyypillisesti edulliseksi koituva seuraus. Myös adpositioon *johdosta* vastaava aikasuhte tulee 'aiheutumista' merkitsevän kantalekseemin *johto* kautta. Kun ajatellaan samasta kannasta johdettua *johtua*-verbiä, käy hyvin selväksi, ettei finaalinen merkitys olisi kyseisen sanaperheen kanssa semanttisesti mahdollinen: jonkin asiointilan johtuminen toisesta edellyttää, että ensimmäinen asiointila on jotakin jo tapahtunutta eikä jotakin tavoiteltavaa.

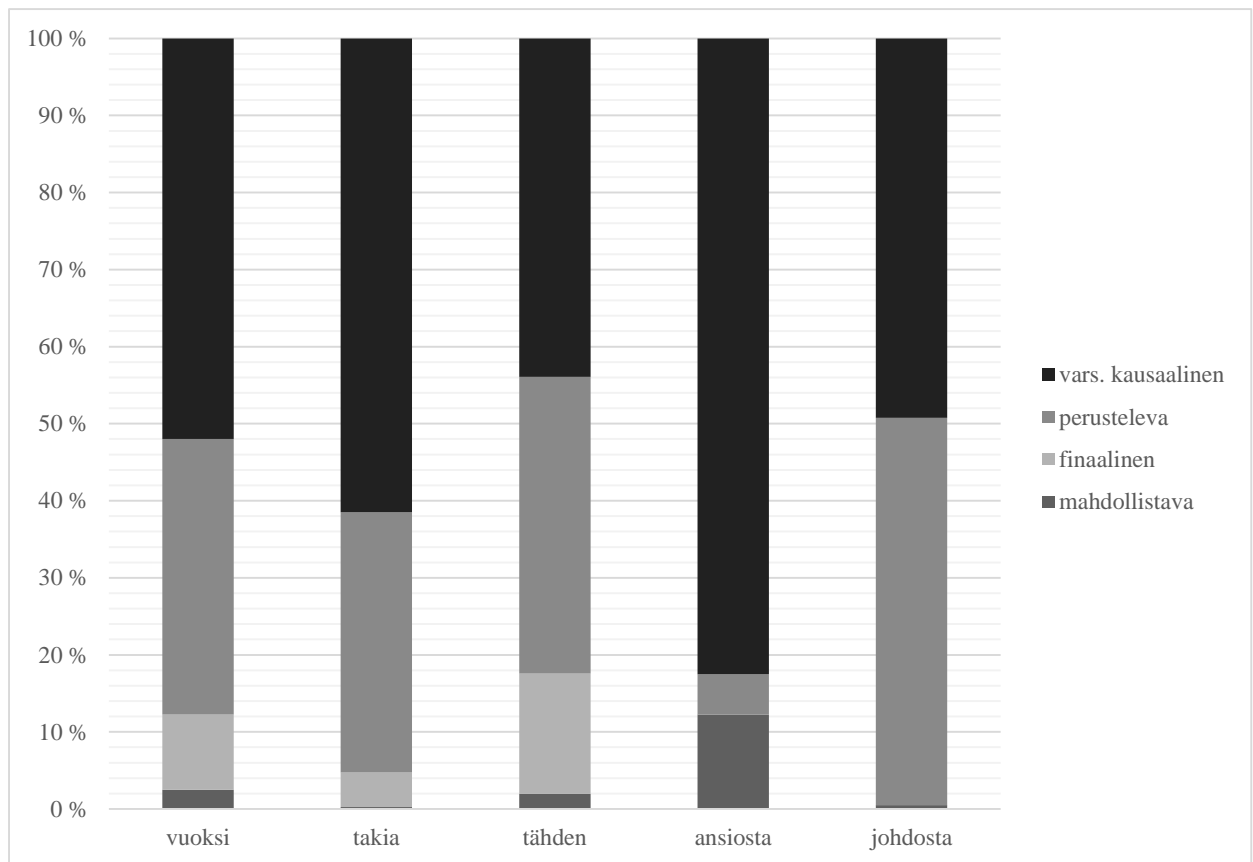
Mahdollistava kausaalisuus jää aineistossa kokonaisuudessaan hyvin marginaaliseksi kausaalisuuden tyyppiä. Koko aineistossa sitä edustaa 3,7 prosenttia virkkeistä (66). Yleisintä se on *ansiosta*-aineistossa, jossa se kattaa 12,3 prosenttia virkkeistä. Muiden adpositioiden aineistoissa osuus on selvästi pienempi, 0,3–2,5 prosenttia. Marginaalisuudestaan huolimatta katsoin sen pitämisen mukana luokituksessa relevantiksi, koska se kuitenkin tuo esille erityispiirteen *ansiosta*-adpositiosta. Vaikka sen pienet frekvenssit eivät mahdollista tilastollista tarkastelua, on pidettävä huomionarvoisena sitä, että esimerkiksi *takia*-adpositioon verrattuna *ansiosta*-adposition mahdollistavat kontekstit ovat lähes 50-kertaiset: *takia*-adposition aineistossa mahdollistavaa kausaalisuutta ilmaisee 1 esiintymä ja *ansiosta*-adposition aineistossa 49 esiintymää. Kertaan kausaalisuuden tyyppien jakauman koko aineistossa vielä kuvassa 21.

Kuva 22. Kausaalisuuden tyyppit koko aineistossa.

Kuten todettu, *ansiosta* ja *johdosta* eivät tarkastelluissa sanakirjoissa ole mukana toistensa määritelmässä. Niiden välille kävi ilmi eroja jo täydennysten tyypeistä ja semanttisesta prosodiasta. Myös kausaalisuuden tyyppien osalta ne eroavat selvästi: *ansiosta* painottuu vahvasti varsinaisen kausaalisuuden ilmaisuun ja ilmaisee vain harvoin perustelevuutta. Adposition *johdosta* aineistossa nämä kausaalisuuden tyyppit jakaantuvat miltei tasan. Mahdollistavaa kausaalisuutta ilmenee jonkin verran adposition *ansiosta* aineistossa, kun taas adpositio *johdosta* on mahdollistavissa konteksteissa hyvin marginaalinen. Ero adpositioiden jakautumisessa edellä mainittuihin kolmeen kausaalisuuden tyyppiin (finaalisuus ei edustu aineistoissa)

on tilastollisesti erittäin merkitsevä tulos³⁷. Kuvaan 23 olen koonnut kaikkien adpositioiden kausaalisuuden tyyppien jakaumat.

Kuva 23. Kausaalisuuden tyyppien jakauma adpositioiden aineistoissa.

³⁷ $\chi^2=222,38$, $p < 0,001$ (***) , $df=2$

4.4 Kausaaliset adpositiot konnektiivimaisessa käytössä

Luvussa 2.4.2 esittelin Herlinin (1997) artikkelin pohjalta kausaalisten adpositioiden esiintymistä osana kiteytyviä, joita voi pitää propositioita yhteen liittävinä konnektiiveina. Tässä luvussa tarkastelen adpositioiden *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansiosta* ja *johdosta* sekä tiettyjen pronomien yhtymien esiintymistä HS-korpuksessa.

Tässä korpusanalyysissa käyttämäni aineiston pohjalta on mahdoton arvioida pitkävasti kunkin yhdistelmän vakiintuneisuusastetta eli sitä, milloin kyse on varsinaisesti konnektiiviksi määriteltävästä yksiköstä. Ylipäättään pronominit sanaluokkana ovat HS-korpuksessa tarkasteltujen viiden adposition täydennyksinä harvinaisempia kuin substantiivit: erityyppiset pronominit muodostavat 17,5 prosentin osuuden koko aineiston kausaalisten adpositioiden täydennyksistä. Luvun 2.4.2 kuvauksen mukaisesti konnektiivimaisina pidetyt yhtymät puolestaan kattavat vain 12,4 prosenttia aineistosta – muut pronominitäydennykset ovat pääasiassa persoona- ja relatiivipronomineja.

Tässä tutkielmassa en siis pyri tyhjentävästi vastaamaan esimerkiksi siihen kysymykseen, ovatko *sen ansiosta* ja *sen johdosta* (joita murreaineistoon keskittyvä Herlin (1997) ei tarkastele) yhtä selvästi konnektiiveina pidettäviä yksiköitä kuin *sen vuoksi*, *sen takia* ja *sen tähden*. Siksi olen ottanut käyttöön konnektiivi-termiä löyhemmän määritelmän KONNEKTIIVIMAINEN KÄYTTÖ. Konnektiivimaiset käyttökontekstit olen kuitenkin nostanut omana kokonaisuutenaan esiin sen toteamiseksi, onko niiden yleisyydessä ja käytössä eroja tarkasteltavien adpositioiden välillä.

Kaikkia aineistoon kuuluvia tapauksia, joissa *se*-pronomini esiintyy kausaalisen adposition kanssa, en ole tässä tutkielmassa laskenut konnektiivimaisen käytön ilmentymiksi. Laskematta olen jättänyt sellaiset tapaukset, joissa *se* viittaa selvästi tiettyyn sanaan (tai tiettyihin sanoihin) eikä toimi kahden proposition yhdistäjänä. Muun muassa esimerkissä 145 *se* viittaa *tupakointiin*.

(145) Japanin valtio hyötyy tupakoinnista myös irvokkaalla tavalla: *sen ansiosta* ihmiset kuolevat aiemmin. (HSA366)

Toki aineiston rajoituessa yksittäisiin, konteksteistaan irrotettuihin virkkeisiin törmätään samaan ongelmaan, jonka Herlin (1997: 171) toteaa: pronominin viittauskohde jää usein epäselväksi ja ”selvää on vain sen anaforisuus (jos sekään)”. Niinpä esimerkin 146 kaltaisissa tapauksissa kaksitulkintaisuus on väistämättä läsnä. Sen tapauksessa *se*-pronomini voisi viitata paitsi

päälauseen propositioon (*Woods teki birdien*) myös pelkkään sanaan *birdie*, jolloin kyse olisi ”tavallisesta” adpositiokäytöstä. Koska selvästi useimmissa tapauksissa, kuten esimerkissä 147, konnektiivitulkinta on kuitenkin melko selkeä ja adpositiotulkinta epätodennäköinen, olen laskenut kaksitulkittaiset tapaukset konnektiivimaiseksi käytöksi.

- (146) Woods teki birdien toisen kierroksen päätösreiällä perjantaina, ja *sen ansiosta* hän pääsi yksinään johtoon. (HSA51)
- (147) Rautaheimo epäilee, että *sen vuoksi* esimerkiksi henkirikokseen päättyviä huumerikollisten välienselvittelyjä ei juuri tapahdu Helsingissä. (HSV342)

Herlinin (1997: 175) olettamaan kieliopillistumispolkuun sisältyy, kuten totesin luvussa 2.4.2, myös vaihe, jossa konnektiivit alkavat viitata kataforisesti edempänä seuraavaan sisältöön *että*- tai (lähinnä puhekielessä) *kun*-konjunktiolla alkavan sivulauseen avulla. HS-korpuksen aineistossa anaforisen viittauksen osuus 67,8 prosenttia (156), ja kataforisesti viittaa 32,2 prosenttia (74) konnektiivimaisista esiintymistä (kuva 24). Anaforinen käyttö painottuu siis selvästi, ja ero on tilastollisesti erittäin merkitsevä³⁸. Tilastollista soveltamista voi toki tässä yhteydessä pitää lähinnä suuntaa antavana, koska konnektiivimaisten esiintymien määrä ylipeätään ei ole adpositioiden aineistossa kovin suuri.

että-konjunktion avulla kataforisesti viittaavia tapauksia edustavat esimerkit 148 ja 149. *kun*-konjunktion avulla muodostuvia kataforisia viittauksia on koko aineistossa vain 1 (esim. 149), ja sekin suorassa sitaatissa.

- (148) Tosiasia on se, että toimeentulotuen tarve on vähentynyt ennen kaikkea *sen johdosta*, *että* hallituksen talouspolitiikan ansiosta työllisyys on viime vuosina parantunut merkittävästi. (HSJ311)
- (149) ”Onhan se paha juttu, jos *sen takia* apu viivästyy *kun* on lakko.” (HSTA288)

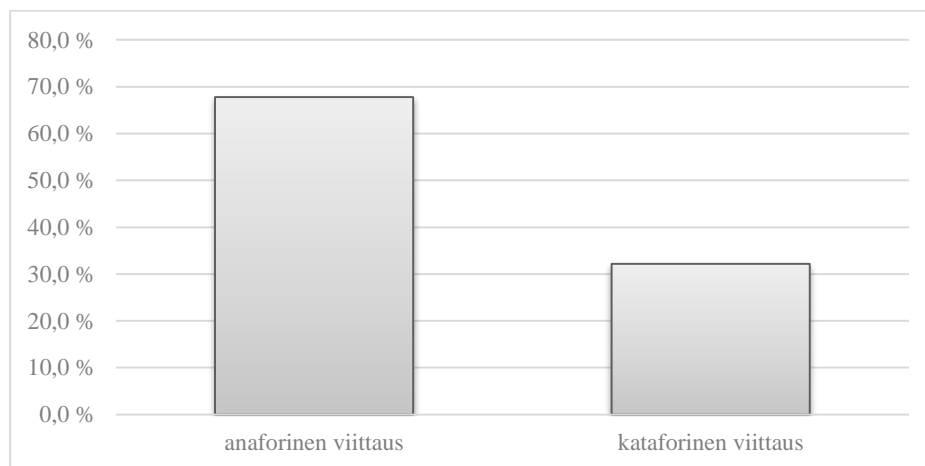
Yleiskielessä kataforiset tapaukset edustavat Herlinin (1997: 179) mukaan pikeminkin konjunktiokäyttöä, jossa *että*-konjunktio jäsenyy osaksi kiinteää kokonaisuutta. Käytän tässä kataforisesti viittaavaa yleisterminä kaikille käyttötavoille, mutta aineiston lähempi tarkastelu osoittaa, että tapaukset näyttäisivät edustavan pääosin juuri konjunktion kaltaista käyttöä. Kuten luvussa 2.4.2 totesin, liittokonjunktiona pronominin, adposition ja *että*-konjunktion yhdistelmät edustavat Herlinin (mp.) mukaan joko kausaalista tai perustelevaa suhdetta, kun taas vielä konjunktioksi kehittymätön kataforinen konnektiivi on finaalisessa merkityksessä. HS-korpuksen aineistossa kataforisesti viittaavat konnektiivitapaukset edustavatkin juuri

³⁸ $\chi^2=24,27$, $df=4$, $p < 0,001$ (***)

varsinaista kausaalisuutta ja perustelevuutta lukuun ottamatta kahta finaalisiksi määriteltyä tapusta. Nämäkin virkkeet, jotka esitän esimerkkeinä 150 ja 151, ovat oikeastaan rajatapauksia, joita voisi pitää myös perustelevina, mutta joissa tulevaisuuteen suuntautuminen ja päämäärähakuisuus tukevat finaalista tulkintaa.

- (150) Kun Elofsson oli lähtenyt omille teilleen, Isometsä kertoi pyristelleensä mahdollisimman tiukasti perässä *senkin **takia**, ettei takaa pyyhältänyt Mühlegg vain tavoittaisi.* (HSTA255)
 (151) Käsittääkseni ihmiset ovat muuttaneet kieltään *sen **tähden**, että heidän on ollut siten helppompaa kommunikoida keskenään.* (HSTÄ68)

Aineiston kaikissa virkkeissä, joissa konnektiivin viittaus on kataforinen, konjunktio *että* esiintyy välittömästi konnektiivin jälkeen, mitä voidaan myös pitää osoituksena konjunktiksi reanalysoitumisesta. Ainoastaan edellä esimerkkinä 149 esitetystä *kun*-konjunktilla täydentyvässä tapauksessa selkeästi ei ole kyse konjunktista, mutta se onkin puhekielinen sitaatti. HS-korpuksen aineisto näyttää siis tukevan oletusta, että yleiskielessä kausaalisen konnektiivin ja *että*-konjunktin yhtymät ovat kieliopillistuneet liittokonjunktioiksi. Toki on huomioitava tässä käyttämäni aineiston rajallisuus.

Kuva 24. Adpositioiden konnektiivimaisten käyttöjen jakauma viittauksen anaforisuuden ja kataforisuuden mukaan.

Käsittelen seuraavaksi adpositioiden konnektiivimaisten käyttöjen jakaumaa HS-korpuksesta kokoamissani eri adpositioiden aineistoissa. Olen koonnut tulokset myös taulukkoon 3. Esiin nousee yksi hyvin selkeä tendenssi: *tähden*-adposition kohdalla konnektiivimainen käyttö on yleisempää kuin muiden adpositioiden. Sen esiintymistä konnektiivimaisessa *sen tähden* -käytössä on yli neljännes, 27,3 prosenttia. Näistä 73,2 prosenttia on anaforisesti viittaavia, 26,8 prosenttia kataforisesti viittaavia. Toiseksi yleisin aineistossa on yhtymä *sen johdosta*, joka kattaa 12,3 prosenttia *johdosta*-adposition esiintymistä. 30,6 prosenttia näistä viittaa

anaforisesti, 69,4 prosenttia kataforisesti. Yhtymää *sen vuoksi* edustaa 9,3 prosenttia *vuoksi*-adposition esiintymistä, ja 78,4 prosenttia *sen vuoksi* -esiintymistä on anaforisesti ja 21,6 prosenttia kataforisesti viittaavia. Adposition *takia* esiintymien joukossa konnektiivimaisesti käytettyjä *sen takia* -yhtymän edustumia on 8,0 prosenttia. *sen takia* -kiteymistä 46,9 prosenttia on anaforisesti viittaavia ja 53,1 prosenttia kataforisesti viittaavia. Tarkastelluista adpositioista harvimmin konnektiivimaisessa käytössä on *ansiosta*, jonka aineistossa 3,8 prosenttia edustaa konnektiivimaista käyttöä. Nämä *sen ansiosta* -yhtymän esiintymät ovat kaikki anaforisesti viittaavia.

Ikolan ym. (1989: 178) mukaan anaforinen käyttö on kausaalisuuden kannalta luonnollista, koska syy on siinä esitetty ennen seurausta, kun taas kataforisessa käyttökontekstissa suhde kääntyy tavallaan päinvastaiseksi. Tätä toteamusta vasten on mielenkiintoista, että kuitenkin kataforinen *sen johdosta että* kattaa yli kaksi kolmannesta *johdosta*-adposition konnektiivimaisesta käytöstä, ja vastaavasti kataforinen *sen takia että* on yleisempi (joskin niukasti) kuin anaforinen *sen takia*. Oletettavasti tämä selittyy sillä, että kirjoitetussa yleiskielessä monimutkaisemmat viittaukset ovat pragmaattisesti mahdollisia mutta puhekielessä hankalia.

Taulukko 3. *se*-pronominilla muodostettujen konnektiivimaisten yhtymien osuus adpositioiden aineistoista ja näiden käyttökontekstien jakauma viittauksen anaforisuuden ja kataforisuuden mukaan.

Konnektiivimainen yhtymä	Osuus adposition aineistosta	Anaforisten käytöjen osuus	Kataforisten käytöjen osuus
<i>sen vuoksi</i>	9,3 %	78,4 %	21,6 %
<i>sen takia</i>	8,0 %	46,9 %	53,1 %
<i>sen tähden</i>	27,4 %	73,2 %	26,8 %
<i>sen ansiosta</i>	3,8 %	100 %	-
<i>sen johdosta</i>	12,3 %	30,6 %	69,4 %

Tässä tutkielmassa olen laskenut adpositioiden konnektiivimaiseksi käytöksi myös tapaukset, joissa adposition täydennyksenä on anaforisesti viittaava demonstratiivipronomini *tämä*, kuten esimerkeissä 152 ja 153.

(152) *Tämän vuoksi* kotosalla sävyisä lapsi voi häiriköidä hiekkalaatikolla. (HSV115)

(153) *Tämän johdosta* myös kustantajilta vaaditaan merkittävää panostusta, sillä monet paljon vaivannäköä vaatineet kirjat eivät voi mitenkään muodostua tuottaviksi. (HSJ227)

Herlin (1997) käsittelee konnektiiveina vain *se*-pronominilla täydentyviä adpositiorakenteita, mutta on otettava huomioon, että hänen vanha murreaineistonsa on hyvin erilaista kuin nykyyleiskielinen sanomalehtiteksti. HS-korpuksessa *tämä*-pronominin ja kausaalisten adpositioiden yhtymiä käytetään samaan tapaan kuin *se*-pronominin ja kausaalisten adpositioiden yhtymiä. Näiden yhtymien frekvenssit eivät tosin ole kovin huomattavia. Merkityksellisenä voi pitää lähinnä *tämän johdosta* -yhtymää, jonka käyttö kattaa 6,3 prosenttia *johdosta*-adposition esiintymistä. Muiden adpositioiden tapauksessa *tämä*-pronominin ja adposition konnektiivimaiset käytöt jäävät lähinnä yksittäistapauksiksi seuraavin prosenttiosuuksin kunkin adposition koko aineistosta: *tämän vuoksi* 2,5 prosenttia (10), *tämän takia* 0,8 prosenttia (3), *tämän tähden* 0,5 prosenttia (1) ja *tämän ansiosta* 0,3 prosenttia (1).

Erona *se*-pronominilliseen konnektiivikäyttöön on lähinnä se, että *tämä*-pronominini voi kausaaliin adpositioihin liittyessään viitata vain anaforisesti. Tarkasteltavassa aineistossa ei ole yhtään kataforisesti viittaavaa *tämä*-pronominin ja adposition yhtymää, ja **tämän takia että* -tyyppinen käyttö olisikin hyvin erikoista *tämä*-pronominin merkitys huomioon ottaen. *tämä*-pronominilla korvattava tarkoite on jotakin, mikä nimenomaan on parhaillaan puhujan huomiopiirissä (ISK 2004: § 720). Kataforisessa ilmauksessa puolestaan viittauskohde on aina etäämmällä; se täytyy erikseen selittää *että*- tai *kun*-konjunktiolla alkavalla sivulauseella.

Interrogatiivipronominitäydennyksen ja adposition yhtymät voi Herlinin (1997: 173) mukaan myös nähdä vakiintuneena kielenyksikkönä, kuten jo luvussa 2.4.2 mainitsin. Herlin (mp.) ei määrittele näitä yhtymiä varsinaisiksi konnektiiveiksi mutta pitää niitä mahdollisina välivaiheina kieliopillistumisketjuissa adpositioista konnektiiveiksi.³⁹ Tällaiset yhtymät puuttuvat kuitenkin omasta aineistostani miltei kokonaan: HS-korpuksessa *mikä*-pronominini näyttää siis olevan adpositioiden täydennyksenä tavallisesti relatiivisessa käytössään, ei interrogatiivisena. Tämä antaa aiheutta olettaa, että kyseiset yhtymät ovat pikemminkin puhekielen kuin kirjoitetun yleiskielen ilmiö. Vaikuttaa intuitiivisestikin todennäköiseltä, että *miksi*-kysymysanalla alkavat kysymykset olisivat kirjoitetussa yleiskielessä *minkä takia* -tyyppisiä rakenteita tavallisempi vaihtoehto.

Yhtymä *minkä takia* esiintyy epäsuoran kysymyslauseen aloittajana 1 esiintymässä (esim. 154) ja yhtymä *minkä tähden* myös 1 interrogatiivisessa esiintymässä (esim. 155). Yhtymiä *minkä vuoksi*, *minkä ansiosta* ja *minkä johdosta* ei esiinny lainkaan. Yhtymän *minkä vuoksi* puuttumisessa (ja ylipäätään interrogatiivisten konnektiivien vähyydessä) lienee kyse

³⁹ Yhtymän *minkä tähden* Herlin (1997: 173) huomauttaa jopa redusoituneen kiteymäksi muotoon *mintäi/mintäe* Muoto-opin arkiston Uukuniemen murteen aineistossa.

pitkälti juuri tekstilajista, kun taas interrogatiiviset *minkä ansiosta* ja *minkä johdosta* vaikuttavat jo intuitiivisestikin epätodennäköisiltä yhdistelmiltä. Oletettua epäidiomaattisuutta juuri näiden uudempien, vailla murrepohjaa olevien adpositioiden kanssa voisi pitää yhtenä osoituksena kysyvien konnektiivimaisten yhtymien kuulumisesta pikemminkin puhuttuun kuin kirjoitettuun kieleen. Huomionarvoista on myös, että aineiston kahdesta tällaisesta esiintymästä toinen (esim. 154) on juuri puheenvuoron suorassa lainauksessa.

(154) "Moni kysyi ennen vaaleja, uskaltaako minua äänestää ja ihmetteli, *minkä takia* päädyin vihreisiin", Kasvi kertoo. (HSTA123)

(155) *Minkä tähden* kesäinen Lappi ei kelpaa? (HSTÄ202)

Kun *tämä*-pronominilla ja interrogatiivisella *mikä*-pronominilla muodostetut konnektiivimaiset käytöt lasketaan mukaan, konnektiivimaisten käyttöjen osuudet adpositioiden aineistoista ovat seuraavat: *vuoksi* 11,8 prosenttia, *takia* 9,1 prosenttia, *tähden* 28,2 prosenttia, *ansiosta* 4,1 prosenttia ja *johdosta* 18,6 prosenttia.

Eroja konnektiivimaisessa käytössä olevien adpositioiden välillä näkyy myös anaforisten ja kataforisten viittausten määrässä. Adpositioiden *vuoksi* ja *tähden* aineistoissa huomattava enemmistö konnektiivitapauksista on anaforisesti viittaavia. Herlinin (1997: 175) mukaan konnektiivi *sen vuoksi* ei murteissakaan esiinny kataforisessa käytössä juuri lainkaan. Adposition *takia* konnektiivimaiset käytöt jakaantuvat tämän ominaisuuden suhteen lähestulkoon kahtia. Mielenkiintoiset ääripäät tässä asiassa muodostavat *ansiosta* ja *johdosta*: siinä missä *ansiosta*-adposition konnektiivimainen käyttö on tässä aineistossa pelkästään anaforista, *johdosta*-adposition konnektiivimaisessa käytössä kataforiset viittaukset kattavat yli kaksi kolmannesta tapauksista, eli *sen johdosta että* näyttäytyy suhteellisen yleisenä rakenteena.

5 YHTEENVETO

5.1 Kausaalisten adpositioiden merkitykset ja synonymia

Tässä luvussa kokoan yhteen edeltävissä luvuissa saavutettuja tutkimustuloksia ja tiivistän tuloksista vastauksia tutkimuskysymyksiini. Luvussa 3 kävin läpi, millaisia adpositioita suomen yleiskielessä käytetään asiaintilojen välisen kausaalisuuden ilmaisuun, ja hahmottelin hyvin suuntaa antavasti, millaisen kausaalisuuden ilmaisuun eri adpositiot ovat painottuneet. Kuvassa 25 esitän kaavakuvan muodossa hyvin karkean hahmotelman suomen kausaalisten adpositioiden merkityskentästä. Kuvaus perustuu kausaalisuuden tyypeistä varsinaiseen kausaalisuuteen, perustelevuuteen ja finaalisuuteen. Korpusanalyysissä tarkastelemieni adpositioiden aineistoissa harvakseltaan aktualisoituneen mahdollistavan kausaalisuuden olen yksinkertaisuuden vuoksi jättänyt tässä tarkastelun ulkopuolelle.

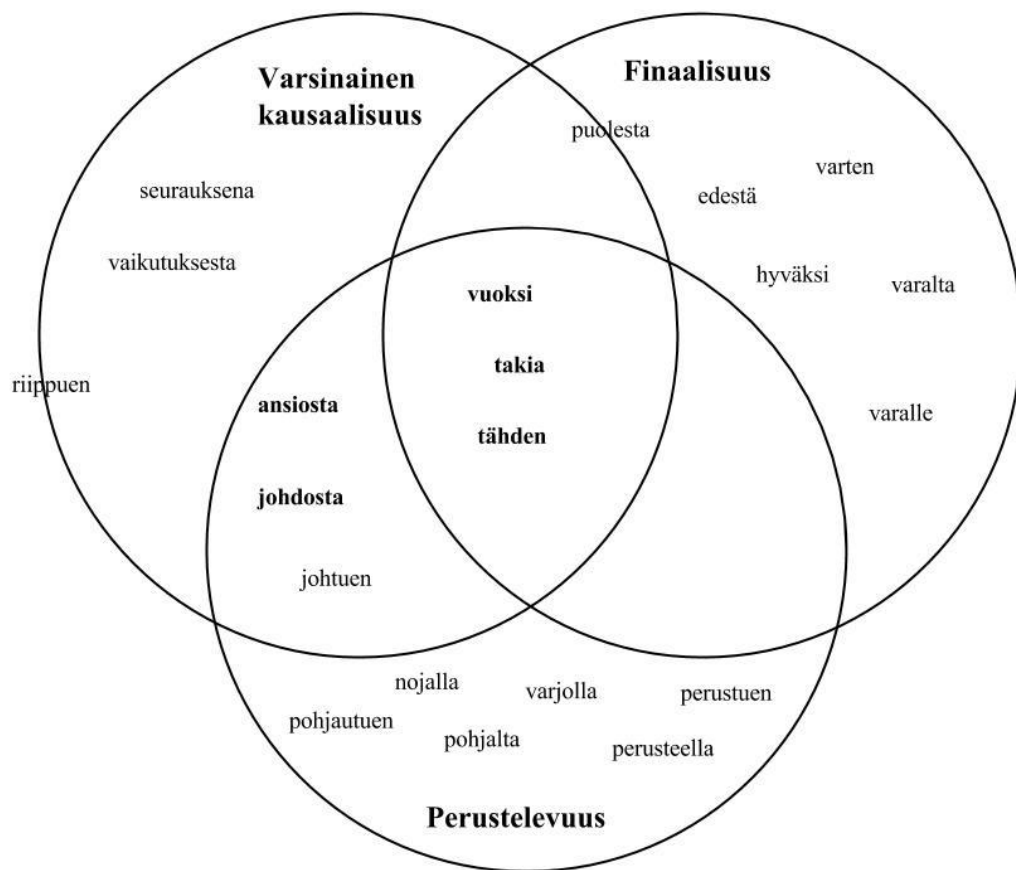
Adpositioiden *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansioista* ja *johdosta* osalta kuva on korpusanalyysin myötä tarkempi kuin muiden adpositioiden osalta. Esimerkiksi adpositioiden *ansioista* ja *johdosta* asemoituminen varsinaisen kausaalisuuden ja perustelevuuden leikkauspisteeseen kaikille kausaalisuuden tyypeille yhteisen alueen sijaan perustuu korpusanalyysin tuloksiin, joiden mukaan *ansioista* ja *johdosta* eivät ilmaise finaalisuutta. On kuitenkin pidettävä mielessä, että korpusanalyysin tulokset perustuvat nimenomaan sanomalehtikieleen eivätkä siis edusta suomen yleiskielen koko kuvaa.

Muiden adpositioiden aseman kuvassa olen määritellyt luvussa 3 käyttämieni sanakirjamääritelmien ja HS-korpuksen aineiston avulla mutta en systemaattisen korpusanalyysin kautta. Hahmotelmaa on siis pidettävä hyvin suuntaa antavana ja muistettava, että aineistonaan pohjalta kuvasta ei saisi yksiselitteistä, koska kategoriat eivät ole tarkkarajaisia ja kausaalisuuden tyypit muodostavat eräänlaisen jatkumon.

Kuvassa havainnollistuu luvussa 2.4.1 ounasteleman ja korpusanalyysin tukema vakiintuneimpien adpositioiden merkityksen laaja-alaisuus. Adpositiot *vuoksi*, *takia* ja *tähden* voivat ilmaista kaikkia kolmea kausaalisuuden tyyppiä, mutta muilla adpositioilla näin laaja merkityskirjo ei vaikuta mahdolliselta. Varsinaisen kausaalisuuden ja perustelevuuden välialueelle sijoittuvat *ansioista* ja *johdosta*, jotka eivät korpusanalyysin perusteella ilmaise finaalisuutta. Myös alkuperänsä puolesta adpositioon *johdosta* liittyvä *johtuen* kuuluu nähdäkseni samaan kategoriaan. Katson pelkästään varsinaisen kausaalisuuden ilmaisuun keskittyneiksi

myös adpositiot *seurauksena* ja *vaikutuksesta*. Adposition *riippuen* sijoitin kuvaajassa varsinaista kausaalisuutta kuvaavan ympyrän rajamaille, koska, kuten luvussa 3.2.1 totesin, sillä on selvä ehdon merkitys, jota ei muissa kausaalisissa adpositioissa ole.

Nimenomaan perustelevaan funktioon keskittyviksi adpositioiksi olen luokitellut substantiivikantaiset adpositiot *perusteella*, *pohjalta*, *nojalla* ja *varjolla* sekä infiniittiverbipohjaiset adpositiot *perustuen* ja *pohjautuen*. Merkitykseltään finaalisiksi luen tässä adpositiot *varten*, *varalta*, *varalle*, *edestä*, *puolesta* ja *hyväksi*. Näistä adposition *puolesta* olen tarkalleen ottaen sijoittanut finaalisen ja varsinaisen kausaalisen rajamaille, koska se näyttäisi joissakin konteksteissa lähestyvän myös varsinaisen kausaalisuuden ilmaisua (ks. luku 3.1.1).

Kuva 25. Kausaalisten adpositioiden jakautuminen varsinaisen kausaalisuuden, perustelevuuden ja finaalisuuden merkityskentille.

Luvun 4 korpusanalyysin keinoin pyrin selvittämään tarkemmin adpositioiden *vuoksi*, *takia*, *tähden*, *ansiosta* ja *johdosta* merkityksiä ja hahmottelemaan niiden synonyymi-

syiden astetta. Korpusanalyysin tulosten havainnollistamiseksi olen koonnut taulukkoon 4 kullekin adpositiolle eräänlaiset kontekstuaaliset profiilit⁴⁰. Kontekstuaalisiin profiileihin olen koonnut adpositioille HS-korpuksen aineiston analyysissä esiin nousseet tyypilliset piirteet sekä osioon Erityispiirteet ominaisuudet, jotka erottavat niitä muista tarkastelluista adpositioista tai ovat niissä muuten merkittäviä.

Taulukko 4. Kausaalisten adpositioiden kontekstuaaliset profiilit HS-korpuksessa.

Adpositio	<i>vuoksi</i>	<i>takia</i>	<i>tähden</i>	<i>ansiosta</i>	<i>johdosta</i>
Yleisin täydennyksen tyyppi	abstrakti eloton	abstrakti eloton	abstrakti eloton	abstrakti eloton	abstrakti eloton
Yleisin kausaalisuuden tyyppi	varsinainen kausaalisuus	varsinainen kausaalisuus	varsinainen kausaalisuus	varsinainen kausaalisuus	perustelevuus
Yleisin semanttinen prosodia	negatiivinen	negatiivinen	negatiivinen	positiivinen	negatiivinen
Konnektiivimaisen käytön osuus	11,8 %	9,1 %	28,2 %	4,1 %	18,6 %
Erityispiirteet	<ul style="list-style-type: none"> - Idiomikäytöissä painottuvat positiivisuus ja finaalisuus, korpusaineistossa negatiivisuus kuitenkin selvästi yleisempää kuin positiivisuus eikä finaalisuukaan ole erityisen yleistä. - Konnektiivimainen käyttö painottuu vahvasti anaforiiseen. 	<ul style="list-style-type: none"> - Suurin negatiivisen semanttisen prosodian osuus. - Toiseksi selkein varsinaisen kausaalisuuden painottuminen. - Mahdollistava kausaalisuus jää hyvin marginaaliseksi. 	<ul style="list-style-type: none"> - Frekvenssiltaan pieni. - Eniten konnektiivimaista käyttöä. - Toiseksi eniten elollisia täydennyksiä. - Toiseksi eniten positiivista semanttista prosodiaa. - Suurin finaalisuuden suhteen osuus. 	<ul style="list-style-type: none"> - Positiivinen merkitys. - Eniten elollisia täydennyksiä. - Varsinainen kausaalisuus poikkeuksellisen suuri luokka. - Finaalinen merkitys mahdoton. - Eniten mahdollistavaa kausaalisuutta. - Vähän konnektiivimaista käyttöä (kaikki anaforista). 	<ul style="list-style-type: none"> - Perusteleva ja varsinainen kausaalinen käyttö jakautuvat lähes tasan. - Elolliset täydennykset mahdottomia. - Finaalinen merkitys mahdoton. - Toiseksi eniten konnektiivimaista käyttöä, suurin osa poikkeuksellisesti kataforista (<i>sen johdosta että</i>).

⁴⁰ Jantunen (2004) käyttää termiä kontekstuaalinen profiili kuvatessaan tutkimiansa astemääritteiden kontekstuaalista valintaa. Vaikka tämän tutkielman menetelmät poikkeavat suurelta osin Jantusen käyttämistä (eli kollokaatioanalyysin sijaan olen tarkastellut abstraktimpia merkityspiirteitä), näen termin kuitenkin tässäkin sovelluskelpoisena viittaamassa siihen, millaiset kontekstuaaliset piirteet ovat kullekin adpositiolle tyypillisiä.

Crusen (2004: 154) määritelmä synonyymeille on, että synonyymisilla yksiköillä on semanttisesti merkittävämpiä yhteneväisyyksiä kuin eroavaisuuksia. Tämän määritelmän valossa tarkasteltuja viittä adpositiota on pidettävä synonyymeina etenkin, jos varsinaista kausaalisuutta pidetään niiden perusmerkityksenä ja keskeisimpänä merkityssisältönä. Niiden synonyymisyydessä hahmottuu kuitenkin aste-eroja ja rajoituksia, joita kokoon yhteen seuraavaksi.

Crusen (1986⁴¹) synonymian jatkumomallin kehyksessä tarkastellut adpositiot ovat lähinnä kognitiivisia synonyymeja. Absoluuttisina synonyymeina en pitäisi niistä mitään adpositioparia, vaikka *vuoksi*- ja *takia*-adpositiot eroavatkin tämän tutkielman aineiston perusteella kontekstuaalisilta profiileiltaan hyvin vähän. Täydennyksistä kummassakin abstrakti eloton ja ilmiö ovat suurimmat luokat samansuuntaisin prosentiosuuksin, ja muutenkin kyseisten adpositioiden täydennysten jakauma on hyvin samankaltainen. Molempien aineistoja hallitsee negatiivinen semanttinen prosodia, *takia*-adposition aineistoa vain jonkin verran selkeämmin. Kausaalisuuden tyyppien jakauma on myös hyvin samankaltainen, ja erona on lähinnä hieman suurempi finaalisten kontekstien määrä *vuoksi*-adposition aineistossa. Konnektiivimaisia esiintymiäkin on molempien adpositioiden aineistoissa suunnilleen saman verran. Adposition *takia* aineistoissa vain anaforisen ja kataforisen viittauksen osuudet jakautuvat tasaisemmin adposition *vuoksi* viitatessa konnektiivimaisessa käytössään lähinnä anaforisesti.

Kuten luvussa 4.2.6 totesin, finaalisuus on oletettu *vuoksi*-adposition alkuperäiseksi merkitykseksi, mutta *takia*-adposition alkuperää on selitetty sekä finaalisuudesta että kielteismerkityksisestä varsinaisesta kausaalisuudesta käsin. Kun adpositioiden merkitys nykyyleiskielisessä aineistossa näyttää näinkin samankaltaiselta, voidaankin vain spekuloida sillä, ovatko merkitykset olleet alun perinkin samankaltaisia vai ovatko ne merkitystensä laajentumisen kautta samankaltaistumassa erilaisista alkuperäisistä merkityksistään käsin.

Adpositio *tähden* on HS-korpuksessa frekvenssiltään huomattavasti pienempi kuin *vuoksi* ja *takia*. Täydennyksistä suurimmat kaksi luokkaa ovat samat kuin edellä mainittujen adpositioiden. Pienemmissä luokissa on hieman vaihtelua: ominaisuus on kolmanneksi suurin luokka ja luokkaa inhimillinen edustaa muutama prosenttiyksikkö enemmän kuin adpositioiden *vuoksi* ja *takia* aineistoissa (ja ominaisuuden kytkeytyminen inhimilliseen on myös hyvä huomioida). Erot perustuvat kuitenkin niin pieniin esiintymämääriin, ettei niistä pidä vetää suuria johtopäätöksiä. Semanttisen prosodian tyyppien jakauma on adposition *tähden* aineistossa

⁴¹ Myös Cruse (2004) eri termein.

myös samankaltainen kuin adpositioiden *vuoksi* ja *takia*, joskin positiivisiksi määrittyviä esiintymiä siinä on hieman enemmän. Kausaalisuuden suhteen ilmenevät erot eivät myöskään ole kovin suuria, mutta ne erottavat kuitenkin adpositiota *tähden* jonkin verran adpositioista *vuoksi* ja *takia*: varsinainen kausaalisuus on suurin luokka muttei yhtä selvällä erolla perustelevaan, ja finaalista kausaalisuutta edustaa hieman suurempi osuus aineistosta. Adposition *tähden* aineistosta 28,2 prosenttia on konnektiivimaisessa käytössä, mikä onkin selkein ero verrattuna adpositioihin *vuoksi* ja *takia*, joiden aineistossa konnektiivimaisen käytön osuus jää 11,8 ja 9,1 prosenttiin.

Adpositioiden *ansiosta* ja *johdosta* käyttöön liittyy kontekstuaalisia rajoitteita, joiden perusteella ne erottuvat selvästi adpositioista *vuoksi*, *takia* ja *tähden* sekä toisistaan. Niistä kumpikaan ei ilmaise aineistossa lainkaan finaalista merkitystä, eikä niiden alkuperään nähden vaikuta todennäköiseltä, että ne ilmaisivat finaalisuutta muuntuyppisessäkään aineistossa. Esimerkeissä 156 ja 157 olen sovittanut kahteen finaaliseksi määrittelemääni HS-korpuksen virkkeeseen adpositiota *ansiosta* adpositioiden *vuoksi* ja *takia* tilalle. Tällaisissa vertailuissa käy ilmi, ettei sama merkityssisältö välity *ansiosta*-adpositiolla. Näissä konteksteissa adpositiota *ansiosta* ei siis voi pitää adpositioiden *vuoksi* ja *takia* synonyymina, vaikka ne muissa konteksteissa voivatkin olla melko synonyymisia.

(156) Toisaalta mehevimmät lihapullat ja suussa sulavimmat pateet vaativat *miellyttävän rakenteen ja maun vuoksi/*ansiosta* rasvalisää. (HSV96)

(157) Matkin Torkkelin pitkävetopelaamista *voitontavoittelun takia/*ansiosta*. (HSTA198)

Finaalisen merkityksen puuttuminen voikin johtaa siihen, että *ansiosta* ja *johdosta* voisivat joissakin konteksteissa asettua plesionymiseen suhteeseen adpositioiden *vuoksi*, *takia* ja *tähden* kanssa. Nähdäkseni ainakin *ansiosta*-adpositiolle tällaisia konteksteja on kuviteltavissa, esimerkiksi seuraavankaltainen: *Suunnitelmaa muutettiin sinun takiasi, ei sinun ansiostasi*. Tässä tosin plesionymia vaikuttaa perustuvan muuhunkin merkityssisältöön kuin finaalisuuteen ja sen mahdottomuuteen. Lähinnä *ansiosta*-adposition alkuperä *ansio*-lekseemissä ja sen saavutuksiin viittaavassa merkityksessä tulee tässä kontrastoitumisen kautta erityisesti esiin.

Kuten olen korostanut, kaikki tarkasteleman merkityspiirteet ovat jatkumonluonteisia. Edellä mainitsemassani virkkeessä törmätään myös hankaluuteen erottaa finaalisuutta ja perustelevuutta toisistaan. Tulevaisuuteen suuntautuminen ei ole kontekstissa selvää, ja adposition *takia* voisi ajatella olevan virkkeessä myös perustelemassa ihmisten toimintaa. Mielen-

kiintoista on, että vaikka HS-korpuksen otoksesta ei käy ilmi olennaista eroa finaalisten kontekstien määrässä adpositioiden *vuoksi* ja *takia* välillä, oman kielitajuni mukaan virkkeistä *Suunnitelmaa muutettiin sinun takiasi, ei sinun ansiostasi* ja *Suunnitelmaa muutettiin sinun vuoksesi, ei sinun ansiostasi* jälkimmäisessä *vuoksi*-adpositio luo selvemmän finaalisien merkityksen ja sen tilalle voisi helpommin ajatella *varten*-adposition.

Adpositioilla *johdosta* ja *ansiosta* puolestaan on keskenään niin olennaisia eroja, ettei niitä voi pitää kovinkaan vahvoina synonyymeinä. Olennaisin rajoitus on, että *johdosta* ei ole mahdollinen elollistarkoitteisen täydennyksen kanssa. Tätä havainnollistavat esimerkit 158 ja 159, joissa olen sovittanut adpositiota *johdosta* kahteen adposition *ansiosta* sisältävään HS-korpuksen virkkeeseen. Tulokset ovat hyvin epäluontevaa kielenkäyttöä. Näyttää siis siltä, ettei kyseisiä adpositioita voi aina asettaa edes plesionyymiseen suhteeseen kontekstuaalisten rajoitustensa *takia* – plesionymiaan perustuvassa lauseparissa kun kummallakin plesionyymillä muodostetun lauseen tulisi olla kieliopillisesti ja semanttisesti mahdollinen, vaikka totuusehdot muuttuvatkin.

- (158) *Baarin isännän ansiosta/*johdosta* sieltä saa myös saksalaista erikoisuutta: Schwarzwaldteufel-likööriä, joka maistuu Jägermeisterilta mutta on parempaa. (HSA26)
- (159) Lisäksi Soinnulla oli *johtajansa Lyyli Seegerin ansiosta/*johdosta* hyvät kanavat Ruotsin äänitetuottajiin. (HSA127)

Semanttisen prosodian kannalta *ansiosta*-adpositio erottuu niin *johdosta*-adpositiosta kuin muistakin tarkastelluista adpositioista myös vahvasti säilyneellä positiivisella sävyllään. Tämä ei ole ehdoton kontekstuaalinen rajoitus, koska kaikki adpositiot voivat ilmaista positiivissävyistä kausaalisuutta ja *ansiosta* nähtävästi myös jossakin määrin negatiivista. Sen negatiivinen käyttö on kuitenkin niin rajallista, että positiivisuutta voi pitää sille erittäin hallitsevana merkityspiirteenä. Yksi ero adpositioiden *ansiosta* ja *johdosta* välille hahmottuu konnektiivimaisissa kiteymisissä esiintymisessä: *johdosta* on 18,6 prosentin osuudellaan melko selvästi yleisempi konnektiivimaisessa käytössä kuin *ansiosta* 4,1 prosentin osuudellaan.

Tutkimuskysymyksiini sisältyi myös sen pohtiminen, mikä motivoi synonymiaa kausaalisten adpositioiden kaltaisten yksiköiden välillä. Tämä on hyvin laaja kysymys, johon ei todennäköisesti ole mahdollista löytää yksiselitteistä vastausta. Kielessä perinteisesti vallitsevana pidetyn taloudellisuusperiaatteen mukaan ei pitäisi olla funktionaalista ilmaista samaa merkitystä monin eri muotokeinoin. Kuten luvussa 2.2.2 totesin, esimerkiksi Ojutkankaan (2001: 39) mukaan synonyymisista lekseemeistä tyypillisesti vain yksi variantti on neutraali ja

tunnusmerkitön. Kausaalista adpositioista yhden neutraalin variantin nimeäminen ei kuitenkaan näytä onnistuvan. Adpositiot *vuoksi*, *takia* ja *tähden* eivät minkään tässä tutkielmassa tarkastellun ominaisuuden perusteella eroa toisistaan kovin huomattavasti. Ainoina selkeinä kontekstuaalisina rajoitteina näyttäytyvät idiomaattiset kontekstit. Adpositio *tähden* tosin on frekvenssiltään niin huomattavasti pienempi, että sen kannalta juuri HS-korpuksessa frekventeimmät *vuoksi* ja *takia* hahmottuisivat prototyypisimmiksi vaihtoehdoiksi.

Myös Jantunen (2004: 1) toteaa, että synonymian elinehto on synonymymisten yksiköiden erikoistuminen erilaisiin käyttötapoihin ja -ympäristöihin. Kuten todettu, tässä tutkielmassa tarkasteltujen merkityspiirteiden kannalta ja käytetyn aineiston perusteella selvää erikoistumista ei ole näkyvissä adpositioiden *vuoksi*, *takia* ja *tähden* kesken. On kuitenkin muistettava myös kontekstuaaliset aspektit, joihin en tämän tutkielman aineiston kautta pääse käsiksi. Synonymymien säilymiseen kielessä saattaa vaikuttaa esimerkiksi se, että ne ovat erikoistuneet erilaisiin rekistereihin. HS-korpuksen aineiston pohjalta en pysty ottamaan kantaa tähän, mutta kokemukseräisesti väittäisin, että ainakin omalla murrealueellani *takia* on puhekielessä selvästi tyypillisempi kuin *vuoksi*. Toisaalta molemmat ovat HS-korpuksessa hyvin yleisiä. Adposition *vuoksi* suhteutettu frekvenssi on 6974 ja adposition *takia* 5491. Niiden välillä on siis myös keskinäinen ero, mutta se ei ole niin huomattava, että pelkästään sen perusteella voisi pitää adpositiota *vuoksi* selvästi tyypillisempänä yleiskielessä.

Adpositio *tähden* määrittäyty tässä tutkielmassa käytetyin mittarein melko synonymymiseksi adpositioiden *vuoksi* ja *takia* kanssa. Sen frekvenssin pienuus (205) herättää kuitenkin mielenkiintoisen kysymyksen, onko sen käyttö mahdollisesti vähenemässä, kenties jopa hiljalleen katoamassa, ja onko hyvin synonymymisten kausaalisten adpositioiden joukko siten kaventumassa. Kiinnostavaa tämä on etenkin siihen nähden, että ainakin Lauri Hakulinen (1979: 413) on vielä pitänyt *tähden*-adpositiota suomen yleisimpänä kausaalisena adpositiona.

Ajatus erikoistumisesta pätee tässä tarkastelluista adpositioista selvimmin adpositioihin *ansiosta* ja *johdosta*. Ne ovat korpusanalyysin perusteella mahdollisilta merkityksiltään kapea-alaisempia kuin *vuoksi*, *takia* ja *tähden* erityisesti edellä mainittujen finaalisien merkityksen puuttumisen kautta sekä adposition *ansiosta* vahvan positiivisen merkityksen kautta.

Kuten tämänkin tutkielman tulokset vihjaavat, lähimerkityksisten yksiköiden ei välttämättä tarvitse erota toisistaan kovinkaan huomattavasti voidakseen elää kielessä yhtä aikaa. Yksiköiden erikoistuminen ilmaisemaan yhä hienojakoisempia merkityseroja on olennaista, mutta oletettavasti hyvin suurena tekijänä taustalla vaikuttaa myös hankalammin empirisesti tutkittavissa oleva ilmiö, ihmisen pyrkimys kielellisen ilmaisun vaihtelevuuteen varioi-

malla sananvalintoja ja rakenteita. Variaation kautta kielen ilmaisuvoima pysyy yllä, ja ilmaisuvoiman voikin nähdä kenties kaikkein olennaisimpana elinehtona ja motivaationa synonyymisten kielenyksiköiden olemassaololle. Lehmannin (1985: 10) mukaan kielen muutoksen selettävä voima on ihmisen luovuus ja tarve ilmaista itseään tänään hieman eri tavalla kuin eilen. Sama pyrkimys luovuuteen ja vaihteluun vaikuttaa paitsi diakronisesti kielen muutoksessa myös synkronisella tasolla arkipäiväisessä ilmaisussamme, ja sen voikin nähdä eräänlaisena vastavoimana taloudellisuusperiaatteen mukaiselle pyrkimykselle yksinkertaisuuteen.

5.2 Kausaaliset adpositiot kategoriana

Luvussa 5.1 pohtimieni varsinaisten tutkimuskysymysten lisäksi tutkielman läpi mukana on kulkenut pohdinta siitä, miten kausaaliset adpositiot sijoittuvat kielijärjestelmään eli miten ne suhteutuvat muihin luokkiin. Olen hyödyntänyt prototypia-ajattelua ja todennut, että esimerkiksi niin kausaalisia adpositioita kuin koko adpositiokategoriaakin voi ajatella prototyyppisestä ytimeistä ja lievealueista koostuvana. Olen pyrkinyt määrittelemään tarkemmin kausaalisten adpositioiden kategorian koostumusta: luvussa 4 olen tehnyt korpusanalyysin sen ytimeksi katsomistani adpositioista ja luvussa 3 olen eritellyt lyhyesti myös kategorian lievealueita, vähemmän vakiintuneita tai käytöltään rajatumpia tai erikoistuneempia adpositioita, joita kuitenkin voi pitää kausaalisten adpositioiden joukkoon kuuluvina.

Tutkielmani lopuksi haluaisin vielä kiinnittää huomion myös kausaalisten adpositioiden asemaan osana suomen kielen adpositiokategoriaa. Adpositioiden määritelmässä esiintyy yleensä ajatus rinnastamisesta sijataivutukseen. Muun muassa ISK:ssa (2004: § 689) adpositioiden todetaan täydentävän sijamuotojen ilmaisumahdollisuuksia. Esimerkiksi spatiaalisissa adpositioissa tämä on ilmiselvää: paikallissijajärjestelmän ilmaisemien merkitysten lisäksi on tarvittu ilmaisua muun muassa edessä tai takana olemiselle, ja adpositiot voi hyvin nähdä sijajärjestelmän täydentäjinä.

Kausaalisten adpositioiden ilmaisemalle asiaintilojen väliselle kausaalisuudelle ei kuitenkaan ole läheistä sijataivutuksella ilmaistavaa funktiota. Olisi jokseenkin keinotekoista sanoa, että kausaaliset adpositiot täydentävät esimerkiksi nominatiivin ja objektin sijojen, partitiivin ja akkusatiivin, ilmaisumahdollisuuksia, koska nämä ovat niin monikäyttöisiä sijoja ja liittyvät myös muihin käyttöihin kuin kausatiivisiin lauserakenteisiin. Sijajärjestelmä ja suuri osa adpositioista ilmaisevat pikemminkin olioiden ja entiteettien suhteita siinä missä kausaaliset adpositiot ilmaisevat asiaintilojen suhteita. Tässä mielessä kausaaliset adpositiot voisikin

nähdä adpositiokategoriassa lievealueille kuuluvana joukkona. Funktioltaan asiointiloja toisiinsa suhteuttavat kausaaliset adpositiot ovat nähdäkseni lähempänä konnektiiveja ja konjunktioita kuin sijataivutusta. Nähdäkseni olisikin mahdollista pohtia, voisiko kausaalisia adpositioita (sekä mahdollisesti muita abstrakteja suhteita ilmaisevia adpositioita, joita en tässä tutkielmassa käsittele) pitää semanttisen funktion perusteella jopa jonkinlaisena adpositioiden ja konnektiivien tai konjunktioiden väliluokkana.

Aiheeseen liittyvänä mielenkiintoisena sivujuonteena haluan tuoda esiin ilmiön konjunktin ja adposition välimaastosta, nimittäin viime aikoina yleistyneen *koska*-konjunktin käytön rakenteessa, jota kutsun tässä vakiintuneen nimityksen puutteessa *koska X*-konstruktioksi. Tarkoitin *koska*-konjunktin käyttöä siten, että sen jäljessä ei ole kokonaista sivulausetta vaan lauseen korvaava substantiivilauseke, joka ilmaisee syyn tai perustelun. Havainnollistan rakennetta muutamalla sosiaalisesta mediasta löytämälläni esimerkillä, jotka jätän tässä anonyymiteetin vuoksi ilman tarkempaa lähdeä:

Mä olin aatellu, ett Hesen hamppari noin 8kk tauon jälkeen ois hyvä palkinto tästä urakasta (oikeesti *koska eka yö Turus* ja ees jääkaappi ei oo päällä).

Kesätöitä ei ole *koska gradu*, eikä tilaustöitäkään kerkeä tekeen *koska gradu*.

En tuu. *Koska putous!* [televisiosarja Putous]

Koska rakkaus.

Rakenne on ilmeisesti lainautunut englannin kielestä, jossa se myöskin on uudennos, joka näyttää tulleen havaituksi vasta 2000-luvulla (esim. Garber 2013 lähteineen). Englannissa *because* on kausaalista suhdetta ilmaiseva konjunktio, jota voi seurata joko alisteinen sivulause (*I'm reading this because [I saw it on the web]*⁴²) tai prepositiilauseke (*I'm reading this because [of the web]*) (Garber 2013). Viime aikoina on kuitenkin ilmeisesti nimenomaan internetkielenkäytössä alkanut yleistyä käytötapa, jossa yksikkö *because* esiintyy ilman prepositiota *of* ja jäsentyy näin ollen itse prepositioksi: *I'm late because YouTube* (mp.).

Tällaisen konstruktion käyttöön sisältyy tyypillisesti implikaatio, että esitetty syy ei ole kovin pätevä, kuten käy ilmi edellisestä esimerkistä, jossa YouTube-videoiden katselu esitetään syyksi myöhästymiselle. Suomenkielisessä kontekstissa sama ironinen implikaatio toistuu Urbanin Sanakirjan mainitsemasta käytöstä *koska Hitler*, jolla viitataan niin kutsutun

⁴² Esimerkit Garberin (2013).

natsikortin käyttöön eli tilanteeseen, jossa oikeat perustelut loppuvat ja keskusteluun vedetään jollakin verukkeella viittaus natsi-Saksaan. Urbanin sanakirjan esimerkki kuuluu: *Olet väärässä, koska Hitler*. Joskus kyseessä voi kuitenkin olla myös muussa funktiossa toimiva tekstin tehokeino, kuten *Tiede*-lehden internetsivuilla olevan blogikirjoituksen otsikossa *Perimässä on paljon turhaa koska evoluutio* (Aivelo 2014).

Vaikka *koska X* -konstruktio vaikuttaa olevan laina, se ei tee ilmiöstä vähemmän mielenkiintoista suomen kielessä: konstruktio ei olisi lainautunut, jos suomenkieliset internetsivokäyttäjät olisivat kokeneet sen intuitiivisesti täysin mahdottomaksi soveltaa suomen rakenteisiin. Kiinnostavaa rakenteessa on, että siinä konjunktiota käytetään harvinaislaatusesti adpositiorakenteen mallin mukaisesti – kehityksen suunta on siis päinvastainen kuin tässä tutkielmassa esitellyissä kieliopillistumisketjuissa, joissa adpositioista kehittyi konnektiiveja ja edelleen liittokonjunktiota. Täydennyksen muoto on adpositioille harvinainen nominatiivi, mutta selvää kuitenkin on, että mallina käytölle toimii asioiden suhteiden osoittaminen adpositiorakenteilla. Kyseessä näyttää yhä olevan melko rajattu ilmiö, joka esiintyy pääasiassa internetkielessä, vaikka toisinaan siihen törmää myös puhekielessä. Vaikka ilmiö on näinkin rajattu, se kertoo nähdäkseni osaltaan siitä, että syntaktisista eroavaisuuksista huolimatta kausaalisten adpositioiden suhde konnektiiveihin ja konjunktiioihin voikin olla suhteellisen merkittävä. Esitän siis, että adpositiokategorian heterogeenisyys ja sen tiettyjen osa-alueiden kytkökset muihin sanaluokkiin tulisi ottaa huomioon suomen kielen kuvauksessa.

6 LOPUKSI

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen tarkastellut asiaintilojen välisen kausaalisuuden ilmaisua tehtävään erikoistuneilla kausaalisilla adpositioilla. Tavoitteeni on ollut kaksitasoinen. Olen ensinnäkin pyrkinyt luomaan yleiskuvaa suomen yleiskielen kausaalisista adpositioista laajemmassa mittakaavassa ja pohtimaan niiden sijoittumista kielijärjestelmään. Toinen tavoitteeni on ollut luoda Helsingin Sanomien korpuksen perusteella yksityiskohtaisempi kuva kausaalisten adpositioiden vakiintuneimmaksi ytimeksi määrittelemistäni adpositioista *vuoksi, takia, tähden, ansiosta* ja *johdosta* ja niiden synonyymisyyden asteesta. Synonymian tarkastelu kieliopillisen ja leksikaalisen välimaastoon sijoittuvista kielenyksiköistä osoittautui tutkimustehtävänä haastavaksi mutta ei mahdottomaksi – ja ennen kaikkea hyvin mielenkiintoiseksi.

Metodisesti tutkielmalleni ei löydy aivan suoraa esikuvaa, ja lähestymistapani onkin syntynyt pääosin aineistolähtöisesti. Korpuslingvistiikan perinteitä ajatellen tyypillisempi lähestymistapa olisi ollut kollokaatioanalyysin hyödyntäminen eli adpositioiden välittömän kontekstin laskennallinen tarkastelu. Lähdin kuitenkin siitä ajatuksesta, että laajemman virkekontekstin analysointi ja abstraktimpien merkityspiirteiden operationalisointi voisi kertoa enemmän siitä, miten eri adpositioiden merkitykset suhteutuvat toisiinsa, vaikka se väistämättä lisääkin myös introspektion roolia.

Kausaalisuus on kielellisen ilmaisun tasolla todella moniulotteinen ilmiö. Tästä kertoo jo sekin, että kirjallisuudesta löytyy lukuisia erilaisia tapoja jaotella kausaalisuutta osiin eikä yksimielisyyttä siitä, mitä kaikkea kausaalisuuden määritelmän tulisi kattaa. Tulevalla tutkimuksella näyttääkin olevan tässä aihepiirissä tarkennettavaa. Tässä tutkielmassa käyttämäni kausaalisuuden nelijakoisen luokituksen olen soveltanut aiemman tutkimuksen esimerkkejä (esim. Herlin 1997) hyödyntäen ja yhdistellen mutta ennen kaikkea tämän tutkimuksen lähtökohdista, tutkimusaihetta silmällä pitäen ja aineistoa tarkastellen. Olen siis ottanut huomioon ne kausaalisuuden aspektit, jotka korpusaineiston perusteella näyttäytyivät keskeisinä juuri adpositiorakentein ilmaistun asiaintilojen välisen kausaalisuuden kannalta.

Kielellisten kategorioiden häilyvyys ja jatkumonluonteisuus ovat tutkielmassani läsnä myös monella muulla tavalla kuin kausaalisuuden osalta. Adpositiot sijoittuvat morfoleksikaalisena kategoriana kieliopillisen ja leksikaalisen välimaastoon, eikä kategorian jäseniä ole mahdollista yksiselitteisesti määritellä. Myös synonymian olen määritellyt pikemminkin jatkumoksi kuin selvärajaiseksi ilmiöksi, jonka olemassaolon myöntämiseen tai kieltämiseen keskustelu synonymian ympärillä on perinteisesti keskittynyt.

Olenaisimpia rajoituksia tutkielmassani on se, että sanomalehtiaineiston perusteella en ole voinut ottaa kantaa siihen, missä määrin eri rekistereissä esiintyminen erottaa adpositioita toisistaan. Puhekielinen vertailuaineisto voisi tuoda selvyyttä tähän asiaan. Etenkin semanttisen prosodian kannalta olisi kiinnostavaa verrata tässä tutkielmassa sanomalehtiaineistosta saatuja tuloksia myös toisenlaisesta, esimerkiksi kaunokirjallisesta tai puhekielisestä aineistosta saatuihin tuloksiin, jotta nähtäisiin, liittyykö negatiivisen semanttisen prosodian vahva painottuminen esimerkiksi uutiseen tekstilajina.

Mahdollisessa jatkotutkimuksessa mielenkiintoista olisi myös lähestyä aihetta multimetodologisesti ja täydentää korpustutkimuksen tuloksia teettämällä äidinkielisillä suomen puhujilla kyselytutkimus tai psykolingvistiikkaan perustuvia testejä, joilla kartoitettaisiin, millaisia merkityseroja kielenkäyttäjät mieltävät tarkasteltujen adpositioiden välille. Kielenkäyttäjien omia käsityksiä tarkastelemalla saatettaisiin saada uusia näkökulmia myös synonymian motivoitumiseen.

LÄHTEET

Aineistolähteet

PAJUNEN, ANNELI 2003: HS2000-korpus. Helsingin Sanomat 2000–2001. Tietokanta, morfosyntaktinen analysointi: FDG-jäsenin, Connexor, haku ContextMill, n. 31 milj. sanamuotoa.

VIRTANEN, PATRIK 2000–2003: *ContextMill. The easy-to-use-concordancer*. Version 1.80. 2000–2003 Aurit Software.

Kirjallisuuslähteet

ARPPE, ANTTI 2008: *Univariate, bivariate, and multivariate methods in corpus-based lexicography – a study of synonymy*. Helsinki: Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitos.

BARTSCH, RENATE 1976: *The Grammar of Adverbials. A Study in the Semantics of Adverbial Constructions*. North-Holland Linguistic Series. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.

BERRY, CHRISTOPHER J. 2009: *Major Conservative and Libertarian Thinkers: David Hume*. New York: Continuum International Publishing.

COMRIE, BERNARD 1983: *Language Universals and Linguistic Typology*. Toinen, korjattu painos. Oxford: Basil Blackwell.

CRISTOFARO, SONIA 2003: *Subordination*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. Oxford: Oxford University Press.

CROFT, WILLIAM – CRUSE, D. A. 2004: *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

CROFT, WILLIAM 2001: *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

CRUSE, D. A. 1986: *Lexical semantics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

— 2004: *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. 2. laitos. Oxford Textbooks in Linguistics. Oxford: Oxford University Press.

DRYER, MATTHEW S. 2011: Order of Adposition and Noun Phrase – Dryer, Matthew S. – Haspelmath, Martin (toim.) 2011, *The World Atlas of Language Structures Online*. München: Max Planck Digital Library. Kartta 85A, wals.info/feature/85A (17.1.2013)

- EDMONDS, PHILIP – HIRST, GRAEME 2002: Near-synonymy and Lexical Choice. – *Computational Linguistics* 28:2, s. 105–144. <http://ftp.cs.toronto.edu/pub/gh/Edmonds+Hirst-2002.pdf>
- FIRTH, J. R. 1964 (1957): *Papers in Linguistics 1934–1951*. London: Oxford University Press.
- GEERAERTS, DIRK 1988: Where does prototypicality come from? – Rudzka-Ostyn, Brygida (toim.), *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam Studies on the Theory and History of Linguistic Science s. 207–229. Amsterdam: John Benjamins.
- GIVÓN, TALMY 1979: *On Understanding Grammar*. Perspectives in Neurolinguistics and Psycholinguistics. A Series of Monographs and Treatises. New York: Academic Press.
- GREENBERG, JOSEPH H. 1963: Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. – Greenberg, Joseph H. (toim.), *Universals of Human Language* s. 73–113. Cambridge: MIT Press.
- HAGÈGE, CLAUDE 2010: *Adpositions. Function-Marking in Human Languages*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. Oxford: Oxford University Press.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, uusittu painos. Helsinki: Otava.
- HALLIDAY, M. A. K. – HASAN, RUQAIYA 1976: *Cohesion in English*. English Language Series. Essex: Longman Group Limited.
- HARRIS, ALICE C. – CAMPBELL, LYLE 1995: *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge Studies in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAUKIOJA, TIMO 2000: Adpositioista ja relationaalisista substantiiveista. – Pajunen, Anneli (toim.), *Näkökulmia kielitypologiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDERIKE 1991: *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago: The University of Chicago Press.
- HERLIN, ILONA 1997: Suomen kausaalikonkettoreiden synty. – Lehtinen, Tapani – Laitinen, Lea (toim.), *Kieliopillistuminen: tapaustutkimuksia suomesta* s. 157–187. Kieli 12. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERLIN, ILONA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2003: Partikkeli fennistiikassa: näkökulma tradition muotoutumiseen. – *Virittäjä* 2/2003 s. 185–206.
- HOPPER, PAUL J. – TRAUOGOTT, ELIZABETH CLOSS 1993: *Grammaticalization*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

- HUME, DAVID 1999 (1739): *A Treatise of Human Nature. Being an Attempt to introduce the experimental Method of Reasoning Into Moral Subjects*. Kitchener: Batoche Books.
- 2000 (1748): *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Kitchener: Batoche Books.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- IISA, KATARIINA – PIEHL, AINO 1992: *Virkakielestä kaikkien kieleen*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 67. Helsinki: VAPK-kustannus/Valtion painatuskeskus.
- IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 511. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, ESA 1983: *Causality in Linguistic Theory: A Critical Investigation into the Philosophical and Methodological Foundations of 'Non-autonomous' Linguistics*. London: Croom Helm.
- 1996: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- 1998: Mitä on kieliopillistuminen? – Pajunen, Anneli (toim.), *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta* s. 11–41. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, ESA – PAJUNEN, ANNELI 2010: *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JAAKOLA, MINNA 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. – Lehtinen, Tapani – Laitinen, Lea (toim.), *Kieliopillistuminen: tapaustutkimuksia suomesta* s. 121–156. Kieli 12. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- JANTUNEN, JARMO HARRI 2004: *Synonymia ja käännessuomi: Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännesskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja nro 35. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma: Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Finn lectura.
- KARI, ERKKI 1993: *Naulan kantaan. Nykysuomen idiomisanakirja*. Helsinki: Otava.
- KARLSSON, FRED 1994: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2006.
- KUIRI, KAIJA 1986: Toiminta, sen syyt ja seuraukset. – *Virittäjä* 1986 s. 1–21.
- 2000: *Semantiikan peruskurssi. Luennot ja harjoitukset*. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

- KÖNIG, EKKEHARD 1986: Conditionals, concessive conditionals and concessives: Areas of contrast, overlap and neutralization. – Traugott, Elizabeth Closs – ter Meulen, Alice – Reilly, Judy Snitzer – Ferguson, Charles A. (toim.): *On conditionals* s. 229–246. Cambridge: Cambridge University Press.
- LAITINEN, LEA – LEHTINEN, TAPANI 1997: Johdanto. – Laitinen, Lea – Lehtinen, Tapani (toim.), *Kieliopillistuminen: tapaustutkimuksia suomesta* s. 6–19. Kieli 12. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar I. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- 1988: An Overview of Cognitive Grammar. – Rudzka-Ostyn, Brygida (toim.), *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam Studies on the Theory and History of Linguistic Science s. 3–48. Amsterdam: John Benjamins.
- LEHMANN, CHRISTIAN 1985: Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change. – *Lingua e Stile* 20(3) s. 303–318. http://christianlehm.eu/publ/syn_dia.pdf (Verkkojulkaisun sivunumerot 1–12).
- LEINO, ANTTI – LEINO, PIIRKKO 1990: *Synonymisanasto*. Helsinki: Otava.
- LOWE, IVAN 1987: Two ways of looking at causes and reasons. – Monaghan, James (toim.), *Grammar in the Construction of Texts* s. 37–46. London: Frances Pinter.
- LOUW, BILL 1993: Irony in the Text or Insincerity in the Writer? The Diagnostic Potential of Semantic Prosodies. – Baker, Mona – Francis, Gill – Tognini-Bonelli, Elena (toim.), *Text and Technology. In Honour of John Sinclair* s. 157–176. Amsterdam: John Benjamins.
- LYONS, JOHN 1968: *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1977: *Semantics. Volume 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MERIMAA, HEIDI 2004: Adpositiot suomen kieliopissa 1600-luvulta 1800-luvun loppuun. – *Virittäjä* 1/2004 s. 55–79.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1980, 7. painos.
- NURMI, TIMO 1998: *Uusi suomen kielen sanakirja*. Jyväskylä: Gummerus.
- OAKES, MICHAEL P. 1998: *Statistics for Corpus Linguistics*. Edinburgh Textbooks in Empirical Linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 845. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne: Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PANDER MAAT, HENK – SANDERS, TED 2001: Subjectivity in causal connectives. An empirical study of language in use. – *Cognitive Linguistics* 12–3/2001 s. 247–273. http://www.researchgate.net/publication/46613766_Subjectivity_in_clausal_connectives_an_empirical_study_of_language_in_use/file/60b7d528f3d03d4678.pdf
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo: WSOY.
- PÄIVIÖ, PIA 2007: *Suomen kielen asti ja saakka: Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja. Turku: Turun yliopisto.
- RANTA, KAISA 2011: *Kaikki vaikuttaa kaikkeen. Kausatiiviset lauserakenteet terveysaiheisessa internet-aineistossa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- RÄSÄNEN, MATTI 1996: *Tracing Conventional Linguistic Units in a Corpus*. Esitelmä Helsingin yliopistossa.
- SADENIEMI, MATTI 1970: *Kielenkäytön kysymyksiä*. Tietolipas 18. Kolmas painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SANDERS, TED – SWEETSER, EVE 2009: Introduction. Causality in language and cognition – what causal connectives reveal about the way we think. – Sanders, Ted – Sweetser, Eve (toim.), *Causal categories in discourse and cognition* s. 1–18. Berlin: Mouton de Gruyter.
- SAEED, JOHN I. 2010: *Semantics*. 3. laitos. Chichester: Wiley-Blackwell.
- SETÄLÄ, E. N. 1961 (1898): *Suomen kielioppi. Äänne- ja sanaoppi. Oppikoulua ja omin päin opiskelua varten*. 15. painos. Helsinki: Otava.
- SIEWIERSKA, ANNA 1991: *Functional Grammar*. London: Routledge.
- SINCLAIR, JOHN 2003: *Reading concordances. An Introduction*. London: Pearson Education Limited.
- SIROLA, MAIJA 2008: *Komitatiivi nykysuomessa. Sijan typologista ja areaalista taustaa sekä sen ilmaisemat merkitykset Helsingin Sanomien korpuksessa*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- Suomen kielen taajuussanasto*. Porvoo: WSOY 1979.
- SUORANIEMI, HENRIKKA 2011: *Vuoksi ja takia – korpuspohjainen tutkimus lähisynonyymeistä*. Pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto, suomen kielen oppiaine.

- SWEETSER, EVE 1990: *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge Studies in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- TOGNINI-BONELLI, ELENA 2001: *Corpus Linguistics at Work*. Studies in Corpus Linguistics. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- TUURI, EMILIA 2010: *Postpositioiden vuoksi ja takia merkitys, käyttö ja synonymia*. Kandidaatintutkielma. Tampereen yliopisto: Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- VILPPULA, MATTI 2004: Hyvyytensä ansiosta, pahuutensa tähden. Artikkelit *Helsingin Sanomissa* 18.5.2004. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=963>. (4.4.2013.)
- Virittäjä* = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- VON WRIGHT, GEORG HENRIK 1990 (1971): *Explanation and Understanding*. Ithaca: Cornell University Press.
- WIERZBICKA, ANNA 1988: *The Semantics of Grammar*. Studies in Language Companion Series. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Verkkolähteet

- AIVELO, TUOMAS 2014: *Perimässä on paljon turhaa koska evoluutio*. http://www.tiede.fi/artikkeli/blogit/kaiken_takana_on_loinen/perimassa_on_paljon_turhaa_koska_evoluutio?utm_source=hs.fi&utm_medium=tf-desktop&utm_campaign=tf-tiede. (22.3.2014)
- GARBER, MEGAN 2013: English Has a New Preposition, Because Internet. – *The Atlantic* 19.11.2013. <http://www.theatlantic.com/technology/archive/2013/11/english-has-a-new-preposition-because-internet/281601/> (20.3.2014)
- HELSINGIN SANOMIEN ILMOITTAJAPALVELU: http://ilmoittajapalvelu.hs.fi/ilmoittajat/tuote-helsingin-sanomat#_tab4 (21.9.2013).
- PARTIOWIKI: <http://fi.scoutwiki.org/PartioWiki:Luokittelu> (1.3.2014)
- TNS GALLUP: Suomen web-sivustojen viikkoluvut. <http://tnsmatrix.tns-gallup.fi/public/> (21.9.2013).
- URBAANI SANAKIRJA: <http://urbanisanakirja.com/word/koska-hitler/> (20.3.2014)